

PISCATIO, PÊCHERIE, VISSCHERIJ.

**DE WARE BETEKENIS DEZER WOORDEN GEHANDHAAFD
TEGEN PROF. M. DE VRIES,**

DOOR

Dr. R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK.

**'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1858.**

PISCATIO , PÊCHERIE , VISSCHERIJ.

PISCATIO, PÊCHERIE, VISSCHERIJ.

DE WARE BETEKENIS DEZER WOORDEN GEHANDHAAFD
TEGEN PROF. M. DE VRIES,

DOOR

DR. R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK,

LID VAN DE KONINKLIJKE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN.



'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1858.

Lieden, voor wie het zien van hanengevechten eene geliefkoosde uitspanning is, zullen in de volgende bladen weinig bevrediging vinden. Er zal noch gebeten noch gekrabd worden; want het geldt hier een verschil van meening tusschen vrienden, dat eeniglijk door bewijzen kan worden uitgemaakt. De strijd moet gevoerd worden op eene wijze, dat bij de uitkomst de overwonnene zich geenerlei krenking, de overwinnaar zich geenerlei onedelmoedigheid bewust is. Daarom hier geen opschik van stijl, geen kunstgrepen van redenering, geene poging, om, ten koste van anderen, te doen lagchen: feiten, drooge feiten, moeten den kampregters genoeg zijn. Wie aan meer behoefte heeft, hem ontzeg ik het regt van uitspraak te doen. Zelfs elke toepassing op een nog aanhangig regtsgeding blijve vreemd aan het betoog, omdat ik noch hartstogten, noch eigenbaat, noch eigenliefde, tot bondgenooten of vijanden verlang; meer nog dan vóór mij gedaan werd, moet het onderzoek binnen de grenzen der wetenschap en tot afgetrokkene beschouwingen worden beperkt.

Mijne tegenpartij geniet mijne hoogste achting; want ik deel te zijnen opzigte het algemeen, het kennelijk gevoelen onzer natie, die hem als een van de grondigste, kundigste, meest talentvolle beoefenaars van onze taal waardeert; die geneigd is op zijn gezag meeningen te wettigen, door hem omtrent de beteekenis, de herkomst, de schrijfwijze van een woord geuit. Hadde of verdiende de Vries minder gezag, ik zou niet tegen hem het woord hebben gevoerd. Juist thans

moest ik het doen, of ik moest mijzelf overtuigd gevoelen, jaren lang, uitdrukkingen, zinsneden, begrippen te hebben misverstaan, welke mij in de oorkonden, die ik ambtshalve te bestuderen heb, dagelijks onder de oogen komen. Tegen over het gezag van de Vries mogt ik mij niet in een stug ongelooft wikkelen. Ik moest op nieuw onderzoeken; op het gevaar af mijne eigene meening als dwaling te moeten verwerpen. Nu echter dat onderzoek mij in mijn vorig gevoelen volkomen heeft bevestigd, mag ik die uitkomst niet voor mijzelf houden. Immers het gezag van de Vries maakt het mogelijk, dat, ten gevolge van zijne uitspraak, een verkeerd begrip bij mijne landgenooten ingang vindt; en de eerbied, welken ik mijnen vriend toedraagt, verbiedt mij te gedoogen, dat zijn naam aan de heerschappij eener dwaling verbonden blijve. Ik wil dat mijne bedenkingen beschouwd worden als eene hulde aan hem.

Ik bragt mijne bezwaren tegen de Vries in bij de regtbank, welke ik de meest bevoegde, de meest onpartijdige achtte, bij de Letterkundige Afdeeling van de Koninklijke Akademie van wetenschappen. Ik werd echter alras overtuigd, dat de voorlezing van mijn betoog en die van een mogelijk tegenbetoog in de gewone zittingen zoo veel tijds zouden wegnemen, dat voor eene uitvoerige bespreking of beoordeeling bijna geene gelegenheid zou overblijven. Zou die zoo wenschelijke bespreking op vasten grond steunen en eenige vrucht dragen, dan achtte ik het noodig, dat onze hooggeschatten medeleden der Afdeeling mijne bedenkingen evenzeer in druk werden onder de oogen gelegd, als zij het werkje van de V. in druk hadden gelezen. Dat deze bedenkingen, oorspronkelijk voor de leden der gezegde instelling bestemd, tevens in den boekhandel worden verkrijgbaar gesteld, zal het publiek aan mijnen uitgever, al naar mate die bedenkingen gegrond of ongegrond bevonden worden, te danken of te wijten hebben.

De eerste vraag, die zich aan ons voordoet, geldt de woordbeteekenis: Wat beteekende *visscherij* in de middeleeuwen? is het begrip, dat wij thans aan het woord hechten, verschillend van hetgeen men er in de middeleeuwen, in het Middelnederlandsch, door verstond? De meening van den Hoogleraar de Vries moet ik met zijne eigene woorden mededeelen:

„ (Bl. 2.) Op grond van de studie der Middelnederlandsche taal had ik altijd gemeend, dat visscherie in de 15de eeuw geene andere beteekenis had dan die van *vischwater*, en eerst later, na de Bourgondische regering, de tegenwoordige opvatting van *het vischen* of *vischregt* had aangenomen. Ik meende, dat die beteekenis van *vischwater*, wel verre van eene overdragtelijke opvatting te zijn, integendeel de eigenlijke en oorspronkelijke, ja destijds de eenige beteekenis des woords mogt heeten. — (bl. 3.) De uitkomst van (mijn) onderzoek heeft mij in mijn gevoelen volkomen bevestigd en mij tot de stellige overtuiging gebragt, dat inderdaad *visscherie* destijds niets anders dan *vischwater* beteekende, en eerst later, eerst na 1600, als *vischregt* werd opgevat. — (bl. 17.) Als resultaat van ons onderzoek schijnt tot dusverre te blijken, dat *visscherie* tot 1491 geene andere beteekenis dan die van *vischwater* had, tusschen 1491 en 1544 de beteekenis van *vischvangst* heeft aangenomen en eerst na 1599 ook tot die van *vischregt* is uitgebreid. „

Als corollaria eindelijk worden de resultaten van het onderzoek van de Vries in de volgende punten (bl. 55) opgegeven: „ Wij hebben achtereenvolgens betoogd:

„ 1°. dat de twee eenige tijdgenooten, wier regtstreeksch getuigenis wij konden vragen, *visscherie* door *vischwater* verklaren.

„ 2°. dat de beteekenis van *vischvangst* zich eerst in 1544, die van *vischregt* eerst na 1599 laat aanwijzen.

„ 3°. dat de geschiedenis der woorden op *-erij* daarmede geheel overeenstemt.

„ 4°. dat het woord oorspronkelijk moet beantwoord hebben aan zijn Fransche voorbeeld, terwijl het Fr. *pêcheurie* „ nooit iets anders dan *vischwater* was. „

Tegen alle die beweringen stel ik deze over:

Visscherij beteekende te allen tijde wat het nog beteekent, 1°. de *vischvangst*, a) als bedrijf in het afgetrokkene, *het visschen*; b) soms als opbrengst van het bedrijf, hetgeen gevischt is of te visschen is; 2°. voor zoo verre het bedrijf niet door ieder, te allen tijde, overal kan uitgeoefend worden, met betrekking tot de personen, *het vischregt*; met betrekking tot de plaatsen, *het vischgebied*.

Hier echter wensch ik eens vooral eene bedenking af te snijden, die ligtelijk tegen den gang van mijn betoog zou kunnen worden gemaakt. Wanneer ik de beteekenissen van het woord nevens en achter elkander plaats, wanneer mij de benamingen van: oorspronkelijke, doorgaande, heerschende beteekenis uit de pen vloeijen, is het geenszins mijne bedoeling, aan de eene eenen lageren rang dan aan de andere toe te kennen. Integendeel door het gebruik heeft de eene beteekenis evenveel regt van bestaan als de andere. Dat *visscherij* heden ten dage alleen of zelfs bij voorkeur zou beteekenen: *het visschen*, de *vischvangst*, wil ik geenszins beweren. Neen; de V. heeft volkomen gelijk: *visscherij* beteekent nog heden wat het vroeger beteekende „ In de alge- „ meene Nederlandsche taal is de beteekenis van *vischplaats* (ik zou liever zeggen *vischgebied*) niet uitgestorven „ (de V., bl. 8) en dat niet slechts in Groningen, maar ook in Holland, waar b. v. nog altoos (o. a. in 1810) verpacht werd *het kleine visscherijtje in de Oude Wetering* onder Haarlem; kortom overal bestaat die nevenbeteekenis waar gij op een bord de woorden *eigen* of *privative visscherij* geschreven ziet.

Eer ik echter mijne eigene beweringen daarvoor in de plaats stel, heeft mijn vriend het regt te vorderen, dat ik de onhoudbaarheid der zijne aantoon. En alzoo moet ik al aanstonds de methode wraken, door hem bij zijn betoog gevolgd, eene methode, welke ik de vruchtbare bron acht van

volgende dwalingen. Ik bedoel in de eerste plaats het weinige gezag door hem aan de analogie van gelijkgevormde woorden, in de tweede plaats het beslissend gezag door hem aan woordenboekschrijvers toegekend. Tegen beide teeken ik verzet aan. —

Met eene warmte, die dikwijls het verkondigen eener ongehoorde of verrassende meening onderscheidt, heeft de V. bl. 10 en 11 de stelling volgehouden, dat wij bij het onderzoek van een oud woord van alle gedachte aan zijne tegenwoordige beteekenis, van alle redenering bij analogie met gelijkvormige woorden moeten afstand doen. „De zin der „woorden „zegt hij „wordt niet bepaald door de afleiding, „maar uitsluitend door het gebruik; de vergelijking met „andere woorden beslist niets omtrent de beteekenis; wat „oorspronkelijk gelijksoortig was, kan sedert lang verschillend geworden zijn. „ Ik kom er vóór uit: een woord te hooren en bij het hooren afstand te doen van eene opvatting bij analogie acht ik boven de maat der krachten van ons menschen, die meestal bij analogie plegen te begrijpen, en het is mij, alsof het woord, waarbij ons die geheimzinnige eisch wordt gedaan, een tooverwoord is, dat niet begrepen wil worden. Immers analogie is en blijft altoos de regel om eene taal te leeren, omdat zij de regel is, volgens welken de „spraakmakende gemeent“ hare taal vormt. Ziet het aan het kind dat spreken leert — bij analogie: ziet het aan den dichter en redenaar, die wanneer hij de taal met nieuwe woorden verrijkt, hun regt van bestaan door niets verdedigt dan — door analogie: ziet het aan den taalleeraar, die wanneer hij van zijne leerlingen geen werktuigelijken geheugenarbeid vergt, hen in de geheimen der aan te leeren taal zal inleiden langs den weg — der analogie. Wijkt de beteekenis van eenig woord af van zijne analogie, dan is het de taak der taalstudie aan te wijzen en wel bepaaldelijk historisch aan te wijzen, hoe, waarom, wanneer? het daarvan is afgeweken. Het gebruik moet wel overtuigend het tegendeel hebben bewezen, eer wij een woord anders mogen bezigen of verstaan dan volgens

de analogie. Ja ik ga verder en houd vol dat elk woord, behalve de opvatting, welke het meest door het gebruik in omloop is gebracht, ook te allen tijde dat blijft beteekenen, wat het volgens de analogie beteekenen moet.

Ik kan hier in geene uitvoerige ontwikkeling van deze stelling treden; maar de verklaring moet mij van het hart, omdat de V. bij zijn betoog eene vergunning heeft gedaan, die door den schijn van edelmoedigheid zou kunnen misleiden. Hij wil de toepassing der analogie niet, ofschoon hij gelooft dat die toepassing geheel in zijn voordeel zou zijn (bl. 11): ter liefde van de zaak, waar het op aankomt, wil ik die toepassing wèl; omdat ik geloof dat zij niet in *zijn* voordeel is. „*Bakkerij, brouwerij*, „ zegt hij „ *gieterij, smederij, spinnerij, verwerij* of *boekery, stoeterij* enz. zijn „ concrete benamingen: het zijn de plaatsen waar gebakken, „ gebrouwen, gegoten, gesmeed, gesponnen of geleverd wordt, „ waar *boeken* of *stoeten* (merries) worden bewaard. Heb ik „ daarom regt te beweren: ergo is *visscherij* de plaats, waar „ gevischt wordt. Men zou mij aanstonds wijzen op *be-* „ *driegerij, boeverij, schelmerij* enz., alle van abstracte be- „ teekenis. „ (Bl. 23.) „ *Boerderij* heeft twee beteekenissen, „ die van *landhoeve* en die van het *boerenbedrijf*; maar wie „ van eene *boerderij* of van *boerderijen* hoort, moet natuur- „ lijk aan *landhoeve* denken ¹⁾. „ Later, bl. 60, spreekt de V. in denzelfden zin over de woorden *zanderij* en *veen-* „ *derij*. Welnu, omtrent elk van die woorden durf ik beweren dat de actieve beteekenis de oorspronkelijke, de concrete de afgeleide, de locatieve, zoo ooit, de hoogst zeldzame is. Ik wil alle aanleiding tot twisten afsnijden; maar als de V. den oorsprong der woorden op *-erij* uit het Fransch afleidt en ze onder aanvoering der Boergoensche hertogen (bl. 18) in digte drommen onze taal ziet binnenstormen, dan moet ik mij toch de vragen veroorloven: of bij de algemeenheid van het verschijnsel, ook in het Duitsch en Engelsch, die

1) Zie ook bl. 13.

niet op de *bleek*; de landman heeft zijne *boerderij* aan kant gedaan; maar hij is in zijne woning gebleven, en gij zult juist spreken, indien gij die woning voortaan *landhoeve* en niet *boerderij* noemt, althans indien de bewoner het in zijn hoofd mogt krijgen om te gaan vertimmeren. Bij andere woorden van dezelfde soort blijft de afgetrokkenene beteekenis van het bedrijf of de handeling altoos de heerschende, b. v. in *reeden*, *reeder*, *reederij*; *harddraven*, *harddraver*, *harddraverij*; *bedriegen*, *bedrieger*, *bedriegerij*. De tweede soort van woorden op *-erij*, die een zelfstandig naamwoord tot grondwoord hebben, dat niet uit een werkwoord regtstreeks is afgeleid, levert even weinig eene locatieve beteekenis op. Er is er, ik erken het, onder die woorden, waarvan de opvatting en de oorsprong dier opvatting mij niet volkomen helder is, en waaromtrent ik gaarne de inlichting van mijnen taalkundigen vriend inroep. Die woorden zijn echter weinig in getal; zoo als het door hem zelve aangehaalde *landerij* en *gaanderij*. Maar ik moet hem ernstig waarschuwen, dat hij zich niet verbeelde, dat *veenderij* een stuk veens en *zanderij* eene streek zands is. Neen: eerst door een bedrijf, door de handeling van ontgronden en afgraven ontstaat de *veenderij* en de *zanderij*, en zij blijven het even lang als die handelingen voortduren. Eene zekere soort van woorden op *-erij*, zoo als *boeverij*, *schelmerij*, heeft, zoo als de V. zegt, eene abstracte beteekenis. Ik zou liever zeggen: zij drukken of subjectief eene *handelwijze* uit, of objectief een *gevolg* van eene doorgaande en aangenomene handelwijze. Want in den laatsten zin kan men in het meervoud van *schelmerijen*, *boeverijen* enz. spreken. Die objectieve opvatting is heerschend bij sommige woorden, welke veelal in het meervoud gebruikt worden en de voorwerpen uitdrukken, waarop de handeling wordt toegepast, of die door den handelenden persoon worden gemaakt of gevent: zoo als *kramerijen*, *pelterijen*, *droogerijen*, *kruiderijen*, *snuisterijen*. Intusschen mag ik niet toegeven dat *boekerijen* en *stoeterijen* de plaatsen zijn, waar boeken of stoeten worden bewaard. Achter *stoeterij* schuilt eene zeer

actieve beteekenis; want het is met andere woorden eene *paardenfokkerij*. *Boekerij* is geen zeer oud woord. Voorheen zeide men *libry*, en de *libry* doet ons aan het boekenmaken en boekenschrijven denken: de *librarius* is nog altoos de zondenbok, die behalve voor zijne fouten, meermalen voor ons eigen onverstand wordt gekastijd en het Fransche *librairie* is geen *bibliotheek* maar een *boekhandel*. Doch zeer gaarne geef ik toe dat nog eene andere soort van woorden op *-erij* eene vereeniging aanduidt, soms van bezielde voorwerpen, alzoo zedelijke lichamen, zoo als *burgerij*, *schutterij*, *poorteriej*; soms van onbezielden voorwerpen, zoo als — ik zeg dit zonder eenige onheusche gevolgtrekking — *boekerij*. Dan is echter *boekerij* niet de *plaats* waar boeken worden bewaard, maar de verzameling zelve; ik geloof mij onberispelijk uit te drukken, wanneer ik zeg: de *boekerij* der voormalige Friesche Hoogeschool is uit Franeker naar Leeuwarden *overgebracht*, of: onze geachte vriend N. N. gaat steeds voort met het *uitbreiden* van zijne *boekerij*.

Dat intusschen *visscherij* tot de eerste soort van woorden op *-erij* behoort en gelijk staat met *bakkerij*, *brouwerij* enz. zal geen verder betoog behoeven. Ik zou alzoo besluiten: *visscherij* is 1°. de benaming van eene handeling, het bedrijf eens visschers in het afgetrokkene, vischvangst. 2°. dat bedrijf op bepaalde wijze, door bepaalde personen, binnen bepaalde grenzen uitgeoefend. Ik moet echter, eer ik van de algemeene beschouwing van de woorden op *-erij* afstap, opmerken dat voor *visscherie* de zeer oude vorm *visschernie* bestaat, even als voor *toverie*, *tovernie* gezegd wordt, een uitgang die nog heerschend is in de woorden *spotternij* van *spotten*, *spotter*: *jokkernij* van *jokken*, *jokker*: *lekkernij* van *lekker*, alle woorden, die ons evenmin als hunne uitgangen het minste denkbeeld geven, dat zij van lateren oorsprong zijn en aan Franschen invloed hun ontstaan te danken hebben.

Ik ga over tot mijne tweede bedenking: het groote gezag, door de V. aan woordenboekschrijvers toegekend, mag ik

niet aannemen. Ik vermoed echter dat ons verschil hier meer de wijze van uitdrukking betreft dan de zaak zelve. Immers door zijn gansche betoog heeft de V. bewezen, dat hij ook het getuigenis van andere tijdgenooten dan woordenboekschrijvers niet versmaadt en hen weet af te luisteren, in welk verband en met welke omschrijvingen zij de te verklaren uitdrukking bezigen. Ik had echter wel gewild dat hij, even als ik het straks doen zal, althans nevens de woordenboekschrijvers de vertalers had geplaatst en onderzocht, welke woorden de tijdgenooten met het ééne woord *visscherij* hadden vertolkt. De V. is zelf woordenboekschrijver en ik verwacht van zijne onbekrompenheid, dat hij mij dit zal toestemmen: een woordenboekschrijver is een dienaar van de taal en niet haar wetgever: de bepaling van een woordenboekschrijver houdt op van waarde te zijn, wanneer zij niet door het gebruik der tijdgenooten wordt bevestigd. Ofschoon ik het getuigenis van woordenboekschrijvers niet verwerp, ja des noods toesta dat men hen vóór anderen hoore, moet ik echter tegen een al te gunstig vooroordeel te hunnen opzigte waarschuwen, wanneer ik zie dat hun gezag zelfs de V. tot eene dwaling heeft verleid, welke op zijn betoog niet zonder invloed is gebleven.

In eene oorkonde namelijk waarin, van „eenre visscherye, „die men hiet *de Wendeldijk* „ gesproken wordt, meent de V. dat *Wendeldijk* kennelijk een water zijn moet (bl. 54), en beroept zich op het gezag der *Gemmula*, waar *piscina* door *vischdyck* vertolkt is, en op Kiliaen, die als beteekenis van *Dijck* nevens *Agger*, j. *Vijver*, *Piscina*, *stagnum* opgeeft ¹⁾. Gaarne wil ik toestemmen dat in het platduitsch in Gelder- of Kleefslant, aan en over onze grenzen, de beteekenis van

1) Ik erken dat de V., bl. 76, meer in het onzekere spreekt en de mogelijkheid onderstelt, dat men „aan een *dijk* of *dam*, binnen welks boorden het „water besloten (?) was „, zou kunnen denken. Voor mijn volgend betoog is er mij echter aan gelegen de zekerheid te hebben, dat het woord in geschil niet de naam van een water op zich zelf is, maar van eene aangrenzende streek gronds, waaraan het water zijnen naam ontleende.

het Hoogduitsche *Teich* hebbe gegolden. Een voorbeeld er van sta aan den voet dezer bladzijde ¹⁾. Doch gelijk in Holland, waar steeds zoo veel dijken en dammen te zien waren, het woord *dijk* wel uitsluitend voor eene opgehoogde waterkeering zal gebruikt zijn, zoo was ook de Wendeldijk nooit een water, noch een vijver; maar een deugdelijke, stevige dijk, welke nog op de groote kaart van het Heemraadschap van Rijnland te vinden is. Hij ligt aan de monding van het wtertje de Aa, waar dat in den omtrek van de Kaag in de Meer uitstroomt, en kronkelt zich langs den inham van de Meer. Dat Graaf Willem III in de aangehaalde oorkonde (Mieris II, bl. 115) wel degelijk den Wendeldijk hield voor hetgeen waarvoor wij hem nog houden, blijkt uit zijne bewoordingen: „dat hy de visscherye van den Wendeldyck eenwelyck quyt „ende vrye geseyt heeft tot 's gemeenelants behouft, datter „by en *onder* leyt.” *Onder* een dijk kan van een land gezegd worden, dat aan de binnenzijde van den dijk ligt en er in gehoefslaagd is. *Onder* een dijk ligt nog meer bepaaldelijk een land, wanneer, volgens de gewone uitdrukking, een dijk er *op* of *over* ligt. Maar in welke beteekenis ook het woord *onder* op te vatten zij, er is spraak van een op de gewone wijze opgehoogden dijk, niet van een water of vijver, waaronder geen gemeene land liggen kan. Bovendien het woord Wendeldijk is eene benaming, welke aan meer plaatsen gemeen is. Reeds in 1225 vinden wij bij Zwammerdam een *locus, qui dicitur Windeldyck*. (Mieris I, bl. 294) ²⁾. Wij vinden nog eenen Wendeldyk in eenen

1) Lacomblet, *Urkundenbuch für die Geschichte des Niederrheins* in een charter rakende het stift Essen. a°. 1375. III Bd. n°. 771, bl. 672. „dat wy „dey molen geheyt des vyschers molen, dey wy afgebroken hebbet, mogten „weder legghen up dat unse, war uns dat liket leghet, boven unser vrouwen „*dyck* ghelegghen teghen dey abdye to Essende, und dey bekeganch sal weder „wallen in unser vrouwen *dyck*.”

2) Daar, gelijk ons blijken zal, de V. *sluizen* nu en dan in den zin van *waterteren* opvat en in allen gevalle meermalen gezegd wordt, dat sluizen *in* een water worden gelegd, zou men ook hier om de uitdrukking „quod VII slusae „ponendae sunt in loco, qui dicitur Windeldyck” over den aard dier laatste

giftbrief van Graaf Jan I voor de abdij van Leeuwenhorst, welken wij in zijn geheel naar het oorspronkelijke mededeelen, opdat men zie dat hier althans van geen vijver ge-rept wordt:

Wy Jan, Grave enz. doen cont — dat wi ghegheven hebben ende gheven der Abbedissen ende den convente van den cloester van der Lee in alemoisen voer ons vaders ziele ende onser ouderen ende datsi voer ons bidden sullen onsen heer mit hoeren daghe-licssen gebede, den *uterdiic* van den wendeldike, die nu leghet jeghens hoer lant, welcke uterdiic hout ene marghen ende ene halve of daer omme omtriint, die vrilike te ghebrukene ende te besittene toter wilen dat men denselven wendeldiic *leghet* op sine oude stede. In oirconde: 1297, des donderdaghes voer Sinte Maddalene dach in de Haghe.

Ik ga thans over tot de beschouwing en de toetsing van de getuigenis der woordenboekschrijvers.

Op gezag van Kiliaen neemt d. V. aan, dat omstreeks 1588 de beteekenis van vischvangst voor het woord *visscherij* de meest algemeene was, en de oudere, die van *vischvijver* (*piscina*), begon te verdringen. De V. leest bij Kiliaen aldus, bl. 16:

VISCHERYE. *Piscatus, piscaria, piscina* ¹⁾; doch hij geeft toe en staaft met een voorbeeld, dat de beteekenis van het *visschen* de *vischvangst* zich reeds in 1544

plaats in het onzekere kunnen zijn. Hiertegen zij echter een ander charter, insgelijks van den jare 1310, aangehaald: Mieris II, bl. 113, „dat men tot „geene daghe ghen sluyden legghen en sal noch verleggen in den dyck in „onsen Baljuschap van Medemblick.“ Zie ook III, bl. 455.

1) Ik moet opmerken dat deze aanhaling niet volkomen juist is. Kiliaen schrijft: VISCHERYE. *Piscatus, piscaria: et piscina*. Zoo staat er in de uitgave van 1599 door de V. als de beste gekeurd, even als in de groote uitgave van van Hasselt. Is deze lezing juist, dan schijnt er uit te volgen, dat Kiliaen *piscatus* en *piscaria* voor woorden van eenerlei beteekenis hield, *piscina* voor de uitdrukking van een tweede van beide verschillend begrip. Wat hij intusschen door *piscatus* verstond, blijkt ten duidelijkste uit het volgende: VISCH-VANCK. *Piscatus*.

laat aanwijzen. Voor het eerst? zoo als de V. in zijne corollaria, bl. 55, zegt. Neen! Reeds op het eerste jaar, waarvan de dagvaarten van Holland gedrukt zijn, het jaar 1525 (A. van der Goes, Register, dl. I, bl. 5) lezen wij op den 31sten Januarij:

„ Item dunct goet den voorscr. gedeputeerden, dat myn Heeren
 „ van den Rade sullen oic beschryven die cleyne steden om 't selfde
 „ rapport van den saufconduyten ende *visscherie* te hooren, zoe
 „ hemlieden dese sake grootelicken roert. „

Bl. 12. 9 en 10 Februarij.

„ — bevel om mitten Coninck van Engeland ende den Ambas-
 „ saten van Vranckryck te sluyten ende accorderen opten *Harinck-*
 „ *vanck* of *Visscherie*, dat d'ondersaten van desen landen ende
 „ van Vranckrijk sullen visschen tegens malcanderen by manieren
 „ van stilsate. „

Ik veroorloof mij te dezer gelegenheid de aandacht te vestigen op een hoogst belangrijk register, op het Rijks-Archief voorhanden: *Informatien gedaen op 't stuck van de verpondinghe van Hollant ende Vrieslant*, a°. 1514. De berigten, door de kundigste personen aan 's Graven commissarissen gegeven op hunne artikelswijze gestelde vragen wegens de bevolking, de gebouwde eigendommen en de hulpbronnen van de onderscheidene steden en dorpen van Holland, zijn daarin opgeteekend. Doch is dit stuk belangrijk voor de kennis van den toestand onzes lands op het oogenblik dat Karel V de regering aanvaardde, wij willen het raadplegen voor de beteekenis van een woord. Welnu: Heer Vrederick Egbertsz. Vicecureyt van 't Vlieland zegt op het 5de artikel:

„ dat zy hem generen in als mit *visscherie* ende hebben omtrent
 „ 12 pincken, die vaeren om schol, scelvisch ende cabilliau. „

Even zoo die van Oosterblocker onder Westwoude:

„ Up 't 5de art. seggen, zy hem generen mit koyen, *visscherien*
 „ ende ten harinck vaeren om huyere. „

Het is waar, even veelvuldig en nog veelvuldiger zijn in deze informatie de uitdrukkingen: *met visschen*, *met vogelen*, *met ten haerinck te vaeren* enz.; doch de aangehaalde voorbeelden bewijzen onomstootelijk dat het woord *visscherij* gebruikt werd voor vischvangst, *vischbedrijf*, vischnering¹⁾. Als de auteur van de *Gemmula* gelijk had, wien, volgens de V., het woord *visscherije* in 1491 nog niet in die beteekenis bekend was, dan krimpt het tijdvak binnen hetwelk zij ontstaan moet zijn al aanmerkelijk in.

Doch de auteur van de *Gemmula* had geen gelijk, evenmin als de V., wanneer hij, bl. 17, beweert dat *visscherie* tot 1491 geene andere beteekenis dan die van *vischwater* had. Zie hier drie bewijzen van het tegendeel, zoo na mogelijk aan het jaar 1433, waarop het vooral aankomt, gekozen:

Schrassert, *Beschrijving van Harderwijk*, I, bl. 83, 1443. Zondag *Esto mihi*. Wy Arnout — Hertoge van Gelre enz. — Soo die van Neerden nu een ongewoenlyck stapelrecht van den visch anghaven hebben, ende nyet lyden en willen, dat men eenigen zeevisch, die in Hollant gevangen wort, ende landen willen tusschen Muiden ende Campen anders waer halen en sall dan binnen der stadt van Neerden — ende want wy — geneycht syn onser stadt van Harderwyck bystandt te doen alsulcx te wederstain, soo bekennen wy — dat wy gelaafd hebben ende gelaven mits desen onsen brieve onse stadt voors. te halden in haire alde gewoenten van der *visscherien*, so dair altijt geweest heeft ende geven hem dog op 't nye den opslach van den vische die landen sal tusschen Muyden ende Campen.

5de Memoriaal Rosa. Fo. 91 vs°. 21 Julij 1440.

Phillips etc. laten u weten allen onzen onderzaten ende inwonenden onser steden van Hoirne, van Medemblicke, van Enckhuysen, van Monikedamme, van Edamme ende allen anderen in

1) Analooq met visscherij is in deze informatie het woord *bouwerij*, voor landbouw, boerenbedrijf, b. v. de Schout van Castricum zegt, „dat zy hem „generen mit *bouwerije*, spitten ende delven.“

onsen lande van Keremerlant, van Waterlant ende van Vrieslant gezeten bynnen der steden ende dair buyten, dat ter kennisse van onze getrouwen rade — gecomen is, hoe dat men dagelicx mit onredelicke netten, onredelicke vuyken ende kubben bynnen slants aldair vysschet, dair die *vysscherien grotelick by gehindert, beschadicht ende ydel van vyssche worden*. Ende om dese *onredelicke vysscherien* te verhoeden, dat in sulker voegen *niet meer en geschiet, gelyck dair of tot hairtoe gehantiert is*: Soo hebben onze getruwe, die Heere van Bignicourt — ende anders onzer getruwe raede — geordineert een maniere ende die groote van eenre massche, dair men die netten ende vuyken voirtan na maken ende bereyden sall.

Handvesten enz. van Amsterdam, dl. II, bl. 893. — 22 September 1440.

Philips enz. — doen kont dat onsen goeden steden van Holland ende West-Vrieslant omtrent der Zuyderzee gelegen — te kennen gegeven hebben, hoe dat die visschers, die van onsen steden ende dorpen om Harinck uytter zee voorscr. te visschen varen, kortelycken geleden aenghenomen ende begonnen hebben te hanteren een nieuwe gewoonte, alsdat sy alsulcken Harinck als sy vangen, terstont weder vercoopen opter zee of binnen sommighen onser dorpen, daer sy hen pynen heymelick aen te komen ofte die laeden in anderen schepen, om daarmede te versoeken andere vreemde Landen ende merckten — daerby dat onse goede steden in heure neeringe ende oock aen heur betalinge van heure schepinge — seer verkort werden, *ende oock die vischerye seer mede vergaet ende te niete komt*, ende oock gebreken, die onse ondersaten daer by hebben, die ons niet staen te lyden. Ende om daerinne te versien ende die voorscr. neringhe weder te verbeteren ende onse goeden luyden *van heure visscherye te bet te besorghen*, soo hebben wy gheordonneert enz.

Met voordacht heb ik een Geldersch charter het eerst aangehaald ten gevalle van den *Theutonista*, den anderen tijdgenoot op wiens woordenboek de V. zich beroept. Aan van der Schueren als Klevenaar ware het te vergeven, dat hij meer denkbeeld van een *Fischteich* dan van visscherij in grooten omvang hadde; maar het is zeer onzeker of hij

wel de schuld van de *Gemmula*, ik moet er helaas bijvoegen, van mijn vriend de V., mag deelen. VISSCHERIJ, zegt de Theutonista: *Piscina*, *piscaria*, *piscatoria*. De Vries betoogt, bl. 12—14, dat alle drie die woorden hetzelfde beteekenen, namelijk: *vischwater*. Maar indien nu van der Schueren eens geweten had dat *piscaria* beteekende *piscatus*, *piscatio* en dat hadde bedoeld, dan zou hij geregvaardigd zijn. De vraag is dus: wat beteekende *piscaria* in het Latijn van die dagen?

De hoofdbeteekenis, zegt de V. bl. 15, was stellig aan het Fransche *pêcherie* gelijk, en dat, zegt hij bl. 55, was nooit anders dan *vischwater*.

Ik ben er verre van om niet met de V. overtuigd te zijn van de innige verwantschap, ik zou bijna zeggen bloedverwantschap van *piscaria*, *pêcherie* en *visscherij*. Zij het voor een oogenblik toegegeven, dat het laatste woord onder de Boergoensche heerschappij meer en meer in onze taal zij ingebroken, dan kan het niet ontkend worden dat het bepaald of gewijzigd is door het Fransche woord, waarvan het het begrip moest vertegenwoordigen. Wat beteekende derhalve toen, wat beteekende tot dusverre het Fransche *pêcherie*? Het is niet voldoende ons, even als de V. gedaan heeft, te houden aan de verklaring door den *Dictionnaire de l'Académie* opgegeven als voor het hedendaagsche gebruik geldig: wij moeten de woordenboeken voor het Middeleeuwsch Fransch opslaan. Wat vinden wij? Lacombe, *Dictionnaire du vieux langage Francois* in v.

„ PESQUERIE: La pêche: étang, vivier. 1200. „
Roquefort, in v.

„ PESQUERIE: Pêche, action de prendre du poisson, *piscaria* pour *piscatus*.

„ PESQUERIE: Etang, vivier, lieu ou l'on conserve le poisson, *piscaria*.

„ PESQUERIE: Lieu ou l'on vend le poisson, marché au poisson, *piscaria*, en bas Latin, *Pesquerium*. „

Beide woordenboekschrijvers, men ziet het uit hunne opgaven

zijn tegen de stelling van de V.; maar hebben zij door het afgetrokken begrip van *visschen*, *vischvangst* als eerste, als algemeene beteekenis van het woord op den voorgrond te plaatsen behoorlijk uitgedrukt, wat hunne ervaring van Middel-euwsch Fransch hun opleverde? — Eer wij die vraag beantwoorden, moeten wij hunne uitspraak aan de oorkonden toetsen. Welnu, in het jaar 1385 vinden wij in de *Ordonnances des Rois de France de la 3me race*, T. VII, p. 139: een reglement ten voordeele der visschers van Provins, door Karel VI op den 4den November 1385 gegeven. Daar wordt gezegd:

Pour ce, le (leur) convient laisser leurdit *Mestier de Pescherie*: dont il avient et est venu plusieurs fois tant ès bonnes Villes comme ès autres lieux dudict Royaume, que les trespasans n'y peuvent recouvrer de Poisson.

Dit reglement was niet anders dan eene navolging van het voorregt, door zijnen vader in 1369 aan de visschers van Parijs verleend (*Ordonn.*, T. V, p. 207, 208), waarin meer uitvoerig werd gezegd:

Ja soit que en tous temps, soit le *mestier de Pescherie* de Poisson en saison pour le vivre et sustentacion d'un chascun, qui en voelt et poet user, dont plusieurs bonnes gens prennent communément leur soustenement, qui de chars et de volalles se astiennent par dévociion, par veux ou aultrement; — néantmoins les Maistres de nos Eauex et Forès — leur wellent interdire — de peschier, depuis le my-Mars jusques à my-May, en quel temps le *mestier de Pescherie* est moult nécessaire à la substantacion du Pueple, en disans que il ne povoient mettre en Rivière — aucuns engins; — comment que à tout engin loisible — eulx aient acoustumé et usé de *mestier de Pescherie*. — Nous avons ottroié et ottroions ausdites supplians — qu'il *puissent pecher et user du mestier de Pescherie* en tous temps de l'an.

Waarlijk in het aangezicht van dit koninklijk besluit valt het moeilijk vol te houden dat *pescherie* nooit iets anders dan *vischwater* heeft beteekend!

Een ander charter door Filips VI in 1343 uitgevaardigd maakt de zaak niet beter. (*Ordonn.*, T. II, p. 207 suiv.)

Het betreft de maat der visschen, welke op de Somme mogen gevangen worden en bevat een onderzoek, waarbij de visschers en vischverkoopers, even zeer als de geestelijke en wereldlijke Heeren uit de nabijheid, *touz aians en plus les poissons et revenues de la rivière de Somme*, worden opgeroepen. Bij dat onderzoek werden tevens overgelegd brieven van vrijdom, *et avecques ce l'ordonnance de la pescherie, harnois etc.*; en zoo, zegt de provoost van Peronne, aan wien het onderzoek was opgedragen:

Nous fust certifié et affirmé que avec *l'ordonnance de harnois et pescherie*, éclarcy esdictes lettres du Roy, estoit pourfiz à ladicte rivière, utilité au pays, et pour lesdiz marchanz et pescheurs, de *prendre* en tout temps et saisons *et vendre Roche* ayans cinq pax, *sauf le restrainte de peschier* du temps contenu esdictes lettres.

Dat eene dergelijke bepaling omtrent de wijze, den tijd en de gereedschappen van de vischvangst, met één woord: *Ordonnance de la pescherie* genoemd werd, mag te minder bevreemden, daar in de constitutie van Lodewijk de Heilige van 1270, hoofdstuk 127, waar gezegd wordt: „Se aucuns „Gentishons avoit eüe, qui corust par se terre et i eust coru „et le *vousist défendre qui l'en i peschast pas*, il ne le po- „roit pas fere sans l'acort au Baron en qui chastelerie ce „seroit;” het algemeene opschrift draagt: *de deffendre pescherie d'eüe corant*.

Schoon ik, door de aanhaling van het reglement voor *de visscherij* (ik weet mij niet anders uit te drukken) van de Somme reeds eenigermate naar het Nederlandsch terrein ben afgedwaald, wil ik echter, tot nader verstand van het Fransche *pécherie*, een paar voorbeelden aanhalen uit een register, dat ik onder mijn bereik heb en dat ten minste als Nederlandsch mag beschouwd worden. Het is een cartularium uit het laatst der dertiende eeuw van de abdij van Mont St. Eloy, van welke abdij de schilderachtige puinhoopen nog heden ten dage tusschen Atrecht en Béthune, alzoo in Fransch-Vlaanderen, worden gezien. Hier tref ik drie oorkonden aan, waarin over dezelfde zaak tweemaal in het Latijn, eens in het Fransch

uitspraak wordt gedaan en waarin het woord *peskerie* eeniglijk gebruikt wordt voor hetgeen op drieërlei wijze in het Latijn is uitgedrukt: *piscatio*, *piscandi jurisdictio*, *piscatura*. Ik schrijf ze aan den voet der bladzijde af ¹⁾.

1) Littera decani christianitatis de bethunia, in qua: cum inter nos ex una parte et dominum robertum de rooch (*Roelz*) ex altera super *piscatione* aque de Oisina cursum habentis inter terras curtis de savetilio et terras militis antedicti questio verteretur, nobis asserentibus nos in predicto aque cursu plenariam *piscandi jurisdictionem* habere; Econtra prefato R. penitus hoc negante: Tandem coram dicto decano ita compositum fuit inter partes, quod nos vel aliquis ex parte nostra *piscandi* in prefato aque cursu *omnimodos habere* *usus*; ita tamen quod neutra pars alteri super *piscatione* in aqua predicta molestiam inferet vel gravamen, nec hinc inde servientibus servientes super ingeniis et instrumentis piscatoriis in sepedicto aque cursu positus vel ponendis debent ullatenus adversari. Actum anno MCCXXV.

Chirographum episcopi attrebatensis, in quo: cum inter nos et robertum de rooch, militem, super *piscatura* in fluviolo, quod dicitur Oisna, coram dicto episcopo questio verteretur, tandem pro bono pacis inter nos et dictum R. fuit ita compositum, quod procurator sive censarius curtis nostre de savetil similiter et miles iam dictus in dicta aque cursu, incipienti ab illo loco, qui dicitur de le becke, usque ad pontem del Escuel, ad suam convenienter *piscari poterunt* voluntatem; ita tamen quod una pars alteri super *piscatione* vel ingeniis nullam inferet molestiam. Et sciendum quod neutri partium iam dictarum licet *piscationem*, que ad se in predicto fluviolo de Oisna noscitur pertinere, aliquibus personis alienis per censam vel per alium contractum ullatenus obligare. Et abbas noster Richardus et dictus miles promiserunt se compositionem istam firmiter servaturos: et postmodum guillelmus filius et heres dicti R. compositionem istam ratam habuit atque gratam. Actum anno MCCXXVI.

Li carte le dame de bethune, en le quele: comme contens fust entre nous dune part et Robert de Rooch, chevalier dautre part *de le peskerie* de le yaue de Oisme, que est entre cel lui que on apele le becke desi au pont del escuel ioignant, li dis Robers a reconnu par devant le dite dame, que il na *droit* en chou que il demandoit enuers nous, et que nous en chele yaue et en cele *peskerie* auons autretant, com li dis R. et sest assauoir que on doit fankier le riuiere selonc lusage dou pais et payer cascune partie le moietiet du coust, et li devant dite dame doit warandir ceste reconnaissance comme sires. Fait lan MCCLIII.

Wij voegen uit hetzelfde cartularium een ander charter van iets later dagteekening hierbij, dat het vischregt van den heer van Louez betreft, omdat het merkwaardig is als voorbeeld van de afperking eener private visscherij, en omdat het woord *peskerie* daar wel niet anders dan door *visscherij*, of uitoefening van het vischbedrijf, kan worden vertolkt.

Li lettre monsigneur Baudin signeur de Loués, qui fait sauoir que: comme

Ik geloof dat de Fransche voorbeelden door ons aangehaald ééne zaak boven alle bedenking hebben gesteld; namelijk: dat het Fransche *pêcherie* en het Hollandsche *visscherij* volkomen gelijkvormig zijn en op dezelfde wijze voor hetzelfde begrip worden gebruikt. Doch nog eene andere eigenaardigheid valt inzonderheid bij de vergelijking der Fransche voorbeelden in het oog: dat namelijk en het Nederduitsch en het Fransch arm zijn aan uitdrukkingen, in vergelijking met den rijkdom van het Middellatijn. Aan de meer bepaalde vormbegrippen der Latijnsche woorden *stagna* en *vivaria* beantwoorden de Fransche woorden *étangs* en *viviers*, onze Hollandsche *kreeken* en *vijvers*. Maar terwijl

nous requiesissimes au sousballiu darras, que il fesist mettre bonne, si auant que li sieges de no vivier danzain sestent, encontre tous chiaux qui i marchissent, selonc le forme de nos cartes, et li dis mesire b. le debatist, de tant com a se tenance atient, que cil bonne ne fussent mie mis, à le pardefin, il et nous, nous assentismes que bonne soient mis entre se tenance et le siege de no viuier u il est mestier. Et se nous assentons que IIII grans pières soient mises en terre desai au rés de le terre qui ore i est tout à nivel à destre desous ses molins de loués, et que desous ces IIII pieres al entrée dune ouureture, que ore i est, entre sen manoir, que fu Michiel le mannier dune part et le manoir Jakemon lansciet dautre part, autres IIII grans pières soient mises toutes en terre desai au rés de le terre, que ore i est, tout à nivel pour tenir perpetuellement le terre en tel point com el est maintenant; et est assanoir que les pieres deuant dites, ne sont mie bonnes, ains sont ensengnes mises en no iretage pour çou que li terre soit wardée en tel point com elle est maintenant, et est assanoir que puis escluse de loués desai as bonnes que sont mises entre le tenance monsigneur b. et le siège de no viuier et ailleurs en toute liaue, qui est dusques as molins danzain, le dis b. ne puet demander *peskerie*, mais il puet auoir buirons pendans as cliers de ses molins, ne ne puet auoir montée, ne ouureture autre que louureture, dont les grans pieres que sont mises en tierre wardent le niuel; et est assanoir qu en toute no tenance, si com les bonnes lencloent, ne en liawe, ne dehors, il ne puet demander iustice, ne signerie; et sil en usoit en aucune maniere il seroit tenus de resaisir le liu ou il laroit pris, et nos ne denons demander iustice hors de nos bonnes al encontre de le voie qui va de loués à Arras. Fait lan MCCLXXXIII.

Baiwon wordt door Roquefort opgegeven als: *instrument pour pêcher*. *Cliers* zijn waarschijnlijk hetgeen in het Latijn *paxeria* heet: het paal- en vlechtwerk om den boezem der watermolens. Zie Ducange in v. *paxeria*, en voorts D. F. Secousse, op de *Ordonnances des Rois de France*, T. V, p. 261; T. VI, p. 522.

het Middellatijn een rijkdom van vormen en onder die vormen een rijkdom van begrippen oplevert in de woorden: *piscatio*, *piscaria*, *piscatura*, *piscina*, kennen het Nederduitsch en het Fransch, eeuwen achtereen, daarvoor slechts éénen vorm *visscherij*: *pécherie*. *Vischvangst* en *pêche* zijn van lateren oorsprong¹⁾. Hieruit volgt dat alle begrippen, welke in die verschillende Latijnsche vormen zijn vervat, in het Fransch en Nederduitsch slechts door éénen vorm *pécherie*, *visscherij* kunnen zijn vertegenwoordigd. De opmerking komt te meer te pas, omdat de wettelijke vorm van alle regts-, eigendom-, en leenbegrippen oorspronkelijk de Latijnsche geweest is. De opmerking is thans te eer aan de orde, nu het Artesische charter ons op de grenzen gebragt heeft, waar het gebruik van het Latijn in dat der volkstaal overgaat.

Wij zullen derhalve de verschillende Latijnsche bewoordingen onderzoeken en beginnen met het woord *piscatio*, als de meest algemeene uitdrukking voor al den omvang van begrippen, welke wij in staat zijn in ons woord *visscherij* te besluiten. De zaak ligt zoo voor de hand, dat ik geloof van verdere bewijzen mij te mogen ontslaan. Het is het algemeene woord en eerst uit het verband en den samenhang, waarin het voorkomt, leeren wij kennen, welke wijziging van het begrip telkens op den voorgrond treedt. Onderstelt men nu, zoo als de V. doet, dat *visscherij* van oudsher niets meer dan *vischwater* beteekende, dan geeft, wie *piscatio* door *visscherij* vertaalt, niet het begrip volledig (*quid pro quo*) weder, maar slechts een deel, eene wijziging van dit begrip, en wij verlangen dat ons aangewezen worde

1) Zelfs is het Fransch in vormen iets rijker dan het Nederlandsch: Boutilier, *Somme rural*, Liv. I, T. 73, p. mihi 430: heeft de vormen *pequeson* en *peschage* ofschoon de beteekenis van beide geene andere is dan die van het abstracte *piscatio*. Zelfs het Hoogduitsch is rijker. Voor ons vijver bezit die taal het reeds besproken woord: *Fischeich*, het woord *Fischweiher* en behalve het woord *Fischerei*, het woord *Fischweide* (volgens Haltans, die door Brinckmeier is nageschreven: *Venatio piscium*, *piscatio*, *jus piscandi* a weiden, *venari*) en *Fischenz*. Zie Brinckmeier in v.

door welke woorden de overige wijzigingen en deelen van het begrip zijn uitgedrukt. Om echter naauwkeuriger het woord te ontleiden en de volkomen overeenkomst van het woord, met hetgeen wij als beteekenis van ons *visscherij* stelden, aan te toonen, zij het volgende opgemerkt: *piscatio* en *venatio*, *piscationes* en *venationes* staan nevens elkander en hebben tot correlaten *silvae* en *aquae*. v. Mieris, Miraeus e. a. zijn vol van voorbeelden: v. Mieris, Dl. I, bl. 46.

Silvis, *aquis*, *aquarum decursibus*, *molendinis*, *molendinorumque locis*, *piscationibus*, *venationibus* (a°. 970).

bl. 69. *Sylvis et venationibus*, *aquis aquarumque decursibus*, *molis*, *molendinis et piscationibus* (a°. 1076).

Miraeus, *Opp.*, I, p. 73:

De alodio adjacente — in silvis et pratis, in campis et pascuis, in *piscationibus et venationibus* omnium eis usum habere nobiscum (a°. 1068).

p. 368. *Silvis*, *venationibus*, *aquis*, *aquarum decursibus*, *molis*, *molendinis*, *piscationibus* (a°. 1098).

p. 319. Item recognoscimus *venationem*, *piscationem* et aucupium, avium captionem, Teutonice: *vogelye*, ubique *supra bona sua esse suas*.

Evenzoo de geschiedschrijvers van de 11de eeuw. Baldericus Noviom., bij Kluit, *Hist. Crit.*, II, p. 79.

Nullus ibi, praeter *venatores et piscatores* habitare antea consueverat, eratque episcoporum, Trevirensis videl. et Coloniensis, sed et aliquot abbatum in *piscatione et venatione* communis possessio.

Dezelfde verbinding van begrippen heeft in Duitsche oorkonden plaats:

Lacomblet, *Urkundenbuch*, T. III, S. 545, n°. 644.

Gode gewisse renten, uytgescheiden wilde *vysscherie*, *wiltbant*, *birnholz*, *hoenre* etc. a°. 1363.

Ib. S. 583, n°. 684: und auch mit den *visscherien* in den Rijne ind in der Vlie, ind dartzo mit *wasseren*, *wasserloiffe*, *molensteden*, *weyren*, *weyden*, *welden*, *velden*, *jegerien*, *wiltspannen* (a°. 1368).

Ib. S. 626, n°. 731, gheenerleye recht en hebben — noch in *water*, noch in *vyscherie*, noch in der *wyltbanen*, noch in *holte*.

Haltaus in v. *Fischweide*: die graffschaff zu Partenchirche mit vogetei, mit Grafenfutter, mit waiden, mit *gejaid*, mit *vischwaide*.

Wie de *Ordonnances des Rois de France* opslaat, zal in de talrijke reglementen voor de *maîtres des Eaux et Forêts* de bewijzen vinden, dat de denkbeelden van *jagt* en *visscherij* even verwant als die van bosch en water waren en zich inderdaad moeten verwonderen, hoe de V. bl. 61 heeft gepoogd aan te toonen, dat die begrippen in de middeleeuwen ongelijksoortig zijn geweest ¹⁾.

Nog duidelijker wordt het bij de opmerking dat bij *piscatio* zeer dikwijls de passieve beteekenis op den voorgrond trad; nevens de handeling van visschen, het gevolg dier handeling en de opbrengst daarvan hetzij in *natura*, hetzij in waarde. Ducange heeft daarvan, reeds een voorbeeld aangehaald uit de *Lex Ripuariorum* it. 42 c. s.

Si quis de diversis *venationibus* furaverit aliquid et celaverit seu et de *piscationibus*, quindecim solidis culpabilis judicetur.

Vandaar in een charter van Keizer Otto II van 973 (bij Lacomblet, *Urk*, S. 69, n°. 114), bij de beschrijving van een *bannus* en *potestas banni*, de volgende vereeniging van begrippen:

Omnes, inquam, bestias in silvis et *piscationes*.

Doch, om ons tot het woord *piscatio* te bepalen, het sterkste

1) Evenzoo zijn de werkwoorden *venari* en *piscari* gelijksoortig. *Olim* (1265) ed. Beugnot, T. 2, p. 219:

Item quod fuerunt in saisina per dictum tempus *venandi* et *piscandi* in dictis locis, tam in rebus suis propriis quam *etiam alienis*. Item quod fuerunt in saisina faciendi custodiri *garennam* et *piscaturam* locorum predictorum et capiendi et explectandi forisfacientes, *venantes* et *piscatores*, captos et arrestatos in locis predictis.

Lacomblet, *Urk*, T. II, p. 335, n°. 576, a°. 1276.

Predictus de Heymsberg annuatim tempore venatus cervorum *venari* poterit et *piscari* in Wildbanno de Vrozberge.

voorbeeld van den overgang der active in de passive opvatting en het nevens elkander bestaan van beiden is wel in het charter van 1201 bij Lacomblet t. a. p., II, S. 1, dat over het geheel voor de kennis van den aard der visscherij belangrijk is:

Est locus, qui vulgo dicitur Hustat, hic cum patet propter aque diminutionem nullus ibi piscabitur nisi per licentiam ecclesie. In Veldungen, quando glacies est, quicumque piscantur quicquid in prima captura (*urph*) ceperint, dimidium erit ecclesie. A purificatione b. Marie primum piscem, scilicet salmonem, quem ceperint qui utuntur retibus, que vocantur *wersegen*, ecclesie persolvent et deinceps decimam per totum annum usque item ad purificationem. Qui piscantur cum *wersegen* persolvent — VI denarios in purificatione et VI in palmis. Cum piscatoribus injunctum fuerit ut proiciant retia, que dicuntur *wersegen*, et ad coquinam nostram *piscationem* faciant, nullus eis erit impedimento in *piscatura* ista, et totum quod ceperint ad coquinam presentabunt; unde et quilibet eorum denarium accipiet ad emendam cervisiam, sive *parum* sive etiam *nilhil piscationis* afferant et huiusmodi *piscationem* ter in ebdomada facient, si tamen eis preceptum fuerit.

Op den bekenden Rijksdag van Roncalien in 1158, werden onder de keizerlijke regalien ¹⁾ nevens de „flumina navigabilia et ex quibus fiunt navigabilia“ de *piscationum redditus* opgenomen. De tijdgenoot en levensbeschrijver van Keizer Frederik I, Radevicus, L. II, c. 5, noemde de *piscationum redditus* met een enkel woord *piscarias*. Het is ons hier nog niet te doen om daaruit eene gevolgtrekking te maken tot de beteekenis van het laatste woord: het is zelfs nog het oogenblik niet om het ontstaan en de geschiedenis van het regtsbegrip te onderzoeken: beide blijven tot later bespaard. Wij vragen naar de woordbeteekenis van hetgeen tot de regalia gerekend werd te behooren, en dan is het antwoord: de opbrengst der visscherij, niet de openbare wateren, welke als een afzonderlijk regaal vermeld worden,

1) *Const. de regalibus*. Pertz, *Leges*, II, 111 en II, Feud. 56.

maar de visschen, die er in kunnen gevangen worden. Dit was derhalve hetgeen de beide Otto's I en II in hunne giften aan de kerk van Utrecht bedoelden: a°. 948.

Totam piscationem, quam hucusque in Amuton et in Almere ad nostrum regale jus habere videbamus — ad ecclesiam sancti Martini — in proprium concessimus.

A°. 953:

Omnem videlicet piscationem, quam in Almere ad nostram Regalitem habuimus pertinentem, juri perenni illuc relaxavimus, — met dezelfde woorden herhaald door Otto II in 975 ¹⁾).

Van deze opbrengst der visscherij werd de tol betaald volgens de bekende plaatsen in de charters van 973 en 997 (Bondam, *Geld. Chart.* bl. 70, 78).

Fiscum et teloneum de piscatione in pago Salon et in fluvio Isala.

Van deze opbrengst bezat men de *decima* of *sexta* of *tertia pars* of de helft door gifte van den Keizer of den Landsheer, en het is vooral met het oog op de schenkingen van Otto, dat wij de bekende plaats uit het *liber catenatus* der Utrechtsche kerk hebben te verstaan.

In Weromere *omnis piscacio* et in Uteromeri *laxatio rethium* quod *traghal* dicitur, *omnis*, et *dimidium piscationis* ad Sanctum Martinum pertinet. In Dalmersee *tota piscacio* Sancti Martini. In Amuthon VII were ad piscandum. — In flumine Vennapa *omnis piscatio* Sancti Martini. — In Nesse villa cum *omni piscatione*: *decima* enim in Almere *de saganis* Sancti Martini est, *sed modo ille alie partes novem* proprie sunt sancti Martini: *sed et alia piscatio* in flumine Feht *tota* sancti Martini, cum omnibus stagnis ibi adjacentibus, *omnisque aqua* in Niftarlaca *cum omni piscatione* Sancti Martini ²⁾).

1) v. Mieris, *DI.* I, bl. 42, 44, 48.

2) Zie den besten tekst bij van den Bergh, *Handboek der Middel-Nederlandsche Geographie*, bl. 277—280, en vergelijk het daaromtrent door hem aangegeekende bl. 268, 269. Ik wil geenszins mijn geachten ambtgenoot bij overrompeling tot mijn bondgenoot maken; maar dat hij door *piscatio* op deze plaats althans iets anders dan *vischwater* verstaan heeft, blijkt uit zijne aantekening 110, bl. 279. „ *Were*, waarschijnlijk hoeven met het regt van *visscherij*. „

Piscatio, de reditus piscationum: de visscherij had de Keizer: hij gaf hetgeen hij had uit bij gedeelten, aan verschillende personen, naar verschillende wijzen; dat waren de *piscationes* ¹⁾.

Over de onderscheidene beperkingen der visscherij, zullen wij later handelen: slechts voor de woordbeteekenis zij opgemerkt, dat de beperkingen ten opzichte van de plaats insgelijks door het woord *piscatio* worden uitgedrukt, en dat dus hetzelfde verschijnsel voorkomt, door de V. ten opzichte van het woord *visscherij* waargenomen. Ook *piscatio* heet *vischgebied*. Ik geef hem eenige zeer sprekende plaatsen ter overweging, de eene uit een charter van Bisschop Liebert van Kamerijk van 1064, Miraeus, I, 555.

„ Concedo etiam omnem piscationem, quae continetur inter duo
„ priora molendina. „

Bij Lacomblet, I, S. 239, n°. 350, a°. 1143.

„ Piscatio eiusdem monasterii est ab asenwiden usque ad monnen-
„ dorperhiden et per fluvium Sigam usque Stockfurd. In utraque
„ fluminis ripa omnium que capiuntur tertia pars est monasterii. „

Bij denzelfden, III, S. 257, n°. 320, a°. 1338.

1) Wij mogen niet onopgemerkt laten, dat in de lijst der kerkengoederen van Utrecht de soorten van visscherijen en met name en door het woord *alia* aangegeven worden. Dat er bepaaldelijk eene zegenvisscherij gegeven wordt is duidelijk en zoo mijn vriend v. d. Bergh regt heeft dat door de *laxatio retium, quod dicitur traghal*, de visscherij met treknetten bedoeld is, dan moet ik opmerken dat diezelfde visscherij ook op andere plaatsen in Duitschland werd uitgegeven, b. v. bij Kaiserswerth (Lacomblet, T. II, S. 112, n°. 236): unum molendinum in Rheno, unam piscaturam, que dicitur Spike cum insulis et salicibus circumiacentibus, que bona omnia sita sunt in Weslic superiore: item tres piscaturas in Reno, qui dicuntur Tragel. Hier schijnt de naam zelfs van de soort van visscherij op het vischgebied te zijn overgegaan even als het geval schijnt in een charter van 1282 (ibid. p. 453, n°. 769). Item de piscatura predictae domine que inworpe appellatur, compromitti volumus in dominum Nicolaum Tengenagel et dominum Genekinum de Ossenbrine milites, ut ipsi de iure discutiant et ipsam piscariam adiudicent illi cui de jure fuerit adiudicanda.

„castrum meum dictum dy Hurst, situm prope Ledebergh, cum
„suburbio ipsius castrum et *fossatis ac aquis et piscationibus tam*
„dictum castrum quam suburbium cingentibus.“

Nog eene opmerking, eer wij van het woord *piscatio* afstappen.

De passive opvatting van hetgeen gevangen wordt valt, hoezeer zij onloochenbaar is, bij dit woord minder in het oog, omdat in de nieuwere talen, de natuurlijke opbrengst der visscherij niet of zeldzaam met hetzelfde woord wordt uitgedrukt. Het tegendeel is met het verwante *venatio* het geval; wij spreken nog van „een goede jagt“ en het uit het Latijn herkomstige woord *venezoen* (*venatio*) wordt zelfs voor wildbraad gebezigd. De oude beteekenis van *visscherij* heeft echter stand gehouden, waar het het geldelijk bedrag van de opbrengst der vischvangst geldt, en wij zullen later de voorbeelden aantreffen van renten op *visscherijen* gevestigd, of uit *visscherijen* te betalen, even als wij ons op rekeningen zullen beroepen, waar de voordeelen der visscherijen onder het hoofdstuk *renten* zijn geboekt ¹⁾.

1) Wij geven in de aantekening nog eenige plaatsen welke wij voor de beteekenis van het woord *piscatio* van eenig belang achten:

Miraeus, I, 140: *mansus indominicatus, molendinum, captura piscium* (a°. 948).

Ibid. 542. *Curtis Neterwic cum prato usque ad Teneram et ibidem quatuor tendiculae piscatoriae et piscatio en Tenre* (1162).

Ibid. 416. *resignatâ — decimâ de Herdebure et piscatione cum una navi in aqua, quae vocatur Denre, a molendinis supra eam donavimus* (a°. 1223).

Ibid. 590. *Possessiones Sti Nicolai Furnensis: Piscaciones aquarum quae sunt inter Reinthersdicum et Stapeldam et inter Vennepam et mare, sicut in privilegiis — praepositorum Brugensium continetur* (1269).

Lacomblet, T. I, S. 75, n°. 123, *curtes dominicatas — cum piscacione Reni in tractibus et justicia que dicitur dan* (989).

Ibid. S. 214, n°. 139. *Jus vero piscationum in profluentibus et stantibus aquis ita concedimus, ut nullus ibi sine abbatis concessione piscem magnum, vel parvum capere debeat* (1071).

Ibid. II, p. 323, n°. 555, *hereditarium jus piscandi in mari* (See) Tille (a°. 1265).

Ordonnances des Rois de France, IX, 387. *Concessit eisdem quod piscari*

Wij komen thans tot het woord *piscaria*, en na de beteekenissen van het woord *piscatio* te hebben ontleed, mag ik mij ten opzichte van *piscaria* van gelijke uitvoerigheid onthouden. De stelling echter, welke ik wensch vol te houden, is deze: *piscaria* en *piscatio* hebben volkomen dezelfde beteekenissen. De V. heeft Ducange opgeslagen. Het is waar: het heet daar: "*Locus in quo piscatur*, Italis *Peschiera: estang* ou *pescherie*" en, vervolgt de V. bl. 12, hij haalt daar 13 voorbeelden van aan. *Daarvan* is te veel gezegd. Ducange noemt 13 plaatsen op, welke — ik erken het rond-uit — ik niet in staat ben na te slaan. Hij deelt er echter vier woordelijk mede en onder die vier is er slechts ééne, welke het stelsel van de V. zou kunnen staven. "*Obtulit: ibidem piscariam suam.*" Het Chronicon Farfense:

Qui contendeat piscarias per singula loca Ducatus Spoletani et retia nostra ruperunt homines ejus et *pisces tulerunt*.

Piscariae zal hier wel staan voor *jus piscandi*.

Uit de Gesta Innocentii III:

Piscariae in mari et aqua dulci.

Vertaal eens anders dan *visscherij* in zout en zoet water; *vischwateren* en vischvijvers gaat niet.

Uit een regestum van Philips Augustus:

Dedimus *piscariam* unius *archae pontis*.

Het *visscherijtje* onder ééne boog van de brug; maar dan toch wel in den zin van uitgestrektheid van vischgebied. Met een woord, stel op alle plaatsen, waar hier *piscaria* voorkomt, het woord *piscatio* in plaats, volgens de beteekenissen, welke wij hierboven ontwikkelden, en gij zult zelf gevoelen, dat de zin er niet het allerminste door verandert. Wij hebben hier met stukken van omstreeks het

possent cum omnibus piscatorum aisimentis — ubique in omnibus repperiis: exceptis augeribus suis et fossatis, quia in eisdem fossatis *piscaciones* sibi et suis retinuit.

begin der XIIIde eeuw te doen gehad; maar ik wil met mijne proefnemingen hooger opklimmen. Van de uitlegging door Radevicus aan de bepaling van den Rijksdag van Roncalien *reditus piscationum* = *piscarias* gegeven sprak ik reeds. Hij vindt zijne regtvaardiging in een nog ouder charter. In 877 gaf Karel de Kale (bij Miraeus, T. I, p. 502) aan de abdij van Nevele:

Villulam Forest in Taxandro, in Frisia terram et mancipia ad salem, *piscariam* in Meremuda.

In 897 bevestigde Zwentibold dezelfde gift en in de lijst der goederen van Nevele door hem opgegeven komt voor:

Villula Forest in Pago Taxandriae, in Frisia terra ad sal acquirendum, *piscatio* in Meremuda. ¹⁾.

De Benedictijnen bij Ducange hadden *piscaria* in de beteekenis van *jus piscationis* opgegeven, doch de V. stapt over hun getuigenis heen, omdat zij ten bewijs een charter van Hendrik VII van 1417, dus van *betrekkelijk lateren tijd* aanhalen (bl. 13). Zij hadden echter gelijk en de exceptie van de V. zou vervallen zijn, wanneer zij zich b. v. hadden beroepen op de volgende plaats uit een gift-brief van Boudewijn van Ardres bij Miraeus, T. IV, p. 202, a°. 1172.

Item dedi (Abbati) et ecclesiae de Capella *piscariam* in aquis de Arda et Bramis usque in Mercled defluentibus, *tam de anguillis quam de ceteris piscibus* ita videlicet ut nemini aliquo tempore

1) Wat in de negende eeuw plaats had bleef stand houden tot in de veertiende. In 1370 erkende Lodewijk van Frankrijk, dat volgens aloude voorregten de regering van de stad Cahors bezat: „Cognitionem *pisciarum*, molen- „ dinorum et paxeriarum nec non et mesure piscium piscandorum infra limita- „ tiones dictae civitatis et retium cum quolibet piscabuntur „ en twee jaren later bevestigde dezelfde vorst de regten van den Burggraaf van Turenne in de volgende bewoordingen: „ Cum habeat plenum jus aquarum — in vicecomitatu „ suo — piscacionum et molendinorum ac paixeriarum inibi existentium et „ ad eum pertineat omnis cognitio talium et punicio delinquentium circa illa. „ Zie *Ordonnances des Rois de France*, T. V, p. 326; VI, p. 524, 525.

sine licentia monachorum de capella liceat piscari vel retia tendere, in aquis praenotatis.

De uitdrukking *jus piscationis* was zoo geijkt, dat volgens de opmerking van Ducange de middeleeuwsche regtsgeleerden een fijn onderscheid tusschen *jus piscationis* en *piscandi* zochten te maken. Maar hoe nu, indien zelfs in charters van Hollandschen oorsprong, die uitdrukkingen door die van *jus piscariae* worden vervangen? De plaats, die wij op het oog hebben, staat in een charter van Floris V, eene oorkonde voor ons onderzoek van zoo veel belang dat ik haar in haar geheel moet mededeelen: *Handvesten van Vlaardingen*, bl. 379, 380.

Florencius, Comes Hollandie, universis presentes litteras inspecturis salutem. Cum per totam terram nostram in omnibus aqueductibus, qui vulgariter *Watheringe* appellantur, omne *jus piscarie* specialiter nos contingit, nos volentes dominum Gerardum de Watheringe, dilectom et fidelem militem nostrum, ex hoc jure favore prosecui gracioso, eidem omnes *piscarias*, jacentes ante scclusas sitas in toto officio de Vlaerdinghe in aqueductibus ibidem tam infra littus quam extra proprietatis titulo et propriis suis contulimus usibus applicandas, distincte (l. districte) inhibentes ne aliquis abhinc in posterum in dictis aqueductibus aliquas positiones sive capturas piscium, que *seten* dicuntur, faciat seu fieri procuret aut aliquod genus piscandi incipiat in eisdem, nisi dictus dominus Gerardus de Watheringe vel illi quibus ipse dictom genus piscandi duxit committendum. Si quis vero contra hoc facere presumpserit, idem se sciat offensam nostram incursum et a nobis penam expectaturum, que ex hoc facto requiritur, graviozem. In cujus rei testimoniom presens scriptum sigillo nostro fecimus communiri. Datum et actum ad Alberti montem sabbatho post purificationem beate Marie virginis a. d. 1275 ¹⁾).

1) De plaats bij Ducange aangehaald luidt dus: „Materia quaestionis de et „super quadam *piscaria* sive *jure piscandi* in dicta riparia. „Als van gelijken of verwanten aard teekenen wij de volgende aan. Miraeus, T. I, p. 512: Boudewijn van Rijssel geeft aan de abdij van Winoxbergen (a°. 1067): „*fluviolum* „Penam cum *piscaria* ubicunque terram prefatae ecclesiae praeterfluit et molen-

Wij hebben een derde woord te beschouwen, het woord *piscatura*. Schoon Ducange door ons hier te verwijzen naar de uitleggingen door hem van *piscaria* en *piscatura* gegeven, ons ligtelijk in den waan zou brengen dat dit woord, niets anders dan vischvijver beteekent, is er in den vorm van het woord, even als in dien van *piscatio*, iets dat ons tegen die eenzijdige beperkende opvatting waarschuwt. Op één punt heeft Ducange gelijk: *piscatura* is hetzelfde als *piscaria*; maar in den ruimen zin, dien wij aan het laatste woord toekenden. Wij zouden ons als bewijs kunnen beroepen op plaatsen reeds door ons aangehaald ter verduidelijking van de woorden *piscatio* en *piscaria*; om echter de maat vol te meten mogen hier nog eenige luid sprekende plaatsen bijgebracht worden. Miraeus, II, p. 1135: eene gift van Koenraad van Luxemburg van 1083:

Dedi ecclesiae mansum unum indominicatum — et aquam a ponte sancti Odelrici usque ad rupem Moronis cum omnibus usibus suis et liberam *piscaturam pro velle supra et infra* cum moleninis et furnis.

Ibid. T. I, p. 720 (a°. 1192):

Dedit praeterea eidem — piscaturam Urtae liberam, ut nullus exceptis fratribus piscari audeat a Martain usque ad Vennam, quae

„dinum aquaticum, ita ut nulli liceat habere molendinum aquaticum in Wormhout, nisi cui et quamdiu abbas permiserit.“ *Olim* (a°. 1275), ed. Beugnot, T. I, p. 929. Quidam de Normannia tenens quandam sergentieriam a Rege, videlicet *jus piscandi* in aqua Regis apud Vallem — Redolii — vendidit omnem terram suam laiam quam habuit moventem de sergenteria predicta, nihil sibi retinens de eadem nisi solum *dictam piscariam*; — conquerente retractore placuit domino Regi, quod et terra quam retraxerat et jus eciam *dicte piscarie* traderetur et dimitteretur eidem retractori. „

Lacomblet, T. III, S. 115, n°. 154 (a. 1316): „Comes (Clivensis) prefatos liberos infeodavit de borgraviatu de Strunckede — item de advocacia curtis in Menghede, ac de banno ferarum et *piscaria* de Eemscar.“ Ibid. p. 192, n°. 230, Otto van Kuik draagt aan Willem van Gulik eene gansche reeks cijnsen en vervallen op en daaronder; *piscarias* in Mosa en Rura X libras nigrorum annuatim valentes (a°. 1328).

sita est ex altera parte villae quae Hans dicitur. Reliquum piscaturae supra et infra eisdem fratribus dimisit ad medietatem piscium reddendam domino, quoties nuncium suum miserit.

Om met eene oorkonde van Hollandschen oorsprong te besluiten, Meerman, *Geschiedenis van Graaf Willem*, Dl. IV, C. D. bl. 9 (a°. 1245):

Ego Nicholaus de Putte — contuli in allodium — terram quae corendich dicitur, nordalf beninghe, westalf moerman, hinc usque ad graminas Everockers, zudhalf dorenloet, oostalf wijdele et omnem piscaturam ad medium predictarum aquarum cum omnibus utensilibus suis cum decima et officio.

Wij hebben op al het gestelde eene proef ten slotte te maken. Zij is deze, de drie woorden vervangen elkander, vooral in de formulieruitdrukking der oude giftbrieven *cum campis, pascuis, pratis, aquis aquarumque decursibus* en de tijdgenooten hadden voor de gelijkheid hunner beteekenis een zoo fijn oor, dat zij ze nimmer of alle drie of twee van hen nevens elkander plaatsten, als zoo vele verschillende begrippen vertegenwoordigend. Hoe omslagtig de uitdrukkingen der geestelijke schrijvers van die dagen zijn, eene dergelijke tautologie zou hun oor hebben gekwetst. Waar eens bij eene dergelijke optelling van renten of opkomsten, hetzij *piscationes*, hetzij *piscariae*, hetzij *piscaturae*, in verband met *aquae* en *aquarum decursus* gezegd is, zal men vergeefs een der beide synonymen zoeken. Het is een regel, waarvan ik de waarheid niet met voorbeelden kan of behoef te staven: ieder moet zich door eigene ondervinding van de waarheid overtuigen, maar de regel staat zoo vast, dat mogt ergens een voorbeeld van het tegendeel worden aangetroffen, wij aan de juistheid der lezing ten stelligste zouden twijfelen.

Welk woord gebruiken dan de middeleeuwsche schrijvers om het begrip door de V. bedoeld: het begrip van het water, van de plaats waar de visschen zijn en den omvang dier plaats uit te drukken: met een woord van den *visch-*

vijver? Zij gebruiken het woord *piscina*. *Piscina* is vijver en alzoo gelijk van beteekenis met *vivarium*. Wie bewijzen wil dat *weerd* hetzelfde is als eiland, mag zich beroepen op de Latijnsche vertaling van het woord *Marienweerd* door *Insula B. Mariae*. Welnu: dit is evenzeer toepasselijk op het klooster *Weiher* in de Rijnprovincie. Het heet de *ecclesia ad Piscinam* of in *Piscina*: een enkele maal zelfs de *ecclesia Vivarii* ¹⁾.

Het begrip van de eigenaardigheid van het water, in den vorm, waarin het besloten was, d. i. van besloten en alzoo stilstaand water, waar binnen de visch in het leven gehouden en aangekweekt wordt, trad alzoo meer en meer in dat woord op den voorgrond en het verdrong met het gelijksoortige *vivarium* de oudere uitdrukkingen *stagna* en *vennae*, die zich in het Fransche *étangs* en het Waalsche *vennes* staande hielden. De engere beteekenis, aan het woord *piscina* toegekend, welke zelfs tot die van *vischkaar* kon beperkt worden ²⁾, liet niet toe dat het de woorden, welke een algemeen begrip uitdrukken, verving en juist daarom kon het in het bekende formulier, als vertegenwoordiger van een verschillend denkbeeld, in tegenoverstelling van een van gene of daarnevens gebruikt worden. Zoo in het bekende charter van 997 (Mieris, I, bl. 52):

Areis, aedificiis, terris cultis et incultis, agris, pratis, campis, *piscinis*, silvis, *piscationibus*, molendinis, ecclesiis, viis et inviis etc. ³⁾.

Bij Lacomblet, III, S. 261, n°. 327:

Castrum nostrum - in Munichhusen - cum universis et singulis attinenciis suis, scilicet iudiciis, iurisdictionibus, agris, pratis, pascuïs, *piscariis*, *piscinis*, nemoribus, viis et inviis.

1) Zie Lacomblet, T. I, p. 393; II, p. 65, 201.

2) Alzoo wordt het overgesteld tegen *stagnum*, L. 3, § 13, D. de acq. vel am. poss.

3) De lezing *piscinis* is niet alleen door Pontanus en van Mieris, maar ook door Lacomblet, I, S. 79, op grond van ouder transsumpten, aangenomen. Ik moet echter erkennen dat het mij waarschijnlijk voorkomt, dat er in plaats van *piscinis*, *pascuis* zal moeten gelezen worden. Over de onzekerheid van de lezing dezer oorkonde zie Lacomblet, ib. p. 65, n°. 1.

Waarmede overeenkomt het Geldersche charter, waarbij Jan van Kleef in 1344 het huis Klarenbeek ten leen uitgaf (ibid. p. 321, n°. 406):

Met allen sinen toebehooringen, dat is te verstaan in *dyepen*, in drogen, in *wygeren*, in *visscherien*, in tinse — in pact, in molen, in ackeren, in beemten, in hoeven.

Even zoo 1367 (ibid. p. 570, n°. 679):

Elden, Valburgh, Balveren ende Baerle mit tynsen, pechten, weyden, *wyeren*, *vyscheryen*, beemden, tienden, mit allen art lande ende brueken.

Zoo echter het woord *piscina* en de verwante *vennae* en *vivaria* ten gevolge van hunne enge beteekenis buiten staat waren het ruimere begrip van *piscatio* enz. in zich op te nemen, het tegendeel had met de laatstgemelde woorden plaats. Drukten de eerste den aard van het water en het bestek, waar binnen het besloten was, uit, waren zij derhalve eigenaardig voor molenvijvers, vischkommen en stalen; de woorden van de ruimere beteekenis lieten zich op die van de engere toepassen, voor zoo ver het vischbedrijf, de opbrengst der vischvangst, het regt op beiden, als het ware, de grondslag en de voorwaarden waren, waarop het bestaan van gene berustte. Zoo was, *piscina molendini* of *molendinorum* de eigenaardige uitdrukking, voor zoo verre men de plaats en haren inhoud op het oog had (zie b. v. Miraeus, T. I, p. 353, Lacomblet, II, p. 414); maar niemand zal ontkennen dat ook het algemeener woord daarop kon toegepast worden en toegepast is: de enge verbinding van de *molendina* en *piscationes* in den sacramentelen vorm der charters zou het bewijzen. Een charter van Bisschop Arnold van Keulen van den jare 1455 bevat de molenregten, aan het Stift S. Gereon gegeven en bepaalt daarbij tevens, dat en hoe molenvijvers mogen worden aangelegd (Lacomblet, T. I, S. 267, n°. 365). De eigenaardige uitdrukking is daar *piscinam facere*. Maar omdat vischbedrijf, de vischvangst, het doel was van zoodanige handeling, kon even goed gezegd worden *piscationem* of

piscariam facere. Ducange geeft daarvan op het woord *venna* een voorbeeld in deze plaats uit een giftbrief van Lodewijk de Godvruchtige:

Quandam *piscariam*.... in villa quae vocatur Rioilus in fluvio videlicet Sequana fieri jussit — sed eadem monasteria omni tempore pro sua portione restaurationi *vennae* atque emendationi adminiculum praestent.

Wat wij bedoelen is allerduidelijkst in het Chronicon Laurishamense, pag. 16, gezegd:

Tantis munificentiae suae beneficiis adjecit clementissimus Rex *piscationis* concessionem in Rheno flumine... ut abbas et fratres licentiam haberent ad *vinnam faciendum et piscandum* pro opportunitate ecclesiae et stipendio ipsorum fratrum.

Ik meen door deze taalkundige beschouwingen over het gebruik der Latijnsche woorden eene wijde bres te hebben geopend, waardoor het stelsel van de V. onhoudbaar wordt.

De grondtaal voor alle regten en eigendommen in de middeleeuwen was de Latijnsche taal, en de volkstaal, toen zij in openbare oorkonden in zwang kwam, moest de bevoordingen zoeken, waardoor zij de Latijnsche vertolkte. In ons waterrijk vaderland vond de taal de uitdrukkingen: *wateren, poelen, meeren, kreeken, slooten, plassen, vijvers, wateringen, grachten*, en wat niet al om de latijnsche *aquae, paludes, lacus, stagna, fossata, aquaeductus, vivaria* uit te drukken: nimmer, wanneer zij naauwkeurig sprak, vertolkte zij de gemelde waterbenamingen door *vischerij*: dit ééne woord bewaarde zij voor de Latijnsche *piscatio, piscaria, piscatura*. Koning Arnulf gaf in 889 aan Graaf Gerolf onderscheidene goederen:

cum campis, agris, pascuis, sylvis, aquis, aquarum decursibus, inolinis, *piscationibus*, viis et inviis;

en Melis Stoke vertaalde, I, 525:

Dat hi hem gaf bosch, mersche ende zant,
 Dat sinen Graefscappe lach ghelaghe,
 Tusschen den Ryn en Zuudharfhaghe,
Visscherie, ende anders renten.

Dirk II schonk volgens het charter van 1083 aan de kerk van Egmont:

Juxta flumen Bamestra manssum I. inter rivulum Sculingleke et Hureslede manssus IIII. *unacum piscatione.*

en weder vertaalde Melis Stoke, vs. 589:

Ende bi Bemstre gaf hi hem goet;
 Tusschen Zulinghen de vloet
 Eñ Huuslede vier morgen vrie,
Ende daer toe de vischernie.

Nicolaas van Putten gaf in 1245 ten erfleen aan de Peninxzoonen den Korendijk *et omnem piscaturam ad medium predictarum aquarum* en in alle volgende Hollandsche akten, hiertoe betrekkelijk, wordt van *visscherij* gesproken.

Wij hebben boven den merkwaardigen giftbrief van Floris V aan Gerard van de Wateringen medegedeeld. Het is van belang te weten hoe die brief werd vertolkt, niet door een vertaler uit den hoop, of voor liefhebberij, maar officiëel, op verzoek van het kapittel van Geervliet, door den Deken van Naaldwijk, Jacob van den Houcke, in 1417; eene jaar-teekening alzoo, die ons gelegenheid geeft, den draad van het onderzoek over de beteekenis van het woord *visscherij*, welken wij omstreeks het jaar 1440 hadden laten varen, weder aan te knopen: *Handvesten van Vlaardinghen*, bl. 381.

Florys, Grave van Hollant, allen den ghenen, die dese letteren sellen zien, saluyt. Alsoo doer allen onsen lande in alle wateringen, alle *recht van viscarie* ons bysonder aengaet, wy wilende Heeren Gheryt van der Watheringhe, onsen gheminden ende trouwen Ridder wt tselve recht graciose gunste bewysen, hebben hem tot vryen eyghen ende zynen vryen wille mede te doen ghegheven alle *viscarien* leggende voer den sluysen ghelegen in theel Ambocht van Vlaerdinghen in de wateringhen aldaer,

alsoe wel binnen den oever als buyten, strenghelick verbiedende, dat nyemant van nu voertan in de voerscreve wateringhen enighe setten maken off doen maken, off enighe manier van vischen in deselve wateringhen hem onderneme dan Heer Gheryt van der Wateringen voerghenoemt oft die gheene dien hyt bevelen sal. Ende wairt dat yemant hem vermeet hier teghen te doene, deselve weet dat hy ons vertoern sal ende van ons verwachtende is die zwaerste correctie daertoe behoerende. In ghetughenisse enz. —

Dat de deken van Naaldwijk, die het afgetrokkene begrip door het enkelvoudige *visscherij* vertaalde, geheel en al juist en volgens het spraakgebruik van zijnen tijd handelde, als hij vervolgens van de „*viscarien liggende voor de sluizen*” sprak, blijkt uit eene oorkonde van dertig jaren vroeger, die dezelfde zaak betreft en welke wij overnemen, omdat zij voor verdere gevolgtrekkingen van groot gewigt is. v. Mieris, III, 499:

Aelbrecht enz. doen cond allen luden, want onse Hiemraet van Delflant slusen ghecoert bi Vlaerdinghe, ende elwaer gheleit heeft om nut ende profyts willen ons lants, in welcke slusen Joncvrouw Willem, Her Aelbrechts dochter van der Wateringhe, nu Gheryts wyf van Egmonde is, *vischerien* hadde: so hebben wy hoer die *vischerien* ghegheven voer die slusen, die onse Hiemraet elwaert sullen doen maken, of legghen voir die slusen, die tot Vlaerdinghe opghekuert syn. Welke vischerien mit horen toebehoeren si ende hore nacominghen hebben, ende ghebruken sullen in allen manieren, als si die vischerien tot Vlaerdinghe hadde ende hoer brieve begripen, die si daer of heeft. In oercunde enz.

Na aldus te hebben aangewezen dat van oudsher het woord *visscherij* en *visscherijen* het vaste *quid pro quo* was voor het Latijnsche *piscatio* en verwante uitdrukkingen, vervolgen wij het onderzoek der corollaria van de Vries (bl. 55).

5° „Dat *vischerie* in het lidwoord *een* en het gebruik „van het meervoud den stempel draagt zijner concrete —” opvatting.”

Gaat deze gevolgtrekking door, dan is zij ook op het Latijn der Middeleeuwen toepasselijk, en de Vr. moet tot

de bewering komen, dat *piscatio* ook daar nimmer *visscherij* in het afgetrokkenene, maar altoos *vischwater* of *vischplaats* heeft beteekend, omdat in bijna alle oude uitgiftsbrieven van *piscationes* in het meervoud gewag wordt gemaakt. En dit meervoud is niet louter de uitdrukking voor eene onbepaalde of onbepaalbare hoeveelheid: neen, het meervoud wordt door telwoorden nader gewijzigd, zoo als in het volgende voorbeeld van eene oorkonde van het jaar 1100 (Miraeus, II, p. 1312).

Data est etiam a parentibus meis eidem ecclesiae decima de Osterwich: *duae* quoque *piscationes*, *una* scilicet in aqua Funia, *alia* a ponte de Mire usque in mare in aqua quae dicitur Petrisa.

Het betoog door de Vries op bl. 22 en 23 gevoerd kan niet tegen onze beschouwing van het woord *visscherij* worden ingebracht. Immers wij zijn er verre van te beweren dat de oorspronkelijke beteekenis zou zijn *vischregt*. Als zoodanig hebben wij de *handeling van visschen* in het algemeen opgegeven. Wij nemen de woorden door de Vries omtrent het woord *regt* geschreven geheel over. „Het woord *»visscherij* heeft een meervoud; men kon van eene *visscherij* „ of van *visscherijen* spreken, omdat het algemeene begrip van *»visscherij*, door zijne toepassing op bijzondere gevallen, in *»verschillende gelijksoortige begrippen* wordt gesplitst. „ Ten gevolge van het voorwerp, waarop de handeling wordt toegepast, is het bijv. eene zalm- of eene haringvisscherij: ten gevolge van de wijze, waarop zij wordt uitgeoefend, eene visscherij met den zegen of „ op alre maniere waarmede men visschen *»vangt* „: ten gevolge van de plaats, waar zij wordt uitgeoefend, eene zee- of- riviervisscherij: ten gevolge van de uitgestrektheid, waarover de handeling plaats heeft, of van het bedrag van hare uitkomst, eene groote of kleine: ten gevolge eindelijk van de personen, die de handeling uitoefenen en het regt waarmede en de voorwaarden, waarop zij haar uitoefenen, mijne en dijne, eene gehuurde of eigene, eene bijzondere of gemeene visscherij: visscherijen alzoo in het meervoud: *piscationes*. „ 6° vervolgt de Vr. „ worden visscherijen gelijk gesteld

„ met wateren, meren en krekken, en met landerijen, akkerland,
 „ weiden, uitgorzen, moerdijken, molens, vaarsteden, veren,
 „ sluizen, dammen, vesten, wateringten, togten. „

Op twee afzonderlijke plaatsen (bl. 23 en 50 vlg.) van zijne verhandeling worden de bewijzen van dit corollarium uiteen gezet. Het is ons eene onaangename taak hem voet voor voet te vergezellen, met geen ander doel dan om hem van dwaling te overtuigen, of hem van een verkeerd spoor af te brengen. Liever stellen wij ons aan zijne vriendschappelijke teregtwijzing bloot, door ons onzen eigen weg af te bakenen.

Ja het is waar: wateren en visserijen worden bijeenge- noemd; maar is dat een bewijs der gelijksoortigheid van beide zaken? Klimmen wij tot de oudste giftbrieven op, waarbij goederen met al hun toebehooren, roerende en onroerende, erven en nutschappen, *quaesita et quaerenda*, worden uitge- geven, dan vinden wij doorgaans, *silvae* en *venationes*, *aquae aquarumque decursus* en *piscationes* bijeen; doorgaans zijn die zelfs bij wijze van parallelismus in het bekende for- mulier vereenigd. De voorbeelden zijn talrijk; vele zijn er reeds door ons opgegeven; wie er meer verlangt kan zich door het opslaan van de eerste charterverzameling de beste bevredigen. Zijn daarom *aquae* en *piscationes* hetzelfde of zelfs gelijksoortig? Neen: evenmin als *silvae* en *venationes*. Het onderscheid valt te meer in het oog, wanneer er bijv. gegeven worden *aquae et aquarum piscatio* (zoo als o. a. bij Miraeus in een charter van 1093, T. II, p. 1142); wan- neer er gesproken wordt van *piscationes in Rheno*, of in elke andere rivier; wanneer het gevolg van de uitgifte van zulk eene *piscatio* in de rivier is, dat iemand er zijn eigen vischban of venne kan aanleggen. Wanneer de V. bl. 26 uitroept: „ Zes morgen lands met de visscherij. Kan hier „ aan *vischregt* worden gedacht? Geeft men iemand lande- „ rijen met vischregt? Het behoort eerst te blijken of in „ die landerijen water is om te kunnen visschen. Neen, „ men geeft de landerijen met het water dat zij bevatten, „ dan vrees ik dat hij den zin der uitdrukking niet wel heeft

begrepen. De *aquae et piscationes* der oude charters waren doorgaans niet wateren binnen de landerijen gelegen, tenzij iemand aan weerszijde van eene rivier uitdrukkelijk werd ge-
goed, dus niet wateren binnen de landerijen besloten; maar wateren en wel zoogenaamde gemeene wateren, waaraan die landerijen uitkwamen, zoo als die dan ook uitdrukkelijk in sommige charters als *circumfluentes* of *adjacentes* worden beschreven ¹⁾. De vier morgen, waarvan Melis Stoke in de aangehaalde plaats sprak, waren gelegen tusschen twee wateren Sculingleke en Hureslede, en de gift van de: *visschernie daertoe* zal wel het naast moeten verstaan worden van de visscherij in die wateren, zoo verre het gegeven land zich uitstreckte. Wat van het Latijn geldt, geldt van de nieuwere talen. De verbinding van de beide begrippen door den genitivus of door den locativus met *in* duidt het oorspronkelijke verschil dier begrippen of hunne ongelijksoortigheid aan; en van het charter van Floris V af, waarbij hij van de *piscariae* — *in aqueductibus*, of gelijk zijn vertaler zich uitdrukte: „de „viscarien in de Wateringhen aldair” sprak tot op de „pescheries „ès eaues communes” van het restrictie-edict van 1495 toe, zijn *visscherijen* en *wateren* taalkundig onderscheiden van beteekenis. Althans wie zich voorzichtig wil uitdrukken, zal mij toestemmen, dat het voegwoord *en* wel twee zaken verbindt, maar geenszins de begrippen dier zaken vereenzelvigd. Of wie zou willen beweren dat *molens* en *visscherijen* een en hetzelfde, zelfs gelijksoortige zaken waren omdat in de oudste Latijnsche charters, en in navolging van deze ook in latere, de *piscationes* en *molendina* in de naauwste verbinding gebragt worden, ja de *piscatio molendinorum* geene ongebruikelijke uitdrukking was?

Bijna neem ik het laatst gestelde terug: molens en vissche-

1) Zoo behalve in de reeds aangehaalde voorbeelden bij Miraeus, II, 865, *jus piscationis totius aquae terminos dictae Wastinae contingens (ntis)*, III, 413, *castrum — supra fluvium, qui Nirsa dicitur, cum piscationibus adjacentibus a ponte de Asperden — usque ad bona de Keldunck*.

rijen hoezeer ook verschillend van natuur, zijn in zooverre gelijksoortig als zij onder een hoofdbegrip kunnen vereenigd worden. Jagt en windval en zwijnenweide, zijn zeer verschillend van natuur, maar zij behooren gelijkelijk tot de nutschappen van de bosschen. Evenzoo zijn molens, visscherijen en vogelarijen de nutschappen van de wateren. Reeds zoovele malen hebben wij aangehaald en nog zoo dikwijls zullen wij het te doen hebben, dat onze lezers ons gaarne van het overbodig afschrijven der plaats en, waar *piscationes* nevens *utilitates et proventus*, *exitus et reditus* in de oudste oorkonden worden gesteld zullen verschoonen. Intusschen Melis Stoke vatte de zaak in dien zin op. Zijn „visscherie” en „anders renten” bewijst dat hij de visscherij voor eene soort van renten hield. En te regt; want waar gij de latere rekeningen der rentmeesters opslaat, zult gij visscherie onder het hoofdstuk *Renten* geboekt vinden. Wij nemen de eerste de beste rekening van Noord-Holland ter hand, en het geluk maakt dat wij inderdaad eene goede greep doen. Rekening van 1451-1452: *Renten in Delflant*:

Pynaker. Van die meiren; want se dit jaer ledich gelegen hebben ende niet verhuert en waeren, mits dat zy al *uitgevischet* waeren: daerom hier nyet.

Aldaer, die *vogelie van die meren* voirn. zyn Gerit Damastz. in pachte gegeven xxvIII Sc.

Alzoo opbrengsten, renten van het water of de meren; en wel onderscheidene opbrengsten, zoodat de eene verhuurd waren, de andere niet. Volgens de stelling van de V. zou daarentegen degen die de meren of de visscherij der meren in pacht had, ook alle de opbrengsten van dat water althans de vogelarij behoord hebben te bezitten. Wat de bekende constitutie van Keizer Frederik *reditus* had genoemd, bleef ten allen tijde als zoodanig bij de Grafelijke rekenkamer beschouwd worden. Ik mag de aangehaalde rekening niet uit de hand leggen zonder daaruit nog te hebben aangevoerd het volgende artikel dat onder *Renten van Schielant* voorkomt:

Tot Rotterdam die hofstede-huyser, die tollē, die ellenmate, die zegelye, die wage, die gruyte, die *visscherie* buytendyck, dat riet bewesten Rotterdam in 't Vlieland, beyde die marcttollen ende die *oistmolen* ontfanget de rentmeester aldaer: daerom hier. . . nyet.

Maar: *regten*, roept men ons toe; kan visscherij een *regt* genoemd worden? Integendeel: „visscherie ende vogelerie „ worden kennelijk van de lijst der *regten* afgezonderd. De „ tijdgenooten wisten het wel die *visscherie* door *piscina* „ verklaarden „ bl. 29 en bl. 51. „ Uit de bijstaande woorden laat zich de beteekenis van de uitdrukking niet „ opmaken; het zijn deels vaste goederen (*land, erve, „ waarden, veerstallen, hofsteden, huizen, enz.* deels blootelijk geregtigheden (*renten, opkomingen, tienden, koog en laag gerigt*). Uit de loutere opnoeming „ kan onmogelijk blijken, of de *visscherien* tot de eerste of „ laatste behooren. „ Inderdaad de eerbied, welken ik mijner tegenpartij toedraag, verbiedt mij dat ik na het aangevoerde over *renten* mij de overwinning gemakkelijk of minder omslagtig make. En daarom na al het reeds aangevoerde over de uitdrukkingen *piscatio* enz. en de omschrijving daarvan, zal ik nog aan den voet dezer bladzijde eene sterk sprekende plaats uit een Brabandsch charter van de eerste helft der XIIIde eeuw aanhalen ¹⁾ en dan vervolgens vragen of Koning

1) Het geldt de giften aan het klooster Leliendaal bij Mechelen: Miraens, T. III, p. 95. Eerst geeft Hertog Hendrik I aan de kloosterzusters: „ *piscaturam* in *flumine* quod dicitur *Zenne* a *ponte* *Zemse* usque ad *pontem* de „ *Hefne*; — *ita* quod *nemini* liceat in *codem* *flumine* *aliquo* *modo* *piscari* *infra* „ *spatium* *praescriptum* *nisi* de *speciali* *licentia* *ecclesie* *memorate*. „ Acht jaren later doet Wouter Berthoud eene gelijke gift, die hij noemt: „ *jus piscaturae* in *flumine* „ quod dicitur *Zenne*, quod ab I. V. *Henrico* *Brabantiae* *duce* *cum* *aliis* *bonis* „ *meis* *tenui* in *feodum* de *consensu* *ipsius* *ducis* „ ; — er was waarschijnlijk over een gedeelte der reeds door den Hertog afgestane visscherij twist ontstaan met Berthoud, die beweerde dat zij hem hetzij als leen, hetzij in vrijen eigen toekwam; — en hij vervolgt: „ *Ut* *autem* *haec* *eleemosyna* *et* *ius piscaturae* a *nemine* *infringatur* *etc.* „ Tenzelfden dage bekrachtigt de Hertog deze gift, zegt dat Berthoud, zijn man, gegeven heeft: „ *piscaturam* in *flumine* — *Zenne* „, en besluit: „ *Ut* *autem* „ *haec* *eleemosyna* *per* *me* *data*, *videlicet* *jus piscaturae* a *nemine* *infringatur*, *etc.* „

Willem het *niet* wist toen hij den volgenden giftbrief uitgaf en Koning Rudolf toen hij dien bevestigde (Lacomblet, II, S. 414, n°. 707 (a°. 1277):

Noverit presens etas et successio futurorum, quod nos litteras quas honorabiles viri Decano et Capitulum Werdensis ecclesie incito quondam Wilhelmo Romanorum regi — predecessori nostro super jure eiusdem ecclesie et prepositure transmiserant, vidimus — tenorem huiusmodi: Gloriosissimo et invicto domino suo Wilhelmo Romanorum regi semper Augusto Decanus totusque conventus Werdensis. — Cum dominus Everhardus frater domini de Deyst, quem nobis et ecclesie nostre in prepositum prefecistis, *jura* prepositure et ecclesie nostre, convocatis vasallis prepositure et scabinis imperii et suis, sibi peterent adiudicari et decerni; *talia* sibi sunt adjudicata, que *jura* subnotantur: terciam partem obvencionum sive emergencium sibi in oppido Werdensi cottidiani iudicii percipiet prepositus, assidente officiali prepositi, villico imperii; iudicium de edificiis ultra terminos edificatis debitos, solus prepositus iudicabit; theloneum nondinarum a vigilia Petri et Pauli ad octo dies ipse solus percipiet; in vigilia et in die omnium Sanctorum omne iudicium iudicabit prepositus cum villico imperii sine avvocato; in innovacione monete, quicquid emergit lucri in concambis prepositus solus percipiet; fermentum habetur a preposito; magistrum fori statuet prepositus; *piscatura totius flece est prepositi et ecclesie; de piscatura Reni a castro usque ad finem insule tercia pars est imperii, tercia prepositi, tercia cellerarii ecclesie Werdensis*: et de omni controversia que vertitur inter familiam ecclesie, excepta effusione sanguinis potest et debet iudicari irrequisito et absente villico imperii. In huius rei testimonium que vidimus et ab antecessoribus nostris audivimus, sigillum nostrum apposuimus et sub eo protestamur *jus* ecclesie et prepositure. Nos igitur — premissa universa et singula — eidem preposito ex liberalitate regia innovamus, confirmamus et presentis scripti patrocinio communimus etc. Datum Wirenne III, id. Septembris — anno 1277.

Bl. 50 heeft de V. eene lange lijst gegeven van — *goeden* — waarom zouden wij niet het woord gebruiken? — waarmee de heerlijkheden plagten uitgegeven te worden om daaruit te bewijzen dat het onzeker is of *visscherijen* tot

de bloote gerechtigdheden of tot de stoffelijke eigendommen behooren te worden gerekend. Eer wij die lijst nader onderzoeken, willen wij de ondervinding die wij ten deze in de oude oorkonden hebben gemaakt insgelijks chronologisch opgeven:

De uitgift van Simonshaven door Nicolaas van Putten aan zijn broeder Simon van Markenburch (Woensdag na St. Paulus, 1304):

Voirt heb wi gegeven — binnen dien nieuwelande dat derden-deel van der coorntiende ende die visscherye al binnen den nieuwelande ende den wint, dat is te verstaen dat dair niemant wintmolen maken of zetten en sal dan hi; ende hi mach die lude die in dat lant wonen leden dairt jegens ons niet en gaet. Voirt ist dat hi nieuwe kerken maket ende sticht in dien nieuwelande, die sal hi geven.

A°. 1305, dingsdag na Meidag belooft Gerard van Altena zijnen zoon Willem bij zijn huwelijk met Oda van Putten te geven:

Die heerscap van Althena mit al dat dair toebehoirt ende in allen manieren ende rechte dat wize selve hebben ende wize van onsen heren houden, van verval, van rente, van pachte, van thiende, van visscherien, van leenmannen, van dienstluden, van eygenlude, hoe ende in wat manieren datter voirser heerscap toebehoirt.

A°. 1318. Maandags na St. Willebrord:

Wij Hughe van Sottegem — maken cond — dat wij heren Jhanne van der Dussen — verleyet hebben ende verleyen dat ghericht van Driemilen ende dat gemale ende die visscherye ende dat ghericht van Stanthesen al te male:

13 Mei 1356:

Wy Boudiin heer van Praet, van Putte, enz. — hebben — verlyet Heinric die Meulnair — een derdendeel van alsulcke *goeden* als hier nae gescreven staat: dats te verstaen alle die thiende, die wi leggende hebben in Poortegaele, in Oedenvliet, in Roden, in Pernisse, in Lomberdyen, in 's Graven ambocht ende in Cathen-

drecht mit allen horen toebehooren alsoe groot ende also cleyen als wi ze nu ter tijt dair leggende hebben, die molen, die wint ende die maelrye in Poortegale ende in Cathendrecht, die avelinge in corte ambocht, die visscherye van de sluzen in Poortegael ende in Cathendrecht, t'formenteit ende dat rietveld, dat wi hebben in die prochie van Poortegale, t'feer, t'formenteit, t'kamenat in 's Gravenambocht, t'feer ende die veertol in Cathendrecht, den chyns van den hoeven in Striene, t'formenteit aldaar, die wiel allants Abildelant, ende die lamtiende van die prochie van Striene, *tambocht* van Schobben ende van Everrockers gelegen buten diic in Tieseleinswaert *met allen horen toebehoiren*, dats te verstante, voghelie, visschery, riet, aenworp, gors, chiins ende ambochts-heren recht, alsulc den ambochte toebehoirt.

In 1376. Maandags na St. Remigius gaf Zweder van Gaasbeek aan Jan van der Burg en zijne helpers Zwedersdijk voor Poortugaal te bedijken uit, onder deze bepaling:

Hieromme sullen wi Zweder — hebben ende behouden in Zwedersdike alle onse hoghe heerlicheyt, tienden, visscheryen, vogeleynen, molen ende dat rechte vyfste gemet van den lande van Zwedersdike voirschr. ende dat altoos te wezen binnen den dycslote ende binnen dike leggen. Voirt so sullen wi ende onse nacomeelingen behouden onse wtgorsen buten den versten dykslote — voirt so sullen wi behouden alle onse ander vrije heerlicheit die dragen boven tien pont zwarten, Ende als wi die verwonnen hebben — so sullen wise inwinnen of doen inwinnen in alre manieren, gelike wi onse andere verwonnen boeten inwinnen. Voirt so sullen wi hebben alle jare van elken gemete in Zwedersdike enen capoen ofte drie grote dair voor.

A°. 1399. 25 Mei, v. Mieris, Dl. III, bl. 697:

Aelbrecht doen kond — dat wy verleent hebben Heer Coene van Oosterwyck — dat Ambaght van Amsterveen, om daer ambachtsheere of te wesen, schout ende schepenen dair inne te setten en te ontsetten, mit allen sijnen toebehoren, alsoe verre als dat schoutampt gaet in deser manieren.

Dat de Heer Coene alle breucken ende vervallen half hebben sal.

Ende alle boeten die in de Ambachte verschijnen van XX scellingen die sal Heer Coene alleen hebben.

Voort zoo en zal de Baliuw in dat Ambacht voors. niet te reghte sitten enz.

Voort zal Heer Coene gever van de Kerke wesen enz.

Item zal Heer Coene alleen de swanen hebben, die in den Ambaghte leven, *of in de wateren dair hy de visscheryen* (hier toch wel *het regt van visschen*) heeft.

Voorts sal Heer Coene hebben alle de *renten* die hier na bescreven staen:

. Eerst in ambacht voorser. de winterbede tot May acht pondt enz.

Item de thijs in 't Schout-ambaght van der Nieuwer Amstel.

Item de smaltienden van den Ouder-Amstel ende van Nieuwer-Amstel.

Item den corentienden van der Nieuwer-Amstel.

Item die Bancken-meer vijftig scellingen.

Dit zijn die *renten* die buyten dat Ambacht leggen:

Item de visschery van den Amstel XXXVIII pont,

Item dat veer en de visscherye ter Meer vier pont,

Item dat veer, dat leyt bij Coelbiers, XL scellingen.

Die Waver-meer drey pont.

In 1410. 3 Nov. gaf Graaf Willem VI uit te bedijken (zie Ermerins, *Zeeuwsche oudheden*, Dl. II, bl. 230) zijnen lieven getrouwen Raden Philips van Dorp, enz.:

alsulcken goisse, schoiren, slyclandt, aenwerp enz. als leggen benoorden der Tholen — te hebben ende gebruicken Heerlycheden, ambocht ende ambochtsgevolge, ende alle Ambochts Recht metten thienden, vogelrye, visscherijen, wint, brant, excynsen, veeren, giften van kercken ende allen anderen oirbair ende prouffyt die daer aff coemen zullen, mitten middeldycken, die nu zeedycken zyn ende dat daer aff comen zal.

In 1414 werden van Dorp, enz. daarin gezegd (bl. 237):

geambacht tot heuren vryen wille, proffyt ende oirboir mitten Heerlycheden, Rechten, Thienden, Visscheryen, Vogelryen, moerenbrant ende dat den Moerdykschen rechten toebehoirt.

En in 1433 resumeerde Gillis van Wissekercke dit op deze wijze:

Voorts soe syn voerwaerden ende wel ondersproken dat die Heeren van Vossemaer — houden sullen tot eeuwighe dagen alle

indycken ende vuytdycken, vogelryen en de visscheryen, maleryen ende voort allen Heerlyckheden, die Heeren sculdich zyn te hebben ende hem toebehoiren nae inhoudt harer handvesten voersz.

Uitgift ter bedijking van het Nieuwland voor Simonshaven door Jacob van Gaasbeek, 1 Maart 1431 (1432):

In welcken heelen lande ende dyckaedzen voerscr. wij ende onse nacomelingen — hebben ende behouden sullen tot ewigen dagen alle die coorntiende ende smaeltiende ende den drogendyck ende alle visscheryen, vogelyen, veeren ende alle onse heerlicheit hoghe ende laghe.

Maria van Boergondie eindelijk en Maximiliaan drukten zich bij den erfpachtbrief van Roxenisse en Ruigenhil aldus uit:

dat onser vrouwe ende schoenmoedere — hebben ende houden zullen — die ambochtsheerlyckheid, als: malerye, visscherie, vogelrye, veeren, giften van kercken, kosteryen ende beneficien ende alle andere proffytten des ambochtsheerlycheits volgende ende toebehoorende, magt te hebben van aldair te mogen maaken, opstellen ende ordineren sulcke keuren, statuten ende ordinancien op 't maecken van den dycken aldair, omme deselve gorsen tot dyckaedje te brengen — ende oock om aldair te mogen settene ende tontsettene alle cleene officieren, als dyckgraeven, heemraeden, gezworenen, schout, schepenen ende andere enz. — 19 Februarij 1381 (1382).

Aan het einde dezer lange cedel zou ik mogen uitroepen: zie hier onze visscherijen altoos met onligehamelijke regten, opkomingen, renten, met *possessiones vel quasi* verbonden. Doch op wetenschappelijk gebied staat mij die wijze van *roemen* — ik ontleen mijne uitdrukking aan het meest gemeene kaartspel — tegen. De Vries heeft zijne bewijsplaatsen aangevoerd en zij verdienen overwogen te worden. Ik geloof dat de *turba* van getuigenissen ook hier moet beslissen; maar ik duld niet de overgeloovigheid aan de taal, zelfs niet aan de chartertaal, onzer voorouders, die al te lang aan de eigenwijsheid en eigenzinnigheid van monniken en in hunnen boezem gekweekte notarissen prijs gegeven, geenszins als naauw-

keurig en naauwkeuriger dan de onze behoort geëerbiedigd te worden. Ik verzoek daarom dat het mij geoorloofd zij ook ter verdediging van diegene, welke ik ter rolle breng, de getuigenissen van de Vries te onderzoeken.

Beginnen wij met het meest algemeene: Visscherijen, zegt de V. worden gerangschikt onder goeden: "kon in de taal " der 14^{de} eeuw een regt immer een *vrij eigen goed* heeten? "

Ik geloof ja: en ik begin hier weder met het Latijn, waaruit onze oorkonden haren oorsprong hebben en waaruit onze eigendomsbegrippen zijn vertaald. *Bona* was daar de algemeene uitdrukking voor alle bezitting, het zij die in tastbare voorwerpen, het zij die in nutschappen en wisselvallige voordeelen bestond. Met opzet haalde ik bl. 42 het charter van Hendrik I van Brabant aan, volgens hetwelk de piscatura cum *aliis bonis* in leen wordt gehouden. In het Nederduitsch zijn de voorbeelden nog talrijker of althans even talrijk. Ik spreek niet van de zeer gangbare uitdrukking, waarbij iemand gezegd werd, gegoed te zijn op iets dat niet anders was dan eene rente van zeer onzekker bedrag. Ik sla weder het boek op dat bij mijne vorige aanhalingen zoo dikwijls heeft gediend: het register *Putten en Strijen in houten berden*, waarover zie van Wijn, *Verhandeling over Nikolaas van Putten*, in de werken der Leidsche Maatschappij, Dl. V, bl. 52, en ik vind die algemeene beteekenis van het woord terug, bijv. in het volgende charter van 1323:

dat huys te Striene ende al ons *goet* dat dair toebehoirt, eset in lande eset in beemden, eset in *pacht* oft in *chiinse*, ofte in *muelen* oft in *thienden*, eset in moere ofte in laten ofte mannen ende in vervallen ofte die oerbare, die dair of comen mogen ende soe wair dat gelegen is.

A° 1356:

Wij Boudijn heer van Praet enz. — verliyen Aernt en Willem Hessel Arnt soons kinderen — alsulcke thienden ende *goed* als hier nae gescreven staat dats te verstacn die tiende die leghet

an die cortzide van die Eme, die tiende die leghet boven Emedamme — die tiende, die leghet an Moybroeck aen die lange zide van der Eme, ende die tiende, die leghet aen Wtalmé, van Almonde upwärts in der vrouwen ambocht van der Eme, *mit allen horen toebehoren*, also groot ende also klein, alse vrouwe Hadewye van Striene onse moeye, vrouwe van Rosendaël, te gebruiken, te bezitten ende te doen gebruiken plach in horen lesten live. Voirt geloven wij — deze voirnoemde *goede ende tiende* te vrijen ende te waren.

Wat volgt er uit de laatste plaats? 1°. dat *tienden* (volgens de V. *heerlijke regten*, bl. 75) *goeden* genoemd worden en dat dus een *regt* een *goed* kon heeten; 2°. dat *tienden toebehoren* hebben en dat men dus, ondanks den uitroep van de V. (bl. 53), in de taal der 14de eeuw kon spreken van een *regt met zijn toebehoren* ¹⁾.

En zoo komen wij aan de *visscherie met haren toebehoren*, dat volgens de V. pleiten moet voor zijne opvatting: *visscherij* is niet anders dan *vischwater*. Wij moeten derhalve verklaren wat, volgens onze meening, de toebehooren eener visscherij zijn.

Die zijn van tweeërlei aard: eerstelijk hetgeen noodig is tot de uitoefening van de visscherij als bedrijf. Op die wijze gaf Nikolaas van Putten, in de bovenaangehaalde plaats, in 1245:

Omne piscaturam ad medium predictarum aquarum cum omnibus utensilibus suis.

Mr. J. Heemskerk Az. heeft in een opstel (*Gids* 1858, n°. 6), dat mij eerst nu in handen komt, maar dat ik mij

1) Een ander voorbeeld, dat wij voorhands vinden is in Heeren Florens brief van Borselen van den *goede* in den Horen ende den Rhugendyc van 1363: „daer wi vor ghecoren hebben ende kiesende deze twee blocke tienden *mit allen haren toebehoren*, als si ghelegen zijn; dat is te wetene den nijeuwen - oud ende den oistersen rughendyc. „ Ook tollende — de V. zal het niet ontkennen — zijn regten; en toch in 1411 geeft Willem VI aan Aert van Ghent zyne „ tollende tot Woudrichem ende tot Schoonhoven *mit allen horen toebehoren* te bedrijven. „ v. Mieris, IV, bl. 193. Van een *ambocht mit allen horen toebehoren* spreken wij niet, omdat de voorbeelden er van al te talrijk zijn.

haast eershalve te vermelden, het voorbeeld opgegeven van een *wandhuis* nevens de *visschery*. Het voorbeeld is niet gelukkig gekozen ¹⁾; maar dit brengt mij op de herinnering, dat de vrouw van Voorne op het latere Staalduin huizingen had, waarin hare visschers, of die hare visscherij in de oude Maze pachtten, hunne stalen bergden. Wie eene visscherij aangreep, tastte de stalen, de netten, de kouwen en kubben aan; dit deed b. v. Gerrit van Berkenrode, toen hij in 1464 Allert Pouwelszoon van de visscherij van Ypesloot ontzetten wilde, welke deze beweerde dat tot het door hem gepachte Schoutambt van Diemen behoorde. Zoo werd op de rentmeestersrekening der heerlijkheid van Voorne vermeld:

Dat vroen ende *driftonnen* in Spijkenisse mitte *schuttingen* ende de Portugaelsche gront.

De *fuijcken ende scuttingen* aen Maeslant mitten gront van den darij, enz.

Doch, ten tweede, de *toebekoren eener visscherie* konden eene plaatselijke beteekenis hebben, als toebehooren van het *vischgebied*. De uitgestrektheid waters, waarover het *regt* van visschen werd uitgegeven, werd bepaald naar de plaatsen, landen, dijken, sluizen, waaraan het naast lag. Maar wie had *regt* van visscherij over de wateren, die uit het hoofdwater van het vischgebied waren ontstaan of daarin uitstroomden? wie over poelen of inhammen daardoor gevormd? wie over het onbeheerde water, dat naast gelegen was aan de plaats, waaraan het vischgebied zijnen naam en omschrijving ontleende? wie ook over de rietbroeken, die binnen die wateren ontstonden, en de uitoefening van het vischbedrijf nu eens bevorderden, dan weder belemmerden, vooral wanneer die grenzen, enz. in geenen uitgiftbrief bepaaldelijk waren aangewezen? Meestal besliste ten deze het veeljarig bezit, of het wel geconstateerd bedrijf van vroegere leenhouders of pachters. Welnu; in dien bepaald plaatselijken zin

1) Het *wandhuis* is namelijk de aan Delft verpachte *lakenhal*. Zie (Boitet) *Beschr. van Delft*, bl. 543, 544.

kon uitgegeven worden eene *visscherij met hare toebehooren*; doch niet als toebehooren van een in het afgetrockene gedacht vischbedrijf of vischregt. Neen: die toebehooren waren plaatselijk en, zoo het woord hier geoorloofd is, *individueel*; eene andere omschrijving, maar toch gelijk in zin aan de woorden: *alzo groot ende alzo cleijn als*, enz. Om tot het regt begrip der zaak te geraken, had de V. derhalve in de plaatsen op bl. 28 aangehaald: „de viskerien van den „Hoefsloet en van Langhelaen met sinen toebehooren: de „visscherije (van Bodegraven) ende anders alle haren toebe- „horen“, geheel en al cursief moeten doen drukken. Het gold immers geene toebehooren der vischvangst in het afgetrockene, maar toebehooren van het vischgebied over de bepaaldelijk aangewezen plaatsen en eene afhankelijkheid van het op die plaatsen toegestane regt.

Ik gevoel mij inderdaad verlegen voort te gaan, omdat de V., bl. 27—29, 50, 51, herhaaldelijk voor stoffelijke bezittingen verklaart, hetgeen, volgens mijne ontwikkeling van de beteekenis der woorden op *-erij*, het afgetrokken begrip van een bedrijf of van het regt op het uitoefenen van het bedrijf beteekent, en daarentegen op de letterlijke beteekenis der uitdrukking blijft staan, wanneer ik daarin niets zie dan de vertegenwoordiging van een regt. Ik laat, om niet uitvoerig te zijn, de benamingen daar, wèl van stoffelijke voorwerpen, maar waarvan het aanwezen zoo afwisselend, de opbrengst zoo ongewis, de grenzen zoo onbepaald zijn, dat zij veeleer onder regten dan onder zaken kunnen gerangschikt worden: zoo als aanwassen, aanwerpen, uitdijken, droge dijken, gorsen (*herbaiges*), uitwaarden enz.; welke alle onder de rubriek *opkomingen* kunnen gebragt worden. Ook *weide* (de V. bl. 29) is een woord van zeer dubbelzinnige beteekenis, omdat een *regt van weide* ook over eens anders grond kan plaats hebben. Ik bepaal mij bij voorkeur tot drie benamingen, waarmede men de *visscherij* doorgaans vereenigd vindt: *veren*, *molens*, en *vogelarijen*.

De V. heeft zich niet bepaaldelijk uitgelaten, of hij de eerste

voor een regt houdt of voor een vast goed; maar er is, bl. 51, eene poging aangewend om ons in het laatste denkbeeld te brengen door de opmerking: „ook veren en veerstallen worden „door elkander gebruikt“; en dan wordt deze gevolgtrekking, zoo het schijnt, gemaakt: *malerij* = *molen*; *molen* = *vast goed*; *molen* = *veerstal*; *veerstal* = *veer*; derhalve *veer* = *vast goed*. Ik wraak ten stelligste deze bewijsvoering. Want veren kan niemand leggen dan die een regt op het water heeft; en hare opslagen (zoo als in het charter van Willem VI, aangehaald op bl. 29), niemand dan die een regt oefent of verkregen heeft op de beide oevers. Ja, volgens Lacombet (*Urk. T. II, S. 17, n°. 30*) werd in Duitschland het aandeel, dat ieder had zoo in visscherij als in veer, gerekend naar de uitgestrektheid van den grond, welken hij aan den oever bezat. Ik moet hier nog vragen, of in het charter van Willem VI de *vaarsteden* wel hetzelfde zijn als hetgeen elders *veerstallen* heet en niet veeleer de veren, dat is: de overtocht met het regt daartoe zelf. Immers in het eerste geval zouden de opslagen een vrij overtollig toevoegsel zijn. Doch die veerstallen zelve en de opslagen, wat zijn zij dan nietige planken, zonder eenige waarde, tenzij daaraan het regt van overvoeren en de daaruit ontstaande voordeelen verbonden zijn? In den giftbrief van 1415 (bl. 29 aangehaald) zou de gift van de veerstallen, als gevolg der heerlijkheid van Hardinxvelt, allerbelagchelijkst zijn, indien de veerstallen niet de verligchamelijking zijn van het *regt van veer*. Wij keeren dus gerustelijk de stelling om en zeggen: veerstallen aldus te midden van tienden en visscherijen, in het gevolg van „heerlijkheden, van hogen ende van lagen“ geplaatst, moeten niet in den beperkten stoffelijken zin, maar als onligchamelijke regten worden opgevat. Het bewijs onzer stelling is dit, dat reeds bij het verlij van 1423 door Jan van Beijeren op Willem van Ghent gedaan de *veerstallen* door *veren* werden vervangen. Zoo staat er:

die dorpen, die hier na beschreven staen, dats te weten: Hardingvelt, enz. — mit hoghen gerichte ende mit laghe, mit gerechten;

tynze, tyenden, visscherien, *veeren* ende mit anderen alsulcke toebehoren, als Aernt voerscr. die van ons te houden plach.

en niet anders luidt het verlij door Jacoba (24 October 1430).

Om *vogelarijen* tot vogelkooijen en vogelpijpen te maken heeft de V. een redeneertrant gevolgd bl. 27, waaraan hij ons niet gewend had. Het is deze: van het woord *visscherij* bestond de oude beteekenis nog: die van *vogelarij* was zoo zeer uitgestorven, dat de Staten in hun plakaat van 3 Augustus 1627 daarvan eene nadere omschrijving moesten geven; en die omschrijving wordt dan als de verklaring van de beteekenis van het woord in de middeleeuwen aangenomen. Mij dunkt, dit is in strijd met den doorgaanden redeneertrant van de V.; maar ik voor mij zie geene reden om den weg te verlaten, dien ik bij het verklaren van het woord *visscherij* heb gevolgd. *Vogelarij* staat tot *vogelaar* en *vogelen*, zoo als *visscherij* tot *visscher* en *visschen*: het is het bedrijf van vogelen vangen: met betrekking tot de personen die het doen, hun regt; met betrekking tot de plaats, waar het gedaan wordt, het gebied. Ik heb reeds bl. 22 opgegeven, hoe *venatio*, *piscatio* en *aucupium sive avium captio* in een charter van 1098 naast elkander worden geplaatst. De schenker zelf ont-nam ons alle aarzeling door van het laatste woord de Duit-sche vertaling *vogelen* of *vogelie* er bij te voegen ¹⁾. Een ander Latijnsch charter is niet minder duidelijk, omdat het de *vogelarij* in verbinding brengt met het *zwanenhouden*, eene onderscheiding, welke niemand ooit anders dan als een heerlijk regt beschouwd heeft. Het staat bij Miraeus, I, 756:

Hoc chirographum testatur, quod cum inter abbatem et conventum S. Bertini ex parte una et nobilem virum Wilhelmum Castellanum S. Audomari ex altera super jure habendi cygnos in Mera et super jure tendendi retia ad capiendas aves in eadem, quod dictus Castellanus ad se pertinere dicebat, quaestio vertetur; tandem fuit pax — reformata in hunc modum.

Hoe zal men dit bedrijf noemen anders dan *vogelarij*?

1) Er volgt op de bl. 22 aangehaalde woorden: Eo salvo, quod, cum aliis nostris hominibus *aucupium de jure* habentibus inhibuerimus ne cum retibus anates capiant, nostrum teneat mandatum in praemissis.

hoe het regt anders dan het regt van *vogelarij*? Meer nog: troffen wij (hierboven bl. 46) de zwanen aan, die in de wateren leefden, waarvan Coen van Oosterwijk de visscherij had, wij vonden in de meeren bij Pijnaker, ter zelfder plaatse, afzonderlijk visscherij en *vogelie* vermeld. In het bekende regts-geding in 1531 door de stad Leiden tegen Gerrit van der Laen over het *bevisschen* van den Marenpoel gevoerd, bewees die stad haar regt door aan te voeren, dat zij openbaarlijk verhuurd had *die vogelrije daerinne gelegen*. Ik laat de kracht van het bewijs daar, maar ik voer de uitdrukking alleen aan, ten betooge dat men voor de helft der 16^{de} eeuw visscherij en vogelarij voor twee *onderscheidene* nutschappen van *dezelfde* plaats plag te houden. — Maar, zal men zeggen, de verhuurde vogelarij bestond uit de *vogelkooijen* en *vogelpijpen* daarin gelegen zelve. Ik zou die opmerking in hare waarde kunnen laten, indien men zoo verre gegaan was van dan ook te zeggen: *visscherij* bestaat uit *stalen*, *zegens*, *treknetten*, *fuiken* enz. Maar men beweert *visscherij* is het water met den grond en bodem waar gevischt wordt: derhalve ware het consequent geweest te zeggen: *vogelarij* is het water met den grond en bodem, waar gevogeld wordt. Nu men echter dit niet gezegd heeft, geloof ik hetzelfde te mogen toepassen, wat ik hierboven bij de *vaarsteden* en opslagen der veren te berde bragt: *Vogelkooijen* en *vogelpijpen* zijn middelen voor het bedrijf van *vogelen*; zonder dat zijn het nietige stroohalmen en teenen; oefent gij het bedrijf van vogelaar en hebt gij het regt het te oefenen, dan zijn daarvan uwe *vogelkooijen* en *vogelpijpen* de zichtbare vertegenwoordigers; hebt gij het *regt* niet, dan komt de schout en ruimt uwe vogelpijpen en vogelkooijen op en beslaat u nog in eene boete bovendien. —

Wij komen tot *molens*, *malerijen*, *molenstallen*. *Malerij* is een *molen*, zegt de V. Neen, zeggen wij: *malerij* is een bedrijf of een regt en de *molen* is het middel om het uit te oefenen. Het bewijs van de V. (bl. 50) luidt, na aanvoering van eenige voorbeelden, waarin onder de heerlijkheidsgevolgen

nu eens *maelrie* dan *molen* gebezigd wordt, dus: „ Men vindt nu „ *molen*, dan eens *maelrie* gebezigd. Ook *maelrie* kan dus „ niet het regt *om* te malen geweest zijn, want dat kon nooit „ *molen* heeten. Het was de *molen* zelf, die even goed *maelrie* heeten kon, als wij van *bakkerij* spreken. „ Wij hebben tegen die sluitrede eene geweldige bedenking, ontstaan b. v. uit v. Mieris, IV, bl. 298, waar Willem VI in 1414 aan de vrouw van Kruiningen verkoopt:

het ambocht van Stormszand ende ambochtsgevolch, mit tienden, visscherien, vogelien, *wind*, veeren, exziynsen, wtgorse ende mit anders allen hoiren toebehoiren.

Alleenlijk zij opgemerkt, dat hier en op meer plaatsen *wind* in plaats van *molen* staat. De toepassing van de aangehaalde redenering van de V. op dit feit blijve aan hem zelve overgelaten. Liever schrijven wij een paar plaatsen af, om te bewijzen dat *maelrie* niet altoos voor *molen* in de stoffelijke opvatting staat; dat daarentegen *molen* gebruikt wordt om het *regt van malerij* uit te drukken. De eerste is deze: In 1490 geeft Aelbrecht aan Jan van Poelgeest Oost- en West-Helvoet (v. Mieris, III, bl. 546):

Dit voirsz lant zal Jan of sinen nacomelinghen dijen of doen dijen tot enen corenlende ende alle profijt hebben, die daer binnen vallen; dat ambocht en ambochtsrecht, dat 's te verstaen: kerke, tienden, *maelrie*, vischerie ende voghelie ende ambochts recht.

In een nog te bedijken land kan wel geen molen als aanwezig worden gedacht en, zoo men ons het hier gebezigd woord: *kerk* tegenwerpt, wij antwoorden dat *kerk* het *regt* van de kerk, de *collatie*, is, even als het enkelvoudige *molen* de molens en het regt van het molenbedrijf vertegenwoordigt in het volgende (v. Mieris, III, bl. 672):

Voort sall onse genadige Heeren voeren en holden an em selven de windt van *der moelen*, *oover alle dat landt van Oostergoe ende Westergoe*, behoudelick dat een jegelijck, de will een Rossmolen maeken laeten, de in sijn selves huijs mach dan daarmede maelen, sonder vercortinge onses leves genadige Heeren.

Geheel Oostergo en Westergo toch kon kwalijk door éénen molen worden bediend.

Het regt van malerij behoorde van oudsher tot de voor de ingezetenen meest drukkende regten der Heeren, voor de bezitters tot de meest voordeelige giften, welke hen konden worden toebedeeld. Voor zoo verre de molens door water werden gedreven, mogten zij niet of niet elders worden geplaatst, dan waar diegeen het gedoogde, wien het regt op den stroom toekwam. Wij verwijzen naar de gift aan de abdij van Winoxbergen, bl. 30, aant. 1, aangehaald. Wij kunnen er bijvoegen het voorregt door Hendrik van Gelder, Bisschop van Luik in 1092 aan de abdij van Flônes bij Huy verleend. Miraeus, III, p. 310:

Molendina quoque super Flonam iidem viri constituerunt; quibus cursum aquae necessarium concessi sufficientem et liberum, firmiter decernens ne ullus unquam impediat illum; sed et silvam in quemlibet usum molendinorum vel molentium necessariam nullus prohibeat.

En zoo bleef het toezigt over de watermolens en hunne vijvers aan hen toevertrouwd, wien het opzigt over de stroomen was opgedragen (zie de aangehaalde voorbeelden, bl. 31). Maar bovendien waren de molens een aanzienlijk deel der heerlijke inkomsten, zoo om de visscherij, welke daaraan meestal verbonden was, als om de verpligting den onderhoorigen opgelegd op 's Heeren molen te komen of te doen malen (*de dwangmolen*). Even als van visscherijen en andere opbrengsten werden van de molens de tienden weggeschonken, zoo als Robert van Bethune aan den kapellaan van Lagorgue deed in 1190; Miraeus, III, p. 577:

decimam partem omnium quae Molendini mei de Gorgue lucrantur, *tam in moltura quam piscibus*, De piscibus vero qui per instrumenta molendini capiuntur, quae instrumenta dicuntur *Testhiers*, et si plures molendinos ibidem construere contigerit, decimationem omnium plenariam sicut de aliis praefatus capellanus habebit.

Er werden halve en gedeelten van molens weggeschonken, dat wèl niet van hun stoffelijk zamenstel, maar van het regt

op hunne geldelijke opbrengst zal kunnen worden verstaan, zoo als b. v. in den belangrijken stichtingsbrief van de abdij Einhame bij Audenaerde (a°. 1063, Miraeus, I, p. 151):

ad Swalmam unum curtile vestitum et octo bunarios terrae cum dimidia aqua et *dimidio molendino*.

en zoo sloten in 1128 de abdij van Pantaleon en het Apostelstift te Keulen eene overeenkomst (Lacomblet, T. I, S. 199, n°. 303):

ut de quodam loco molendini, qui utriusque ecclesie erat et utrique solvebat, abbati videlicet III solidos, preposito autem XII denarios, hoc quod ad ius abbatis pertinebat preposito — pro tota terra sua recompensaretur.

Toen in den loop der XIIIde eeuw, hier te lande, meer en meer de windmolens in zwang kwamen, matigden zich de graven, die de malerij als regaal beschouwden en uitgaven, en op gelijke wijze de Heeren, het regt van den wind aan: d. i. het regt om een door *wind* gedreven molen te hebben en binnen een bepaalden omtrek (ban) te malen. Dat was *de malerij* in het afgetrokkene, zoo als dat meestal in de uitgifte der Zuidhollandsche en Zeeuwsche heerlijkheden wordt genoemd. Waar reeds een molen aanwezig was, sprak wie zich naauwkeurig uitdrukte, zoo als Boudewijn van Praet (zie bl. 45) van „die molen, die wint ende die maelrije“, of zoo als Adolf van Kleve bij de uitgifte van het regt van malerij te Apelteren (a°. 1378, Lacomblet, T. III, p. 724, n°. 826) van:

dye moelen tot Apeltoren myt oeren gemael ende bedwange.

Nog een woord over de molensteden of molenstallen:

Reeds in 970 vonden wij (zie boven bl. 22) de *molendinorum loca* afzonderlijk opgenoemd en nog in 1368 werd Kaiserwerth aldus verlijd (Lacomblet, T. III, p. 583 en 684):

mit den werden, die in dem Rijne gelegen sijnt, mit der molen bij Keyzersweerde gelegen — mit den vischerien in dem Rijne ind in der Vlie, ind dartzo mit wasseren, wasserloiffe, *molensteden*, wijeren, weijden, enz.

En voorzeker ook de watermolens hadden een omtrek van grond, een verval van stroom en andere voordeelen van terrein noodig, waardoor de plaats hunner ligging niet onverschillig was; voordeelen, die dan ook in sommige uitgiften bepaaldelijk werden gewaarborgd, zoo als in die van de molens bij de abdij van Flônes in 1092. Het bezit der plaats en het regt om op dezelfde plaats zijn molen op nieuw te mogen stellen, wanneer die door overstroming of andere ongevallen was vernield geworden, was voor de bezitters van eenige waarde. Het *molenerf* moest hun voor zoodanig geval gelijkelijk zijn toegestaan ¹⁾. Vandaar het belang der *molensteden* en het daaraan verbonden regt. — Ook voor de latere windmolens was de gelegenheid van het terrein, waar zij stonden, niet onverschillig, en in sommige streken, b. v. in Vlaanderen, was, bij het uitgeven van het regt van den wind, op de aangrenzende erven de last gelegd in den omtrek der molens geen hoog opgaand geboomte te kweeken ²⁾: eene uitbreiding van regt, welke echter in Holland niet algemeen schijnt geweest te zijn; althans bij hunne resolutie van 15 Januarij 1695 omschreven de Staten het regt van den wind nog in bijna dezelfde bewoordingen, waarin Nikolaas van Putten dat in 1304 deed: „dat daer niemant „wintmolen maken of setten en sal dan hi. „

1) Bouteiller, *Somme rural*, Liv. I, T. 73: Scachez que on ne peut faire moulin sur ce sans le congé et sans le gré de son seigneur. Mais puis que fait est, il ne convient jamais que cel à qui le moulin est, reprenne grace dudit moulin refaire ne retenir, si il dechet; car ce demeure tousiours moulin et heritage à celuy à qui la terre est, tant que l'estache du moulin demeure droite, quant au moulin à vent. Et quant à moulin à eau le saulx: et si ce defalloit le sire du moulin ne le pourrait refaire, sans le gré de son seigneur, qu'il n'encheist en amende à ce ordonnée.

2) *Coutumes du pays du Franc*, art. 87 (Richebourg, I, 610). Il n'est permis à personne de planter aucuns arbres montans et les maintenir, ni de faire aucune maison à quarante verges près d'aucun moulin à vent, à peine de l'amende de IV livres parisis de chacune maison et de chacun arbre, la moitié au seigneur et l'autre moitié à celuy, à qui les moulins appartiennent et néanmoins les dictes maisons et les arbres seront ostez par l'ordonnance de la Loy.

Hoe het zij; de uitgifte van de *malerij* of *den wind* sloot het regt en het uitsluitend regt in zich om op eene bepaalde plaats en in een bepaalden omtrek het bedrijf van malen uit te oefenen: de uitgifte van den *molen*, het regt om dit bedrijf door een bepaald en bestaand middel uit te oefenen: de uitgifte van de *molenstede* den waarborg, ook bij verval van het bestaande middel, het bedrijf te mogen blijven oefenen. De drie onderscheidene uitdrukkingen vertegenwoordigen dus drie onderscheidene begrippen: maar die begrippen zijn wijzigingen van één en hetzelfde regt. Wie in den molen niet de verzinnelijking zien wil van het regt om te malen, op hem zijn de woorden van Bört, *Hooge en Ambachtsheerlijkheden*, bl. 782, toepasselijk:

„ Ende ofschoon sommige dese gerechtigheyt hebben willen separeren van 't gebouw van de molen, onder praetext, dat de „ materialen uyt de allodiale middelen ende van buyten daertoe „ mogen zijn ingebracht, ende over sulck niet schijnen eygen „ gevolg van 't Ambocht te wesen, nochtans sal men, de sack „ wel ingesien, bevinden, dat de Molen nergens anders toe kunnende dienen, als tot uytvoeringe van deze gerechtigheyt, door „ de intencie ende applicatie van den ambachtsheer, daer af oock „ een gevolg werd gemaect. „

Na aldus de bezwaren bij de V. uit de vermelding van *vaarsteden*, *molens* en *vogelarijen* opgerezen te hebben opgelost, meen ik gerustelijk zijn 6de corollarium aldus te mogen omzetten:

Daar de visscherijen vermeld worden onder de gevolgen van heerlijkheid, onder renten en opkomingen, tienden en hoog en laag geregt, en als zoodanig, in het bijzonder, met veren, vogelarijen, molens, aanwassen, enz. worden opgenoemd, moeten zij even als deze voor middeneeuwsche gerechtigdheden worden gehouden.

Sedert wij de toestemming van de V. hebben, dat tienden *geroghtigheden* zijn, kan ik over zijne volgende corollaria te korter zijn:

7°. „ Visscherijen worden geographisch bepaald door hare „ ligging;

8°. „ dragen zij eigennamen en wel bepaaldelijk *plaatselijke namen*. „

Ik heb bij mijne ontleding van het woord *visscherij* geenszins ontkend, dat het woord de toepassing van het vischbedrijf over eene bepaalde uitgestrektheid, en wel in het bijzonder over eene uitgestrektheid waters, in zich sluit. Integendeel: ik heb zelf de beteekenis *vischgebied* als eene der hoofdbeteekenissen van het woord opgenoemd. *Visscherij* is alzoo de omtrek, binnen welken iemand het regaal of heerlijk vischregt geniet; even als eene *jagt*, de omtrek is, binnen welken iemand jagen mag; eene tiende de omtrek, binnen welken iemand de tiend heft; eene heerlijkheid, de omtrek, binnen welken iemand de heerlijke regten uitoefent. Het zijn alle regten, die over eene zekere uitgestrektheid uitgeoefend worden, maar die van die uitgestrektheid wezenlijk onderscheiden zijn: en alle die uitgestrektheden worden geographisch bepaald door hare ligging en dragen ook den naam van het regt dat er op uitgeoefend wordt. Zal het noodig zijn aan te voeren, hoe jagten door hare ligging worden aangewezen en geographisch afgeperkt? Zal het noodig zijn de voorbeelden aan te voeren van de ambagten, wier grenzen naar de vier windstreken naauwkeurig bij de uitgiften worden omschreven? Zal het ten bewijze, hoe hetzelfde op tienden toepasselijk is, niet genoegzaam zijn te verwijzen naar onze aanhalingen op bl. 44, 45 en 48? Voorzeker; het is inzonderheid aan het vischgebied eigenaardig, dat het eigennamen en wel bepaaldelijk plaatselijke namen heeft. De voorbeelden door de V. aangevoerd zijn met talrijke andere te vermeerderen, ja wij zouden bijna zeggen: geene visscherij of zij heeft haren naam. Maar zij ontleent dien naam, niet alleen aan het water, over een gedeelte van hetwelk zij zich uitstrekt, maar ook aan het land, waaraan zij grenst, aan de sluis, waarvoor zij plaats heeft. Niet zonder voordacht hebben wij bl. 11, 12, pogen

vast te stellen, dat de naam Wendeldijk de naam van een dijk, niet van een water is, en waar gij de door de V. aangevoerde plaatsen opslaat, zult gij zien dat de visscherij, *die men heet of geheten*: afwisselt met de uitdrukking: de visscherij *van*.

Daarom kan de visscherij zich verder uitstrekken dan de plaats, waaraan zij haren naam ontleent; zij kan ook omgekeerd veel minder uitgestrekt zijn. In een vonnis van het Hof van Holland van den jare 1502 over de visscherij voor Lekkerkerk wordt gezegd:

„ worden oic die vischerien geheeten nae den plaetsen, daer „ men meest vischen vangt of die meest vernaemt zijn, al zijn „ nochtans dieselve vischerien veel meerder ende voordr streckende. „

Er volgt uit, dat de beweerde eigennaam van de visscherij gemeen was aan eene andere plaats, hetzij land, hetzij water, waar binnen of waarbij het vischgebied was gelegen. In de Lek tusschen Schoonhoven en Ammers waren onderscheidene visscherijen, waarover in den jare 1466 ten hove proces aanhangig was, en die in het vonnis aangewezen worden, dan eens als de visscherijen „ *die men heit Cohem, Tempel ende Nessche* „, dan weder de visscherijen *van Cohem, T. en N.* Het is merkwaardig, dat in een verlijfbrief van weinig jaren vroeger, waarbij de aangelegen goederen door Beatrys van der Vliet op hare dochter Jonkvrouw Willem van Woerden overgedragen zijn, die aldus opgegeven worden (19 Mei 1441):

Een vischerien geheiten Cohem ende een block thiende geheiten die Nesch.

Wij vinden alzoo hier dezelfde Nesch terug, niet als naam der *visscherij*, maar als naam van eene *tiende*. En dit brengt ons tot de stelling, dat ook tienden oudtijds eigenamen en wel bepaaldelijk plaatsnamen hadden en dat zij aangeduid werden door de ligging en uitgestrektheid van den grond, waarover de tiendheffing ging. Wij verwijzen onze lezers naar het charter van Hertog Jan van Brabant (a°. 1425). v. Mieris, IV, bl. 787, waar hij den Kapellanen, Deken en Kapittel van den Hove bewijst:

twec *hoeke tyendekens*, *gelegen* binnen onsen Ambocht van 's Gravenzande — te bezitten ende te gebruiken — ewelicken, als hoir andere *eyghene goede*, dats te weten, een *hoecktyende*, die beghint in Heren Gijsbrechts weyde, streckende zuytwaert toten middeldijc toe. Item, een ander *hoecktyende*, *die geheten is Doenijsvelt*.

Evenzoo vinden wij onder de leenen van Putten in 1342 en 1358:

die thiende — *die gheheten is Scadencamp*.

en de benaming eener tiende onder Rijswijk: *Kostverloren*, schijnt ons in volkomene analogie met de visscherij van het klooster Ter Does, geheeten: *Tijtverlies*. Dat hetgeen op tienden en hare eigennamen toepasselijk is nog in meerder mate geldt van heerlijkheden, ambachten, gerechten zal wel geene bewijzen behoeven.

De V. vervolgt: 9°. „In de visscherien wordt gevischt „en zij worden zelve *bevischt*, welk werkwoord men niet „anders dan op *wateren* toepaste.”

Het spreekt van zelf dat een vischgebied zich niet anders dan over een water kan uitstrekken. Wij zien dus geene zwaarigheid de stelling over te nemen; maar hetgeen er over het *bevisschen* van eene *visscherij* wordt bijgevoegd, doet bij mij de vraag ontstaan, of de zaak niet juister behoort te worden uitgedrukt? Ik wil gaarne aan de V. toeven (bl. 35) dat men bij de uitdrukking: *visscherij bevisschen* geen accusativus objecti behoort aan te nemen zoo als *ludere ludum*; maar ik wil hem slechts in bedenking geven, of het niet beter is eene *visscherij bevisschen* te vertolken door: een *vischgebied bevisschen* dan: door een *vischwater bevisschen*. Wie, bij de talrijke processen, over visscherij gevoerd, bewijzen moest dat hij eene visscherij bevischt had, *alsoo langhe datter geen memorie van was*, moest dit vooral bewijzen met het oog op de uitgestrektheid, in lengte en breedte, waar binnen hij vischte, niet, als ik zoo zeggen mag, met het oog op den kubieken inhoud van het water.

Wie, zoo als op sommige plaatsen in Frankrijk door het daar geldige regt was toegelaten, eene uit zijne vischven ontsnapte prooi daarbuiten mogt vervolgen, vischte *buiten* zijn *vischgebied*. Het denkbeeld van het water zelf als zoodanig moest op den achtergrond komen, om hetgeen wij zoo aanstonds van de namen der visscherijen hebben gezegd: immers daardoor wordt mogelijk dat van bevisschen van plaatsen gesproken wordt, die eigenlijk geene wateren zijn. Aldus zou een dijk, een dam, een oever kunnen bevischt worden. Wij zeggen dit vooral met toepassing op *sluizen* en *bruggen* (de V., bl. 27, 28, 36). De *sluis* toch was op zich zelf geen water, maar de toestel, waardoor het water in en uitgelaten werd of op peil gehouden. Er behoort tot de *sluis* niet slechts een *dam* (bl. 27); maar ook *deuren*, althans *duikers*; en al geef ik toe, dat tot de sluizen gerekend mag worden het water hetwelk tusschen die deuren en dammen besloten is, dan moet ik opmerken, dat, bij het *bevisschen van sluizen*, zeer dikwijls juist dat water niet werd bevischt. In het charter van 1306, door de V. bl. 62 aangehaald, wordt dan ook zeer juist gesproken „van de visscherie van die sluze dair men *voir* visket „ en het duidelijkst is het gezegd in dezen uitgiftbrief van het uitland voor Strijen door Jacob van Gaesbeek (a°. 1436 (1437), S. Gregorius in Maart) op eene plaats voor ons gansche onderzoek van zooveel belang, dat wij die in haar geheel afschrijven:

Voert so sal een yghelic, die in dit nieuwe lant gheerft sullen wesen ende die dair lant in pachten ende bruken sullen, in die slooten, elc *voir* sijn lant, visch moegen vangen, ende elc up sijn lant vogelen moegen vangen, sonder misdoen jegens ons ende onser heerlicheden, behoudelic dat si in onse visscherijen niet visschen noch vogelen en sullen. Voert so sal men die *sluzen* bevisschen tot slants oirbair; te weten, dat men gheen korve noch vuycke leggen en sal *in die sluzen*, ende *voir* die sluzen salmen een staket maken, ende *dair en binnen toter sluzen toe*, noch *in die sluze* niet te *bevischen*.

10°. „ Dat *in*, voor of *bezijden* de *visscherien* allerlei

„ vischtuig geplaatst wordt ; dat zij *kanten* hebben met „ *ruigte* begroeid en *snoek* bevatten. „

Ik weet niet, waar men het vischtuig beter plaatsen zou, dan waar men het *bedrijf van visschen* uitoefent en waar men het *regt van* visschen heeft. Dat eene *visscherij* kanten heeft, hindert mij niet meer dan dat eene *tiende* (zie boven) hoeken heeft. De *tiende* blijft daarom niet minder een *regt*, omdat het blok waarover zij geheven wordt op een *hoek* ligt. En de *snoek* in uwe *visscherij* is de uwe, mits gij haar vangen kunt, omdat die visscherij uw *vischgebied* is.

11°. „ *Om de visscherien wonen menschen en zij kunnen „ in haar in hechtenis worden genomen. „*

12°. „ *de uitdrukking in de visscherien wordt met elders „ afgewisseld. „*

— Mag ik eenige voorbeelden aanhalen, dat *in tienden* menschen wonen en *huizen* getimmerd staan? *Anc. Coutume de Bourges*, art. 10 (Richebourg, III, p. 918):

Suyte de disme a lieu — quand aulcun laboure des bestes qu'il tienst et nourrist ou fait labourer en aultre dismerie que en la dismerie, où il *demeure et tienst ses bêtes*; pour raison de laquelle suyte le seigneur de la dismerie *ou demoure et se tienst le Laboureur et ses bestes*, prend et doit prendre et avoir pour droit de suyte la moitié du disme des choses decimables, creues et venues dud. labourage.

Schrassert, *de jure decimandi*, p. 87:

In wat huys dat de schepert van de schapen stedig te cost gaet, dat die lammeren behoorden te verthienden in den smallen thient, daer het selve *huys* onder resorteert.

Ibid. p. 90:

Ende als 't gebeurt, dat eenige nieuwe huysen getimmerd of *uyt* anderen thienden op die gemeynte of andere 's Heeren straten *verset* worden, al waer 't maer met een gebont en stijl ofte post, zoo behoort den Heer den smallen thient, niettegenstaende dat die huysen in de contrey ende bepalonge van andere particuliere thienden gelegen zyn.

En nu, dat *menschen* in de visscherijen gevangen worden, — geene meermans of drenkelingen, maar levende misdadigers, menschen van gelijke beweging als wij, uitgenomen de banden, — bewijst wel dat bij het woord *visscherij* veeleer aan *vischgebied* dan aan *vischwater* te denken zij. Dat men die menschen ook *elders*, dat is: buiten het *gebied*, waar het wanbedrijf was gepleegd, mogt hechten en vangen (bl. 39) leidt tot dezelfde gevolgtrekking.

18°. „Eene *visscherie* kan worden of *ontstaan*; zij kan „*afgeschut*, ja *drooggemaakt* worden.”

Nader wordt die bewijsground uiteengezet bij de V., bl. 39. Een vischregt, zegt hij, *ontstaat* niet; „maar wateren „kunnen worden of *ontstaan*: door overstroming, doorbraak „enz. kunnen zich *poelen* of *plassen* vormen, waarin zich „straks visschen en watervogels zullen vertoonen.” Voorzeker! en wij behoeven ons zelfs niet het leven te verbitteren met de voorstelling van dergelijke akeligheden: eene *visscherij* kan eenvoudiglijk ontstaan door het graven van vaarten, het aanleggen van sluizen, het uitdelven van den grond. Er kwam daardoor water, in het water kwam visch en de Heer wees uit, wie in dat water regt van visschen zou hebben. Het charter door de V. aangehaald is inderdaad zeer merkwaardig. Jan van Beaumont verkocht het land van Catwoude aan een zeker aantal vennoten, die, blijkens den inhoud, het bepaalde voornemen hadden daar eene gemeente of buurschap te vestigen. Aan die gemeente kende hij van stonde aan eenige voorregten en vrijheden toe, en, opdat deze vast en gestade zouden blijven, liet hij ze door zijnen broeder, den landsheer, Graaf Willem III bekrachtigen. Van Mieris, die onnoozel genoeg was tweemalen dezelfde oorkonde (Dl. II, bl. 248 en bl. 272) te doen afdrukken, was echter niet eenvoudig genoeg om haren inhoud niet volkomen te begrijpen. Hij omschreef dien in het opschrift aldus: „Jan van „Beaumont bekent het land Katwoude aan eenigen met „veelerleye *rechten* verkogt te hebben.” Inderdaad zoo is het. De geheele plaats luidt aldus:

Voirt so gheven wi hem, dat dit voorscreven land, noch op dit voirghenoemde lant, noch tyende, noch tyns, noch scot, noch vroenscoude gheven sal, ende gheven hem die viskerie ende die voghelie, die dair binnen mochte werden.

Vervolgens wordt vrijdom van veerschat verleend; bepaling gemaakt omtrent het dijkregt, de heervaart en het afdoen van geschillen; de verklaring gegeven dat de benoeming van schout en baljuw aan Jan van Beaumont als naasten landsheer zal blijven; maar dat de toekomstige geerfden hunne eigene heemraden en schepens zullen mogen verkiezen. Alles duidelijk regten, en in zoo verre staat de gift van Jan van Beaumont volkomen gelijk met de talrijke uitgiften van de te bedijken nieuwe landen, waar wij insgelijks onder de verleende heerlijke regten herhaaldelijk vogelarij en visscherij vermeld zagen. Kwam de gemeente tot stand, werd de grond dientengevolge tot vollen bouw gebragt, dan was het mogelijk, dat er wateringten gegraven of sluizen gelegd werden, en in dat geval ontferft zich 's Graven broeder eens vooral van alle heerlijke aanspraak, welke hij op de visscherij van die wateren zou kunnen laten gelden. Er ligt juist in dien afstand eene ingewikkelde erkenning van het regt dat de landsheer op visscherij en vogelarij hebben kon, wanneer die bedrijven binnen de aangewezen grenzen begonnen te worden geoefend: een regt dat juist in de streek, waar Catwoude gelegen was, door de ingezetenen aan de Heeren was betwist; maar waaromtrent, met betrekking tot die plaats, Jan van Beaumont eens vooral allen twist afsneed. Overigens waren dergelijke bepalingen omtrent mogelijke voordeelen en nutschappen, in bijna gelijke bewoordingen, aan de oude oorkonden niet vreemd ¹⁾. Op deze wijze gaf Arnoud van Breda de wastine bij Gestel aan de abdij van St. Bernard, a° 1275 (Miraeus, II, 865), en bepaalde:

1) Zoo reeds in 796. Lacomblet, T. I, S. 4: piscationem in Rura cum pascuis, perviis, aquis, aquarumque decursibus, que illuc attinent vel in ipso loco excoli possunt et perfici.

et omnes utilitates et commoditates, quae in dictis bonis, aquis sive terris in perpetuum *fieri poterunt*, dicti religiosi libere et quiete possidebunt.

Uitgift van 's Gravenambacht (a° 1455):

de ambochtsheerlicheyt, geheeten tsgravenambocht — mit alle den ambochten ende ambochtsgevolghe — mit alle den vischerien, vogelrien, zwaendriften, die binnen de voorscr. bepaelynge nu of *alhier naemaals gevallen of gebueren sal moghen*.

Wil nu de V. ook van het omgekeerde een voorbeeld, namelijk van *wateren* die ontstaan en van *visch* daarin, zonder dat er evenwel *visscherij* is; wij verwijzen hem naar het charter van Hertog Aelbrecht van 21 Julij 1364 (v. Mieris, III, 165):

dat alsulcke watinge, als onse goede luyden van Rynlandt begeeren te hebben, die uytgaen sal in 't Ye tusschen Amsterdam ende Sparendam, — nimmermeer vaert wesen sal met schepinge groot, noch cleyn, maer altoos blyven sal tot uytgange, *sonder eenige visscherye*, ook hoe veel sluysen, dat men daer in lyde.

Een ander voorbeeld in de Handvesten van Amsterdam, Dl. I, bl. 2 (15 Julij 1409):

In den eersten sal onse getrouwe stede van Amsterdamme hebben, oerbaren ende gebruycken de visscherien van de twee sluyzen binnen haren vryhede ghelegen, die wij voirtijts onsen getrouwen Raeden ende Dienaren, als Helmich van Doornick en Willem Eggert gegeven hadden, nae inhoud onse brieve, die zy daerof hadden ende onser getrouwer stede voorschreven voort overgelevert hebben. Ende waert datter eenige sluysen ofte zylen meer geleyt worden in den Zeeburgh tusschen Amstelredam ende IJpesloot, dat men die in geenre wyze vischen en sal.

Ten slotte, om weder den maatstaf aan te leggen, welken wij zoo dikwijls hebben gebruikt, zal het ongeoorloofd zijn, zich van de uitdrukking te bedienen: dat eene tiende *ontstaat*, zoo dikwijls woeste grond door droogmaking of ontginning in vruchtdragenden bodem wordt herschapen, en bevat ten de talrijke octrooijen van vrijdom voor de bedijkers iets anders dan vrijdom van tienden, die nog *ontstaan* moeten?

Wat het *beschutten* van eene visscherij betreft; ik kan

mij niet overtuigen, dat die uitdrukking eenig meer bewijs oplevert dan het zoo gewone: *afpalen* van eene jagt of het *meten* van eene tiende, waarmede de inhoud van den grond en bodem, waarover het jagt- of tiendregt zich uitstrekt, niets te maken heeft.

„ Eene visscherie kan *droog* worden: derhalve is visscherij „ een water ! „

Ik moet waarschuwen tegen haastige gevolgtrekkingen aan oneigenlijke spreekwijzen ontleend. Wanneer ik van eene bakkerij sprekende zeg dat zij *leeg staat* of *verloopt*, mag iemand daarom beweren, dat volgens mijne meening eene bakkerij een water is? Wanneer in het boven aangehaalde plakaat van Philips (bl. 15) gezegd wordt, dat door het gebruik van ongeoorloofd vischtuig de *vysscherien grootelick gehindert, beschadicht ende ydel van vyssche worden*, dan geef ik toe, dat de laatste omschrijving op het begrip van wateren even toepasselijk is, als de beide eerste (*beschadicht ende gehindert*) het niet zijn, en ik maak er uit op dat de steller, omdat de uitdrukking door hem gebezigd niet volkomen juist en treffend was, het noodig achtte door meerderlei omschrijving het denkbeeld voor te stellen, dat uit eene enkele niet duidelijk werd. Wil men woorden ziften, dan zal elkeen bemerken, hoe onvolkomen de uitdrukking in de door de V. aangevoerde oorkonde (bl. 40) is: „ waert dat eenige „ visscheryen of kreenen binnen desen lande droogden, soo „ soude die aenwas *daer of* volgen den lande daer 't naest „ aan gelegen ware. „ Strikt taalkundig geconstrueerd, zou de *aenwas daer of*, de aanwas der visscherijen of kreenen zelve, het accres alzoo van wateren zijn, en de gevolgtrekking zou deze moeten worden, dat zoodanige aanwas door verdrooging ontstond. Inderdaad; de stellers der oude oorkonden schreven *cum grano salis* voor lezers die *cum grano salis* lazen ¹⁾.

1) Wedergade van min naauwkeurige uitdrukking, zonder dat de bedoeling raadselachtig is. *Rentm. Rekening van N. Holland*, 1451, 1452, art. *Schielant*, Rotterdam: „ Aldair die visscherije binnen der stede van die sluysen zijn soe „ vergaen, datse niemants gadinge en zijn om enige pachte dairvoir te geven; „ daeromme hier.... nyet. *Loq.* Zij mitten *visscherien* mijns heeren proffyt gedaen. „

De geheimschrijver van Aelbrecht, toen hij Nieuw-Helvoet ter bedijking uitgaf, bedoelde kennelijk dit: wanneer er binnensdijs in wateren, waarop tot dusverre het vischbedrijf werd uitgeoefend, of in krekens, ten gevolge van verdrooging, ondiepten of werpen ontstaan, dan zal de aanwas van grond volgen dengeen, wien het naastgelegen land toebehoort. Maar is er nu stilliger bewijs denkbaar tegen het gevoelen van de V.; stilliger bewijs dat de grond en bodem, waarop gevischt werd, onderscheiden was van de visscherij, dan in deze toepassing van den regel van het overigens in zake van visscherij niet geldige Romeinsche regt? Gij hadt van den landsheer eene visscherij bekomen binnensdijs in Nieuw-Helvoet; het water verdroogt en wordt tot land en, ondanks al uwe geregtigheid tot de visscherij, zult gij het moeten aanzien, dat uw naastgelande buurman dat droog geworden land tot het zijne brengt. Juist daarom worden, wanneer bij wijze van contract de visscherij wordt uitgegeven, andere voorzieningen tegen dergelijke teleurstellingen gemaakt, maar voorzieningen, die weder bewijzen, hoezeer men visscherij van den bodem waarop zij plaats had wist te onderscheiden. Mag ik mijnen lezers eene niet onbelangrijke overeenkomst van dien aard voorleggen van den jare 1316:

Ik Otte van Hueclem, heer van Asperen; doe cond ende kennich — dat ic hebbe opgedraghen ende opdraghe, enen hoghen Edellen man, heren Gherarde, heer van Vorne ende burchgrave van Zeelant, om vriendschappe wille, om raet ende om hulpe altoes van hem te hebben, neghen marghen lants, gheleghen in den gherichte van Dalem ende daertoe dat *zestendeel van alle die visscherien* van Ackoyen opten lande ende in den water. Ende alsoe voelle mede, als veerschyppe van Asperen an die heersceip van Ackoyen an ghoet, ende alle dese vornoempde goede sal ic Otte vornoempt ende miin gherechte ernamen hauden van den heer van Vorne vornoempt, ende nae hem van zinen gherechten ernamen tot enen gherechten erfene, alsoe dat nymmermeer en mach comen, noch versterven op hem, noch op zinen gerechten erfname, meer et sal bliven an mi ende an minen gherechten erfname, ist dat sone jof dochter. Ende voert waer dat sake dat men die vis-

scherie van Ackoyen vornoempt vorcuchte, daer of zoude ic Otte vornoempt minen zesten penninch nemen, ende en woude ik dies niet doen, soe mochte ic minen zesten vische nemen, also groot ende also cleyne als hi mi ghebueren mochte. Ende hierof zo mach ic Otte vornoemt den cuere hebben, also dicke als men in die vornoemde visscherie doet visschen ende oirbaert. Ende voert waer dat zaec, dat *deze vornoemde visscherie verdroghede*, also dat si toet erve ende tote lande worde, daer soude ic Otte ende mine rechte erfname, die vornoemde erve ende lant hauden van den heer van Vorn vornoempt in alle die maniere, dat ic die vornoemde visscherie houde ende anders die goede, die voerscreven ziin. — Ghegheven in 't iaer ons heren duizend drie hondert ende zestiene, des woensdachs na Zinte Odolfs daghe.

Had de stad Leiden een dergelijk contract voor haar Vroon kunnen aanwijzen, als Otto van Heukelom met den heer van Voorne aanging, hare aanspraken zouden gunstiger gevolg hebben gehad. Thans zetten de aangevoerde oorkonden, waarin de visscherij zoo kennelijk onderscheiden wordt van den bodem, waarop en waarover zij wordt uitgeoefend, „de kroon“, niet op de beweringen van de V., maar op de meening van hem die ze bestrijdt. Behoeven wij ten gevalle der *verdroogde visscherijen*, nog verder de analogie in te roepen van het spraakgebruik, dat nog lang in leven bleef en van *geabandonneerde* en *verstoven tienden* gewaagde, wanneer er tienden bedoeld werden van *landen*, die door hunne eigenaars verlaten of door het duinzand bedolven waren?

Bescheidenlijk moeten wij echter die kroon voor ons betoog van de hand wijzen, zoo lang het laatste corollarium van de V., n°. 15, niet onder het ontleedmes is bezweken.

Ik zwijg met voordacht over het veertiende corollarium door de V. aldus opgegeven: dat visscherien als synoniem met *wateren* wordt gebruikt; dat *slooten*, *vijvers*, *grachten* ¹⁾

1) Daar er hier van grachten gesproken wordt, zij het ons vergund tegen de opvatting van de Vries nog een enkel bewijs aan te voeren, dat onzes inziens afdoend is. Op den 5den September 1394 maakte de regering van Amsterdam

ook *visscherijen* waren. Ons geheel betoog heeft gestrekt om aan te wijzen, wat er zij van dit synoniem en hoe het te verklaren is waar het schijnt te bestaan.

Iets langer zijn wij verplicht met het laatste corollarium ons bezig te houden: „dat in een aantal oorkonden de blijk-
„bare bedoeling geene andere opvatting gedooft.” De gronden er voor meenen wij bl. 44—54 ontwikkeld te vinden: een paar daarvan zijn reeds afgehandeld: 1°. de grammatikale of wilt gij, stylistische verbinding, waarin de visscherij en vogelarij al of niet met andere heerlijke regten pleegt te worden gebragt; 2°. de vraag wat eene visscherij is met *hare toebehoren*? Drie andere gronden schieten er over, en de beschouwingen daarover door de V. medegedeeld, zijn zoo afwijkend van de onze, dat het ons niet mag verwonderen, indien zij tot geheel verschillende resultaten hebben geleid. Ter zake:

Ten eerste: heeft de V. opgemerkt dat inzonderheid Hertog Aelbrecht aan onderscheidene gemeenten in Noord-Holland heeft afgestaan de visscherijen van hunne sluizen, en dat wel op hun verzoek „om *orbair hoers lants ende om te verhoeden groten scade ende last, die hem onse viskers*

eene keur voor het schuttersgilde dier stad en bepaalde (zie *Handv.*, dl. I, bl. 40): „Voorts soo gheven wy den voorser. schutters die graften van der stede voorscr. „te visschen nae haren wille, eeuwelycken en altoos, ende niemandt eenige vischerye daer inne te hebben buyten haren willen. Ende so wie daerinne „vischte, die men bedragen mochte met twee poorters, die waers op een Pont „Hollans, alsoe dicke als hij 't dede.” Ik druk hier niet op de uitdrukking: *visscherie* hebben in de stads grachten, waardoor *visscherij* en *gracht* kennelijk onderscheiden wordt en die wel niet anders kan uitgelegd worden dan als het uitoefenen van het vischregt of vischbedrijf in de grachten; maar ik dring er vooral op, dat geene stedelijke regering aan wie het ook ware de stadsgrachten met water en bodem zou hebben kunnen afstaan. Immers die grachten waren destijds meer dan later de verdedigingsmiddelen der stad tegen hare vijanden. Over dat water moest de regering meester blijven, het peil telkens aanwijzen, waarop de grachten gehouden moesten worden, hare schouw over het uitdiepen laten gaan en tegen de begroeiing waken. Zoo zij iets uitgaf, het kon niet het water zijn, maar eeniglijk de *visscherij* in en over het water, vooral indien die uitgifte geschiedde aan een zedelijk ligchaam, dat onsterfelijk geacht werd, *eeuwelycken ende altoes*.

„hemelic ende openbaer mit water op haer lant te laten, te doen plegken.“ Hunne landerijen werden daardoor, zooals men het noemde, bezout en verdronken. Om dat gevaar te verhoeden, meent de V., moesten de ingelanden niet slechts het vischregt, maar de wateren zelve in hunne magt hebben. De hier verpachte *visscherijen* moeten derhalve 1°. de *wateren* zelve zijn; 2°. dewijl met de verpachte *visscherijen binnenwateren* in verband worden gebragt, moeten beide van gelijke natuur zijn, en waar zij nevens elkander worden genoemd, heeft men *visscherij* voor *vischwater* te houden. Ik hoop mijnen geachten vriend goed begrepen te hebben; maar waarom zijne eerste gevolgtrekking mij duister is en ik de tweede loochenen moet, kan eerst blijken, wanneer ik een van die charters voor de oogen mijner lezers leg. Er zijn er meerdere, b. v. v. Mieris, III, bl. 165, 377, 478, 479 (bis), 480, 495, 496, 569, 692. Ik kies een van de oudste, duidelijkste en uitvoerigste: 12 Januarij 1381 (1382), bl. 377:

Aelbrecht, doen cond allen luden, want onse goede luden van Drechterlant ghetoecht hebben, alsoe dat si ende hoer lant grotelicken bescaed ende belast worden, mitten slusen die men aldair vischt, overmids den water, dat die ghene inlaten, die die slusen huren, daer hoer land zeer mede bezout ende verdreinct wordt, soe hebben wi om oerbaer, ende nutscip onser lude ende lands voerscreven onsen goeden luden van Drechterlant voerghenoemt tot ewighen daghen verpacht de slusen van den wtende mitten in-nighen wateren, jairlics om hondert ende veertich pont — te betalen alle jaer tot Pinxster ende om vijftal groefs aels ende twintichtal paelderincs te leveren alle jaer onsen rentemeester van Vrieslant. Ende dese voersz. pacht sal wesen in sulker manieren dat si, noch wi, noch oec en ghijen ander van onsen weghe dese voerscr. sluyzen nimmermeer visschen en sullen, noch laten visschen. Ende waer dat sake datse yemant vischte, of dede visschen, hi waer Bailluw, Rentemeyster, of Scout, Bode, gheestelic of waerlic, of wie hi waer, dat men bewisen mochte, die soude verboxen ende ons gheven sulken pacht, als ons deze voersz. lude daer of geloeft hebben, nochtan soudon si ons desen pacht mede gheven. Deet oec enich onser dienstlude, die ons, onsen Bailuwe

of Rentmeyster ghelt up dienst gelient hadde, die soude dat ghelt daertoe tieghens ons verboren. Mar waert dat yemant van der Waerscap of van der ghemeenten die slusen vischten, of deden vischen, des hem die meerredeel van der ghemeenten niet en scouden, die sou verboren, alsoe dicke als hyt dede tieghens ons twintich pont ende die ghemeente soude bliven in allen rechte ende voerwaerden alse voerscreven staen — ende si en sullen binnen hondert roeden na den slusen ghenen corve legghen om te vischen, mar mitten innighen wateren sullen si haeren oerbaer ende proffyt doen. Ende waer yemand die corve leyde voer den slusen binnen den hondert roeden, die soude verboren tieghens ons alsoe dicke, als hyt dede, twintich pont ende si souden die corve of nette aentasten ende onsen Bailieu of Rechter die overleveren tot onsen behoef. Voert soe hebben wi geconsenteert, waert, dat si gebrec hadden van wateren binnen 'slands om haere beeste wille of anders, dat si dan die slusen, daers te doen waer, eens ¹⁾ up doen mochten om verschen water in te laten ende dan weder toe te doen.

Welk was nu het misbruik, dat te keer moest worden gegaan en welke was de meest afdoende maatregel daar tegen? De Graaf kende zich in alle de opgegeven plaatsen de vischerijen in de wateringten, inzonderheid voor desluizen, toe: hij deed die of zelf door zijne lieden bevisschen of verhuurde die aan anderen en zoo wel het innen der opbrengsten, als het bekeuren van wie tegen de verordeningen zondigde of het Grafelijk vischregt schond, was zijnen officieren, hetzij schout, hetzij rentmeester, hetzij baljuw, verbleven. Die vischerijen waren dikwijls de regtstreeksche voordeelen dier ambtenaren zelve, die op het genot van die opbrengst vaak hun officie gekocht en betaald hadden. Wij zagen een voorbeeld daarvan bij den schout van Diemen (bl. 50); de Heer Heemskerk heeft ons (t. a. p. bl. 901) op het voorbeeld van den schout van de Vennip gewezen, en in de door de V. aangehaalde plaats zien wij, dat de toenmalige (1383) baljuw

1) In de gelijkkluidende overeenkomsten met Verhout, Veenhuizen, Wervershoef (Ibid. bl. 478—480) staet *éénwaarf staers*.

van Kennemerland, Heer Brustijn van Herwijnen, zoo zeer bij de visscherijen der sluizen van Alkmaar geïnteresseerd was, dat, toen de Graaf van zijne visscherij afstand deed, aan genen door de pachters moest geleverd worden „I tonne pael-“ drincs, also langhe als hi Bailiu is jaerlix ende na hem ghenen „ael te gheven enighen Bailiu, die nae hem comt.“ De prijselijke zorg daargelaten voor 'smeesters belangen, was het voor de eigene inkomsten dier officieren niet onverschillig, indien de visscherijen zoo veel voordeels mogelijk afwierpen en, het zij zij zelve hun vischregt uitoefenden, het zij zij dat aan anderen verpachtten, ligt waren zij geneigd iets toe te laten dat meer in het bijzonder dan in het algemeen belang was. Van- daar in het boven medegedeelde charter de strenge voorzie- ning tegen het visschen van de baljuws, rentmeesters, en schouten, van de dienstlieden, die aan den Graaf of zijne ambtenaren *ghelt up dienst* hadden geleend ¹⁾. Aldus waren de visschers, waarover men zich beklaagde, niet, zoo als de V. het schijnt voor te stellen (bl. 45), lastige landloopers, die de wateren der Heeren afschuimden en hen het visschen moeilijk maken; neen, de medepligtigen of lastgevers dier lieden waren 's Graven officieren en de door hen begunstigde pachters, die de sluizen open deden, zoo dikwijls zij eene rijke vangst verlangden, onbekommerd of beneden hen de weiden der ingelanden in moerassen werden herschapen. Geschiedde het open zetten dier sluizen heimelijk, omdat men de regten van het waterschap ontzag, wat werd er van den schuldige, wanneer men zeker kon zijn dat 's Graven officier hem niet zou vervolgen? Geschiedde het in het openbaar, het was eene grief te meer voor de mishandelde ingelanden. Dezen lag er ten hoogste aan gelegen dat dit misbruik

1) Zie ook den brief voor Schermer — en Myserkoog (a°. 1399) bij v. Mieris, III, bl. 692: „want in tyden voorleden diegene, die onse sluysen ende visscherien „in den Prochie — van Schermer ende in Miserkoech teghen onsen Baillieu „ende Rentmeester gehuyrt hebben, die selve sluysen alsoo onredelyck bevis- „schet hebben met water in te laten, datter onsen goede luyden van Schermer „grootelyck by beschaet hebben geweest.“

geweerd werd en dat het vischregt vóór de sluizen aan 's Graven officieren, ja in laatster instantie aan den Graaf zelve, werd ontweldigd. Het was hun een kostbaar privilege, wanneer de Graaf van zijn vischregt afstand deed. En hoe deed hij dat? Niet door eenvoudig zijn regt en zijne voordeelen aan de ingelanden over te dragen. Neen, getrouw aan het standpunt, waaruit het voorregt werd verleend: „om oirbair ende nutschip onser lude ende hoers lant, „ende om te verhoeden groten scade ende last” werd zeer dikwijls, zoo als in het geval met de Noord-Hollandsche dorpen, de uitoefening van het vischbedrijf vóór de sluizen evenzeer aan de ingelanden als aan 's Graven officieren verboden, en de afstand van diens vischregt stond met eene volkomene opheffing van het bedrijf daar ter plaatse gelijk. Slechts ééns in 't jaar mogt de sluis geopend worden, niet opdat iemand daarvoor zou mogen visschen, maar opdat de binnenwateren zouden ververscht en voor verdrooging behoed worden. Is het niet duidelijk dat het hier meer den afstand van een vischregt, waarvan men de heillooze gevolgen ondervond, dan de overdracht van een vischwater gold? — Slechts in de uitgifte der visscherij van den Hoefsloet en Langelaan is gesproken van de innige wateren in dadelijke betrekking tot de verleende visscherij; en er waren uit die oorkonde twee zaken te leeren: ten eerste: wat onder meer ander eene *visscherij met hare toebehooren* kan zijn? het water, namelijk, dat gerekend wordt een toevoegsel uit te maken tot het water, waarin het vischen uitsluitend vergund is en waarover zich alzoo het vischgebied uitstrekt; 2°. dat, gelijk wij boven aantoonde, eene visscherij, d. i. een vischgebied, in uitgestrektheid niet gebonden is aan de uitgestrektheid der plaats, waaraan zij haren naam ontleent. In alle de overige aangehaalde oorkonden daarentegen worden de visscherijen van de sluizen zeer uitdrukkelijk van die der innige wateren, welke althans eerst binnen honderd roeden afstands van de sluizen eenen aanvang kunnen nemen, onderscheiden. De visscherij, dat wil zeggen, het bedrijf en het regt om het uit te oefenen,

wordt in de eerste geheel opgeheven, in de binnenslooten daarentegen toegelaten. Altoos echter regt, dat als zoodanig met grond en bodem niets gemeens heeft.

Den tweeden bewijsgrond voor zijn corollarium heeft aan de V. een der grammatikaal meest duistere charters geleverd en daaraan is het misschien toe te schrijven dat de bewijsvoering zelve ons duister gebleven is. Verstaan wij haar wel, dan is zijne redenering deze: in een geschil tusschen den Heer van Buren en den Graaf van Gelder in den jare 1314 is uitgemaakt dat de visscherij van de Linge tusschen Beesd en Trichtersluis geheel voor den Graaf, boven Trichtersluis ter helfte voor den Graaf, ter helfte voor den heer van Buren was. Met die gedeelde en ongedeelde visscherij is geen enkel vischregt bedoeld, maar de Linge hetzij boven, hetzij beneden Trichtersluis, behoorde of ten halve, d. w. zeggen: het water zonder den bodem, of geheel, d. i.: met water en grond aan ééne van beide partijen en niet slechts het vischregt. Want „het gold hier eene afpaling van landsheerlijk gebied. Er moet dus worden vastgesteld tot wiens gebied „het stroomwater zelf behoort.“ — Visscherij en stroomwater is derhalve één. — Bezien wij het duistere charter nader.

Wanneer de V. zegt, dat het eene paalscheiding geldt, dan zegt hij te veel: het geldt eene uitspraak over breuken d. i. over wanbedrijven tegen den Graaf van Gelder gepleegd door den Heer Allard van Buren; eene uitspraak door den Graaf zelven gedaan in het bijzijn zijner leenmannen, eene soort van wat men Parlement plagt te noemen en waarbij Allart van Buren overwonnen partij was. Om de uitspraak te verstaan, behooren wij te weten, wat deze misdreven had en uit de enkele uitspraak laat zich dit niet dadelijk opmaken. De zaak schijnt deze te zijn: tusschen Beesd en Trichtersluis (de grensscheiding van het eigenlijk gebied van Buren) ligt de bekende abdij Marienweerd: wie oefende over dit territoir, dat aan beider gebied paalde, hetzij als grondheer, hetzij als advokaat, regtsgebied uit? Allart van Buren had het zich aangematigd, deels door oefenen van

gerigt, deels door het bevisschen van de Linge (dat alzoo ook hier als een gevolg van hoogheerlijk regt beschouwd wordt), van Trichtersluis af langs Marienweerd, nederwaarts, dat wil zeggen, naar den kant van Asperen. De Graaf van Gelder, die aldaar aan de eene zijde van de Linge het ambacht van Beesd en Renoy, aan de andere zijde den ganschen Tielerwaard tot zijn grondgebied rekende, beriep zich om de heerschappij over het betwiste terrein te staven op oude brieven, volgens welke zijn eerste paal vlak aan Trichtersluis zou staan. Er was dus strikt genomen geene spraak van paalscheiding; maar slechts van afdoening van zekere geschillen over bepaalde punten; en in de beslissing hiervan werden alleenlijk opgenomen de grieven, waarover de Graaf van Gelder zich tegen den Heer van Buren te beklagen had, waarover gene, volgens de uitdrukking van het charter „kreunde.“ En nu werd uitgemaakt, dat zooverre het land van Gelder strekte, dat is, aan den regteroever der Linge van Trichtersluis af tot Asperen toe, alles aan het *gerigt* van den Graaf zou onderworpen zijn; dat, dewijl de geheele linkeroever door den Tielerwaard gevormd de zijne was, ook het *vischgebied* beneden Trichtersluis tot aan de grenzen van Holland het zijne zou zijn, niet ten halven riviere, maar geheel en alleenlijk; terwijl daarentegen van wat boven Trichtersluis lag, slechts ten halven riviere, de *visscherij* voor hem zou zijn; voor de andere helft zou behooren aan de aanliggende vrije heerlijkheid van Buren, welke voor een gedeelte den regteroever van de Linge besloeg. Wil nu de V. beweren dat Graaf Reinoud beneden Trichtersluis zich het gansche stroomgebied van de Linge zou hebben aangematigd, daar veeren gelegd, molens en sluizen toegelaten of verboden, dammen geslagen of aanwassen zich toegeëigend, wij betwisten het niet. Maar het staat in deze uitspraak niet: zij betrof alleen de vragen tusschen partijen in geschil: het regtsgebied langs den oever van den grond van Marienweerd en de uitoefening van het vischbedrijf in het water tusschen Trichtersluis en Beesd. Hoe zeer

beide zaken onderscheiden waren en hoezeer er een visch-regt kon ontstaan, afgescheiden van het grondbezit der beide oevers, zullen wij straks uitvoeriger aantonen. Maar in allen gevalle, mag uit het voor ons liggende stuk niemand afleiden dat het grondbezit, maar wel dat het regaal der visscherij, hetzij van den Heer van Buren, hetzij van den Graaf, over den geheelen stroom of over de helft daarvan zich uitstreckte.

De V. heeft (bl. 46) geaarzeld of de uitdrukking: ten halven stroome moet worden verstaan *tot halve breedte* of *tot halve diepte* van den stroom. Hij verklaart zich echter (bl. 48) voor de eerste uitlegging, en het verheugt mij in de gelegenheid te zijn hem met een paar charters te kunnen dienen, waarin door dergelijke uitdrukkingen kennelijk de halve breedte bedoeld is. Zij strekken tot opheldering van de zaak van de Linge en leveren tevens het bewijs, dat visscherij een regt was tot uitoefening van een vischbedrijf in het water en tot het zich toe-eigenen van de opbrengst daarvan; maar afgescheiden van het bezit van water en bodem. Het eerste geldt den bekenden Gerard van Velzen:

Wij Florys, grave van Hollant, maken cond allen denghenen, die desen brief zullen zien of hoiren, dat wy Gheryt van Velsen, onsen ghetrouwen man, hebben ghegheven die helft van der *visscheryen* *doer die Zaende*, die onse was tote der andere helft, die hire toe voir ane hadde, te houdene van ons in alswilken lene, als hi anders syn goed van ons houd. Ende hierbi soe heeft hi ons quite ghesconden van alrehande eyskinghe, die hi ons eyskende was tote desen daghe toe; ende dairtoe heeft hi quite ghesconden den zeevanck (*zeevond*) die hi hadde te Noerdeke. Ghegheven in ons Heren jare MCCXC des donresdach voir sinte Jans dach baptisten.

Iedereen zal toestemmen, dat wanneer hier aan Gerard van Velzen de geheele eigendom van den Zaanstroom zou geschonken zijn, de uitdrukking *visscherye* *doer die Zaende* al zeer onbeholpen is; maar bovendien hoe kunnen de beide helften anders dan door de verdeeling van de breedte wor-

den onderscheiden? Voor het andere voorbeeld sla men op v. Mieris, Dl. III, bl. 393; wij lezen daar:

Item zeyde de Grave Florens een segghen tusschen den Heere van Strien ende den abt ende convente van den Does, daerby hy den Abdt toeseide vele stucs daerin bescreven, onder welke mede is die *visscherie binnen der Marc* toter halver Marc toe te visschen in allen manieren met staelwonn (l. Staelboemen) of anders; daer men kenlyc in merken mach, dat die *heerlicheit van Hollant also verre ten minsten gaet*. Q. re in nono (l. novo) registro, p. 10, n°. 13.

De steller redeneerde dus: de visscherij van de halve Mark wordt door den Graaf van Holland aan den abt van ter Does toegekend, dus oefende de Graaf daar een regaal, regt; derhalve strekte zich zijne souvereiniteit tot de halve Mark uit. Maar nu eene souvereiniteit tot *halve diepte* van de Mark! Inderdaad dat kan niet. Zien wij nu tevens, hoe hetgeen de kanselarijsschrijver *visscherie* noemde, in het zeggende van Graaf Floris (a°. 1294) uitgedrukt wordt:

— rustelic ende vredelic ewelic te bezitten ende te ghebrukene tot haren nutscap ende orbair als haer eigen goet, *wtgenomen dat hoichste recht*, — alle die wateren die binnen der voirghenoemden merken ende palen begrepen sijn, hoe dat men se heet ende *trecht daer ynne te visschene*, in allen manieren dair si visschen mede vangen mogen, ende sonderlinge in Gravynnesloot, ende die riviere, die men heet die marcke, ter helfte, *ende trecht dair ynne te visschene in allen manieren ende sonderlinge staelboeme dair in te zettene ende te hebbene*.

Men ziet hier *wateren* en *het recht daar in te visschen* tot tweemaal onderscheidenlijk genoemd en, wanneer beide door het enkel woord *visscherij* waren uit te drukken, had Graaf Floris zich eene aanstootelijke tautologie ten laste te leggen; wij vinden voorts hier aanleiding eene meening te wijzigen, door de V. (bl. 46) dus uitgedrukt: „alleen aan de „opbrengst van visch ontleent het water zijne waarde!!” Neen, wanneer wij bedenken dat van oudsher alle groote

landbezittingen, alle gouwen, alle hooge heerlijkheden door groote of middelbare stroomen waren gescheiden, dan begripen wij dat een water ter halve breedte, ook daargelaten de opbrengst der visscherij, zijne waarde kon hebben, even als elke andere grensscheiding. Tot zoo verre oefende namelijk de heer alle die regten en genoot hij alle voordeelen, welke het gevolg zijner heerlijkheid waren: wie zich binnen dien grens aan vergrijp schuldig maakte, boette daarvoor aan hem met lijf of goed. Werd visscherij als gevolg van heerlijkheid aangemerkt of met de heerlijkheid uitgegeven, dan kon hij uit zijn vischgebied niet slechts de vreemde visschers weren, maar hen ook aan lijf en goed zooveel afpersen als hij mogt, „aen wie tegen syne heerlicheyt gebruect hadden.“ Ik spreek niet van andere voordeelen of regten die op den stroom niet konden worden gelegd, zonder dat hij, tot Wiens heerlijk gebied die stroom ter helfte behoorde, daaraan een gelijk aandeel kon bedingen.

De aarzeling van de V., waarvan wij hierboven spraken, heeft zijnen oorsprong te danken aan zijne opvatting van de woorden *ter halver diepte*, wanneer zij bij de uitgifte van wateren en *visscherijen* worden gebruikt. Hij meent dat daardoor de ondergrond wordt voorbehouden bij de uitgifte en alleen het water vervreemd; waar zoodanig voorbehoud niet plaats heeft, zijn gelijkelijk water en bodem daaronder weggeschonken. Ik moet mij ten stelligste tegen deze opvatting van de uitdrukking *ter halver diepte* of, zoo als er eigenlijk staat, *ten halven diepe* verklaren. Ik behoef slechts op hare gewrongenheid te wijzen, omdat de diepte van een stroom en derhalve de helft der diepte moeilijk, zelfs niet door de woorden *op vierdhalf vademe diep*, te bepalen viel: ik behoef slechts te herinneren, dat de diepte veeleer van onderen op dan van de oppervlakte des waters behoorde gemeten te worden, omdat het juist op den ondergrond, waarin de stalen gestoken moesten worden, aankwam en het vooral in het belang van de vaart zou geweest zijn te bepalen, tot op welke hoogte die gevaarlijke hindernissen zich mogten

verheffen. Neen; *ten halven diepe* wil niet anders zeggen dan ten halven stroom of ten halven Maze, enz. Sedert de 14^{de} eeuw vinden wij die uitdrukking meer dan de andere in de charters gebruikt, ofschoon de beteekenis in den zin van *vaarwater* reeds vroeger en b. v. van den tijd af, waarin het Marsdiep dien naam droeg, niet onbekend was ¹⁾. Wij treffen haar het eerst in den bepaalden zin van *vaarwater* aan in dit charter van Graaf Floris V, bij Kluit, *Hist. Com.*, T. II, p. 898 (a°. 1290).

Die ierste pale ieghens die diepe, die doe ghinc op 't scor die es LXXVII. roede van den hoke van den Westpolre, ende die pale ieghens dien westhoke van den Wale, die es LXXVII. rd. ieghens die zelve diepe ieghens peters henrics sone C. rd. ende I rd. ende ieghens cloesters land van Myddelborg C. rd. ende VII rd. Dus diepe eest ieghens den Westpolre, alse hier is ghenomet binnen desen vier palen enz.

Ik erken het, de uitdrukkingen dezer oorkonde zijn duister en geen bewijs voor de zoo hoog geroemde naauwkeurigheid onzer oude giftbriefschrijvers op het punt van taal en stijl; doch andere bewijzen zijn er, dat het woord *diep* zoo bepaaldelijk synoniem werd met het woord stroom, water, inzonderheid *vaarwater*, dat *ten diepenwaart* de sacramentele uitdrukking werd voor: *naar den stroom toe*, zoo zeer dat men het in Latijnsche oorkonden onvertaald liet. Men leze de volgende grensscheiding van de parochien van Schiedam en Overschie van den jare 1350 bij v. Micris, Dl. III, bl. 19:

fossam quae dicitur Ryviersloet, inter villam de Schyedamme et castrum dictum Ryvier — extendentem se a via sita juxta rivum qui dicitur Schye usque ad aggerem ordinatum *ten diepen waerd* extra, integre — fore et esse — in villa seu officio de Mathenesse.

1) Reeds de *Lex Visigoth.*, L. VIII, T. 4, 29, had hetzelfde denkbeeld aldus uitgedrukt: *ad medium alveum, ubi maximus ipsius fluminis concursus est.*

Ook op de volgende plaats weten wij van *diep* niet anders te maken dan den stroom, die tevens tot grensscheiding dient. Van Mieris, *ibid.* bl. 557. Het geldt eene schor bij Vlissingen (a. 1390):

binnen deser ghemerken, die haven van Vlissinghen liecht an die Oezide, die *gherechte diepe* tuschen 't lant van Vlaenderen ende Walcheren leghet an die Zuutzide, 't lant van Walcheren ende leecht an die Westzide ende aen die Noertzide.

En zoo bleef deze beteekenis van het woord stand houden zelfs tot in tijden, waarin men aan de uitdrukking *diepe* evenzeer het begrip van het Latijnsche *profundus* als dat van *allus* verbond. Zie hier een paar voorbeelden. Het eerste is ontleend uit het proces van 1502, over de viasscherij bij Lekkerkerk, waarbij het de vraag gold of de visscherij van den geheelen stroom of slechts van de helft van den stroom aan de erven van Jan van Naaldwijk toebehoorde. Door partij werd beweerd:

dat een Ghys Duyck — onder andere goiden gehadt hadde zekere vischerijen, *bijsonder de helft van den water ende stroem* van der Lecke, in die vischerie die men hiet den Oort, streckende van Berchkercke totter kercke toe van Leckerkerk — Ende was te considereren ende te verstaen, dat die vischerien in der Lecke dair omtrent ende oick elders gemeenlicken van zulker natuere ende condicie waren, dat zij half en half gemeen liggen, toebehoirende den een an deen zyde *ten halven diepe* van den watere ende danderen an dander zyde *oic ten halven diepe* toe van den-zelven water.

In 1427 was aan Roeland van Wtkercke uitgegeven:

dat ambocht van Ryederwaert met allen sinen toebhoren also alst gelegen is, dats te weten: die ambochtsheerscip van allen den landen, die daer binnen gelegen syn, mitten tyenden, voghelryen, visscheryen ende anders *mit allen rechten den ambachtsheerscip toebehorende alomme ten halven diepe* toe,

en op grond dier uitgifte vorderde in 1529 de heer van Petersem tegen de ambachtsbewaarders van Riederwaard, voor den Leenhove:

Item alle de voorscr. *aenwassen* liggende tusschen den voorscr. dyck ende *dat halve diepe watere toe*, allen den voorscr. rietbroucken, noch allen den voorscr. slyc ende nogh alle die voorscr. visscherye ende voghelryen.

Misschien spreekt de beteekenis van het woord *diep* en van de verdeeling van een diep nog sterker in de volgende aanhaling van eene rentmeesters rekening van Voorne (a°. 1535):

Eerst van de visscherie genoempt den bottgrondt behoorende an 't groote vroen. Te weeten: in de spoyean *beijden zijden van dat diep* streckende van de spoyecreecke noortwaerts tot Putte toe, noch up 't slyck ende in de killen oestwaerts van der Spoye, tusschen de Spoyecreecke ende dat Dortsche diep mette brevaert upgaende oestwaerts, zonder in de Spoyecreecke te visschen tot in Striemontsche diep tjegens myns g. h. landt, blyvende voor Zuyt-Hollant ende nyet comende jegens den group gelegen in Strien ende zoe voort slick mitte canten needercomende mede jegens Heynenoort tot dat *diep* van Dordrecht genoompt de Maze, *zoe verre int diep als men mit hoessen te knye toe zwemmen mach ende nyet laeger int diep van Dordrecht te comen*; maer in de Spoye noortwaert van de Spoyecreecke in de breevaert ende in de andere killen int landt tusschen Putte an de westzyde myns heeren landt ende Heynenoort an de oestzyde noortwaert *int diep mit een hoes lence te knyen toe te visschen* na den bot ende gheen vroonvisch.

En rijst nu bij iemand onzer lezers, na het lezen van deze zeer praktische bepaling van het vischgebied, de vraag op, hoe over het geheel de breedte eener rivier kon verdeeld worden, bij den zoo ongelijken toevloed van het bovenwater; het is ons aangenaam met een charter van 1384 te kunnen antwoorden:

Wy, Jan van Rosendael, ridder, Martyn Dircksoon, prooffst van Gheervliet en Otte Condauer, rentmeester van den lande van Putte,

maken cond — dat onse lieve heer Zweder, heer van Gaesbeke van Putte ende van Stryen aen dien zide ende Goodscalc van Rosendael aen dander zide eens zeggens aen ons gebleven siin van alsulcken gescele als si onderlinge gehadt hebben, tot desen dage toe, roerende van den stalen, die Goodscalc voirscr. in der Mazen gesteken heeft voir den goeden van Schobben, waer of onse zeggen is: dat Goodscalc voirscr. die stalen int openbair verhuuren sal ende dair onse lieve heer van Gaesbeke ende van Put enen man bi him hebben, of hi wille; maer Goodscalc salt ons liefs heren Rentmeester van Stryen laten weten, wanneer dat hire mede te bode zitten wil. Ende so wes die stalen jaerlicx ghelden, dair sal onse lieve heer voirscr. een derdendeel af hebben ende Goodscale voirscr. die tweedeel. Ende men sal een lyn aenleggen ter mael ebben over der Maze van den enen oever ten anderen ende die middel van der lyne sal die Maze half wesen, die stalen in te steken, ende des so sal onse lieve heer voirscr. aen deen zide, noch Goodscalc an dander zide, over die helft van der lyne, dair die Maze dus mede gescheiden sal wesen, hoir stalen niet steken, mer elc sal aen siin zide bliven alst die lyne bescheit; ende Goodscalc sal siin stalen mogen (steken) aen die noortzide van der Mazen binnen der lyn wair hi wil ende die vrylike gebruyken, onverseit van onsen lieven heer van Gaesbeke ende van sinen nacomelingen, mitter visscheryen, die him aen siinre ziden toebehoort binnen den voirnoemden palen in alre manieren enz. — Ende wi Zweder Heer van Gaesbeke ende van Put voirscr. ende Goodscalc voirscr. — hebben dezen brief ende scheidinge voirscr. — bezegelt tot eenre orconden. Gegeven int jair ons heren duzent driehondert drie ende tachtich op ten lesten dach van Meerte.

Hoe eindelijk zoodanige grensscheiding, na dat zij eenmaal gemaakt was, werd onderhouden, leert ons Oudenhoven in zijne *Bescryvinge van Zuyt-Hollandt*, o. a. bl. 169. „Van dit Ambacht zijn de limiten onderhouden door den Steeck ende Visscherye van Almsvoet, dewelcke met den kop komt ter halver Mase, omtrent den Steeck van Hoeckenis, *daer een Molensteen gesoncken is*, tegens het Zuyt-Oostelykste eynt.” Men zal mij toestemmen dat het moeilijk zou zijn door een voorwerp van die zwaarte, de scheiding van boven-

en benedenwateren aan te duiden! Zie ook blz. 164 en *passim* ¹⁾.

De taak die wij ondernomen hebben, viel ons in vele opzigten zuur. Aan haar was de moeilijkheid verbonden aan elke wederlegging eigen het onderzoek van de bewijzen zijner partij, het onderzoek van de juistheid der gevolgtrekkingen: het bijeenstellen van bewijzen er tegen en het opzoeken van de oorzaken der dwaling, waar eene meening zonder bewijs is geopperd. Het laatste vooral leidt de redenering

1) Tot nadere toelichting van het door ons omtrent het halve *diep* en de scheiding ter helfte der stroomen gezegde, herinneren wij aan het reeds aangehaalde charter van Nikolaas van Putten (bl. 32); aan het gebruik van de uitdrukking: *in dijepen en droogen*, in plaats van *in humido et in sicco* (bl. 34), eene uitdrukking, ook in N. Brabant niet zeldzaam (zie Paringet en van Alen, *Beschrijving van Grave* enz., bl. 474 en 476), aan plaatsen als deze bij v. Mieris, II, 814 (a° 1352): „dat scor, dat gelegen is tot Bieselinge beooster havene „voor Vlaken sluys streckende, ende an Schorpolre, alsoo groot, alst gelegen is „ten diepe toe, ambocht, thienden ende erve.“ Ib. III, 649. a°. 1396, „dat onze stede voorsz. seer gedeert is metten Schaderdam, — overmits dat haer „diepe daarmede verwerpen, ende haer kooplyde met haren schepen ende „goederen dat niet door varen en mogen gelijckerwijs, als sij plaghen te doen, „eer den Scaderdam geslagen wort.“ Ibid IV, bl. 1086 (a°. 1336): „toten „Marsdiepe toe, welke lande — wij vernemen dat ons tot gheenre nutschippe — „gecomen en sijn noch voir die hant comen en souden mogen, overmits dattie „binnen corten jaren noch *diepe* sijn geweest.“

Maar vooral hebben wij aan te halen het artikel uit het plakkaat over de visscherij op de Merwede van 23 Januarij 1593 (*Gr. Plakkaatb.* dl. I, c. 1292): „dat oock niemant hem en vervordere in de voirsr. riviere ende binnen de „voirsr. limiten van Gornichem tot voorbij de stede van Rotterdam, Delfs- „haven, Schiedam tot het soute water toe eenige vincken ofte scuttinghe *dieper* „te stellen dan vier voeten onder het water op een gemeen ebbe, sulcks dat „de diepste ofte uijtterste pale ten diepewaerts opte voirsr. gemeene ebbe „ofte laegh water niet dieper en sal mogen staen dan uytterlyk vier voeten, „ten cinde *het diep van de voirsr. riviere* niet en vergae oft verargert en „wort.“

van den gang, dien zij nemen moest en voert ons op af- en bijwegen, even vervelend voor diegenen, welke ons volgen willen, als voor ons, die vooruit weten dat het betreden er van volstrekt noodeloos was. Wie zich in charterboeken verdiept, doorwaadt eene zandwoestijn, en wie aamechtig van de droogte bij het bereiken van het doel van zijnen togt, niets anders erlangt dan de overtuiging dat hetgeen gezocht werd niet te vinden is, heeft regt zich over de doorgestane moeite te beklagen. Eenigermate schijnt dat ons geval. Ware het werkje van de V. ongeschreven gebleven, men had het er voor gehouden dat *visscherij* van de twaalfde tot de vijftiende eeuw hetzelfde had beteekend, als nog tegenwoordig. Zijne bewering is vervallen, zoo ons betoog doel zal hebben getroffen. Ware het niet beter geweest dat en gene bewering en dit betoog niet voor het publiek waren gebragt geworden?

Niemand kan meer dan ik overtuigd zijn van het doorgaans onvruchtbare van allen twist, en daarom zou het mij leed doen, indien het werkje van mijn vriend de V. geene andere gevolgen had dan de wederlegging van den heer Heemskerk en de mijne. Ik mag niet ontveinzen dat ik mij met betere hoop vleije. Ik put die uit het motto door de V. aan den hoogleeraar Cock ontleend: „wil men de „regten kennen, zoo dient men de beteekenis der woorden, „waardoor zij aangeduid worden, te onderzoeken.” De algemeene belangstelling en toejuiching hier en daar, welke zijn opstel ten deele viel, schrijf ik niet slechts aan zijn wegslependen stijl en aanschouwelyken betoogtrant toe, waarin hij, ik erken het gaarne, mijn meester is, maar daaraan, dat men werkelijk wenschte te weten, wat de beteekenis van het woord *visscherij* was. Niet, zoo ik meen, om den wille des woords, maar om de zaak welke het aanduidde: omdat men gevoelde dat er onder andere leemten ook deze in onze vaderlandsche regtsgeschiedenis bestond; het gemis aan eene historische ontwikkeling van *het visch-regt* in de grafelijke tijden.

Inderdaad die leemte bestaat er. De Groot in zijne inleiding was ook hier de voorganger en leermeester van talrijke scholieren, die hem op zijn woord geloofden en bij het gezag des meesters berustten zonder er iets toe of af te doen. Kortelijk wordt de zaak van de visscherij behandeld door Groenewegen van der Made, door Graswinckel, door Bort, door Voet ¹⁾; en de hopelooze poging om het bestaande met de regels van het Romeinsche regt te vereenigen, de bekende theorie van de opdracht der gemeene goederen en regten door 's Lands staten aan de graven is en blijft doorgaans de grondslag hunner regtsbeschouwingen. Trotz in zijn *Jus agrarium* zweeg er over: zijn zoon verdedigde over het *jus piscandi* in 1770 te Utrecht een Akademisch proefschrift, waarvan ik niet meer ken dan den titel; maar een dergelijk proefschrift door J. Gael in 1765 te Leiden in het licht gegeven draagt geene blijken van grondig onderzoek. Het naauwkeurigst en het uitvoerigst werd, voor zoo verre mij bekend is, het onderwerp behandeld, door een schrijver wiens naam ik niet weet; doch een afschrift van zijn vertoog ligt voor mij onder den titel: *Tractaet van 't Recht dat de Graeffelyckheit van Hollandt heeft op de publycke wateren, zoo ten aensien van de visscherijen als van de aenwassen, ingestelt in October 1632, auctore.....* Schoon de schrijver eveneens een aanhanger en vereerder van de Groot blijkt, onderscheidt hij zich echter van de overigen door mindere aanhankelijkheid aan een eens aangenomen stelsel: hij volgt den empirischen weg en vraagt wat in de onderscheidene stroomen en streken van Holland regtens was.

1) Groenewegen van der Made, *de Legg. abrog. ad Inst. de rer. divis.*, § 2, flumina. Graswinckel, *Opp. Macht*, Dl. II, bl. 405, 434—440. Bort, *Werken*, bl. 694, 695, 699. v. Leeuwen, *Cens. For.*, P. I, L. II, 3, § 9, 12. J. Voet, *ad ff. de acq. rer. dom.*, § 6. P. Voet, *ad Inst. de rer. divis.*, § 2, n^o. 4. à Zurek, *Cod. Bat. v. visscherij*. Voorts nog onder de ouderen, P. Merula, *van de wildernissen*, L. II, T. II, c. 1. Gudelinus, *de Jure noviss.*, L. II, c. II, onder de lateren, Idsinga, *Staatsrecht der Ver. Nederl.*, I, blz. 369. Schomaker, *Consult. en advyzen*, Dl. V, cons. 57. *Regtsgel. Observ. op de Groot*, Dl. II, blz. 60, vlg. Pestel, *de rep. Bat.* II, I, p. 421 sq.

Toen hij schreef kende hij slechts het *Jus belli ac pacis* van den grooten meester, niet diens *Inleiding*. Evenwel miste hij evenzeer als de overigen den hoeksteen van het gebouw der gansche redenering: de oorkonde van Floris V over de visscherijen van Gerrit van de Wateringen van den jare 1275, die eerst in het laatst der vorige eeuw in de *Handvesten van Vlaardingen* het licht zag.

Het kan mijne bedoeling niet zijn hier eene geschiedenis van het vischregt in de middeleeuwen te leveren, welke aan de eischen van een regtskundig onderzoek voldoet. Dit blijve aan een van onze ervaren regtsgeleerden overgelaten, of worde onder hunne leiding de stof voor een Akademisch proefschrift. Ik gevoel echter, dat het geheele voorafgegane betoog vastheid en samenhang blijft missen, zoo lang het niet opgehelderd wordt door enkele geschiedkundige aantekeningen over de wisselingen en wijzingen van het vischregt hier te lande in de middeleeuwen. De noodzakelijkheid dier aantekeningen gevoel ik te meer, omdat ik meen opgemerkt te hebben, dat ook het betoog van de V. in vastheid en samenhang zou gewonnen hebben, indien ééne gevolgtrekking, welke hij slechts aanduidt en waartoe zijne redenering moest leiden, klaarlijk ware uitgesproken, deze: er bestond geen vischregt in de middeleeuwen dan als gevolg, als deel van grondbezit.

Het is overbekend dat het Romeinsche regt een jagt of vischregt, in den zin waarin het later werd opgevat, niet aannam. De vogelen in de lucht, de dieren in het woud, de visschen in het water werden beschouwd als te verkeerren in eenen natuurlijken staat van vrijheid en het regtmatic eigendom te worden van ieder, die ze, waar ook, gevangen had. Slechts tegen den driesten jager of visscher, die, trots het verbod van den bezitter, diens veld betreden had, kon eene regtsvordering wegens belediging, den persoon des grondbezitters aangedaan (*actio injuriarum*), door

den beledigde worden ingesteld. Het is onbetwistbaar dat met den val der Romeinsche instellingen een ander stelsel zich geldig maakte. Men spreekt ons van een Germaansch regt dat de jagt, de vogel- en vischvangst aan het grondbezit verbond. Zoo het al niet te ontkennen valt, dat het zonder titel of vergunning jagen of visschen op andermans erf als diefstal werd gestraft, men beschouwde het als een diefstal van de geringste en minst straffbare soort ¹⁾. En wat met name de visscherij betrof, het bijzonder eigendom van water was volgens het Germaansche regt tot stilstaande poelen of op eigen grond gegraven vijvers beperkt. Wat zijnen stroom had, daarvan werd het gebruik gemeen geacht. Wat elders de bijzondere eigendom deed, deed bij gemeene wateren het regaal. Gemeene gronden en wateren staan door hunne bestemming onder het beheer der Overheid, en het is een karaktertrek van het middeleeuwsch staatsbegrip, dat de Overheid het zwaard draagt, niet slechts om de kwaaddoeners te straffen, maar ook om zich zelf te bevoordeelen. De voordeelen, die de gemeene gronden en wateren door tollën, veren, molens, visscherij en anderzins konden afwerpen, trokken de vorsten en heeren aan zich en de Juristen trachtten dit met hun geschreven regt te rijmen door eene fictie, wier denkbeeld zij aan de *lex regia* der Instituten ontleenden en waarvan de publicistische theorie van de Groot en Graswinckel de jongste naklank is, — dat het volk de *res nullius* aan zijne Overheden tot onderhoud van hunnen rang zou hebben afgestaan. De ware regtsgrond van het regaal intuschen is de gewoonte en wel eeuwenheugende gewoonte; want nauwelijks is het Romeinsche staatswezen door het Germaansche vervangen of de visschen in de stroomen, de

1) Walter, in de 1ste uitgave zijner *Deutsche Rechtsgeschichte*, § 518. „Das Jagdrecht war ursprünglich ein Zubehör des Grundeigenthums, und die Verletzung desselben wurde unter diesem Gesichtspunkt, wenn auch an sich milde, bestraft.“ In de tweede uitgave is die § eenigermate gewijzigd; doch de zaak blijft waar.

dieren in de bosschen behooren den vorst of dengenen aan wien hij uitdrukkelijk het bezit daarvan heeft geschonken.

Reeds de stichtingsbrief van de kerk van S. Vincentius te Parijs is ten dezen in vele opzigten merkwaardig. In 558 gaf Childebert I Ichy aan de Seine met alle toebehooren: (Pardessus, *Chart. Merov.* T. I, bl. 117):

cum *piscatoria*, que appellatur *canna*; cum *piscatoriis* omnibus que sunt in ipso alveo Sequane — Has omnes *piscationes*, que sunt et fieri possunt in utraque parte fluminis, sicut nos tenemus et nostre forestis est, tradimus ad ipsum locum, ut habeant ibidem Deo servientes victum cotidianum per suadentia (l. succedentia) tempora. Damus autem hanc potestatem, ut, cujuscumque potestatis littora fuerint utriusque partis fluminis, teneant unam perticam terre legalem, sicut mos est, ad ducendas naves et reducendas, ad mittenda retia et retrahenda absque ulla refragatione. De argumentis vero per que aves possunt capi super aquam, precipimus ut nulla potens persona inquietare audeat famulos Dei.

Zoo gaf Lodewijk de Duitscher aan de abdij van Lorsch, a° 864 (Cod. Laurish., p. 72):

quendam *lacum ad piscationem*, quem Odacher habuit in beneficium, et viam ad eandem *piscationem* habeant et ad fluvium Rheni portumque ad illorum naves in praedicta parte Rheni ¹⁾.

Wat de vorsten deden, volgden de groote heeren na, hetzij op eigen gezag, hetzij nadat hunne beneficia in erfelijke bezittingen waren veranderd. Ordericus Vitalis telt ons

1) Beide charters zijn ook uit een taalkundig oogpunt merkwaardig. Wij vinden in het eerste het woord *piscatoriae* volkomen gelijkgesteld met *piscationes*. Wij vinden er *piscationes*, d. i. *visscherijen* die nu zijn of namaals mochten worden: l. w. in het bed van de Seine: wij vinden ten hechoeve der visscherij eene dienstbaarheid op den naastgelegen oever gelegd. Van de vogelarij spreken wij niet. Het tweede charter is voor de ruime beteekenis van het woord *piscatio* en de volkomene gelijkheid daarvan met het Hollandsche: *visscherij* van veel beteekenis. Er wordt daar gegeven eene meer *ter visscherij*, d. i. om het vischbedrijf er uit te oefenen, en een weg naar de *visscherij*, d. i. naar de plaats, waar het vischbedrijf regtens wordt uitgeoefend. Beide begrippen zijn ook in het Latijn met één en hetzelfde woord uitgedrukt.

in zijn derde boek de talrijke giften op, door de aanzienlijke onderdanen der hertogen van Normandije aan het klooster van Ouche verleend. Lacomblet levert ons in een bestek van naauwelijks drie jaren de voorbeelden van visscherijen door graaf Wracharius, Amulrich, Hendrik van der Roer, Theganbald, en Liudger, Hredgers zoon in den omtrek van Rijn, Yssel en Roer weggeschonken (*Urk.*, T. I, S. 3-6).

De vischvangst was in die dagen de taak van eene klasse van onvrijen, die in dienst, hetzij van den vorst, hetzij van den beneficiaalheer de visschen, die zij, waar ook, vingen, aan huns heeren regt en schatkist, *jus et fiscum*, opbragten. Het chronicon Farfense is vol van voorbeelden door Ducange vlijtig bijeenverzameld; maar hij doet ons die visschers niet alleen in Italie en in het hertogdom van Spoleto aantreffen, maar ook in het zuiden van Frankrijk, in Angers, in Normandije, in den Elzas. Ja, op den ouden Nederlandschen bodem vinden wij daarvan een voorbeeld, wanneer wij in den belangrijken bevestigingsbrief door Zwarte Margaretha in 1246 aan de abdij van Marchiennes gegeven (Miraeus, T. IV, p. 243), dus lezen:

Hoc eis concessum est in recompensationem *piscatoris illius*, quem ecclesia Marchianensis habere solebat in illo vivario, pro eo, quod pars quaedam vivarii sita est in ejus hereditate ¹⁾.

1) Men make uit deze plaats geene haastige gevolgtrekking tot het noodzakelijk verband tusschen grond en visscherij. Neem: uit vrije gunst was den kloosterbroeders, naar aanleiding dat de visscherij voor een gedeelte op hun erf lag, opdat zij niet lediglijk zouden aanzien, dat men voor hunne oogen de visch kwam weghalen, *één* visscher in de visscherij toegestaan. Het lag waarlijk niet in den geest der tijden en der toenmalige landsheeren, geestelijke gestichten te kort te doen, waar deze regt bezaten: en echter hoe karig is hetgeen hun in die visscherij werd toebedeeld! hoezeer in strijd met de erkenning van eenig regt het bezwarend voorbehoud, dat bij de verandering van visscherij in ruigte snijden gemaakt werd! In plaats van dien enkelen visscher bekomen zij: „In vivario de Sclusa herbagium ad opus tantum curtis de Saily, ita quod curtis ipsa herbam quaerere potest ibi cum una navi et falce, salvis piscibus et ovis vivarii. Hoc tamen salvo quod si dictum vivarium ad terram arabilem, vel ad usum alium reducatur, non potest dicta ecclesia in illo contra voluntatem nostram jus aliquod petere vel habere.“

Vinden wij hier melding gemaakt van een enkelen visscher in overeenstemming met het klein gedeelte dat de bedoelde vijver op het grondgebied der abdij besloeg, het leidt ons tot de opmerking dat de onvrije visschers verbonden waren aan de visscherij, welke zij bevischten, en dat het aandeel hetwelk iemand gegeven werd in eene visscherij geëvenredigd was aan het getal visschers dat hem daarbij tevens werd geschonken. Ducange heeft hier weder sprekende voorbeelden, vooral uit het Cronicon Farfense geput, waarbij nog uit dezelfde bron (Muratori, *Rer. Ital.* T. II, p. II), eenige andere, b. v., c. 340, 344, 366, gevoegd kunnen worden. „*Piscationes cum piscatoribus suis*” heet het daar in een charter van Lodewijk den Godvruchtige van den jare 815 (c. 364) en in de bevestiging daarvan door Lotharius in 840 (ib. c. 394) luidt het: „*piscariae cum piscatoribus suis*”. Twee der door Ducange opgegeven voorbeelden zijn vooral merkwaardig. Het eene uit een oud familiecharter:

concessit quoque.. quantum piscator unus piscari posset, quousque aqua ejus durat, piscationem.

d. i. zoo ver als het te bevisschen water strekt, zoodat de visscher binnen de grenzen van dat water blijven moet.

Het andere is uit een Provençaalsch tabularium ontleend:

videlicet *piscatores cum omni censu piscium*, quod mihi facere debent qui in villa manent Cotignavicis.

Hier worden de visschers als lijfeigenen met den cijns door hen op te brengen weggeschonken: in allen gevalle geen vischwater, maar een opbrengst van visch.

Eene andere beperking van het verleende vischregt strekte ter bepaling van de middelen, waarmede men de vischvangst mogt uitoefenen. Nevens de bepaling van het getal visschers, waarmede men visschen mogt, werd l. het getal schuiten bepaald, waarmede men dat bedrijf oefende en elks aandeel in de visscherij regelde zich daarnaar. Wij hebben reeds hierboven (bl. 27) aangehaald, hoe Machteld van Den-

dermonde aan de abdij van Sweveghem in 1223 de visscherij in den Dender *met eene schuit* toestond. Aan de *Olm* ontleenen wij het volgende voorbeeld van den jare 1261:

Inquesta facta per Ansellum ballivum Gisorcii et Robertum la True, militem, ad sciendum, utrum domina de Borriaco habeat medietatem piscature in aqua Ethe et utrum possit et debeat ipsa domina de Borriaco absque contradiccione domini et domine de Danguto ponere *tot piscatores et batellos* in ipsa aqua quot et dominus ac domina de Danguto: Probatum est, quod domina de Borriaco consueverat piscari in aqua Ethe, ab insula Seberti usque ad pratum Messent, et habet ibi *piscaturam suam*, sicut dominus et domina de Danguto: quod eciam tot batellos et piscatores potest in ipsa aqua ponere domina de Borriaco, quot et dominus et domina de Danguto.

2°. werd de soort van netten en vischtuig bepaald, waarmede men visschen mogt en wij bedoelen hiermede niet die "onredelijke" soort van netten, waarvan het gebruik bij plakaat van Filips den Goede, en sedert herhaaldelijk verboden werd. Dit verbod was een uitvloeisel van dat toezigt over de visscherijen, dat aan den Landsheer was opgedragen, en dat hij, zoo als in Frankrijk, door wateren woudmeesters liet uitoefenen. Neen wij bedoelen de voorschriften omtrent vischtuig, waardoor tevens de hoeveelheid en den aard der te vangen visch werd bepaald. Wij vonden op die wijze de visscherij met zegens en treknetten reeds in de lijst der Utrechtsche goederen tegen de overige visscherij overgesteld (bl. 25): wij vonden gesproken van werktuigen *testiers* genaamd (bl. 56): wij zagen dat in 1294 aan den abt van der Does werd toegekend "Trecht" te visschene, in allen manieren daer si visschen mede van gen, ende sonderlinge staelboeme te setten ¹⁾). Wij willen

1) Bij de gifte van Albrantswaard had diezelfde kerk volgens den bevestigingsbrief van Nicolaas van Putten, a°. 1247 (v. Mieris, I, 421) ontvangen: omne jus et dominium altum et bassum — in dicta terra de Alebransward, tam in utdyck quam in terra dicata, cum instrumentis, quae dicuntur Sarena, quali piscari solet apud Pitten, et alio instrumento, quod dicitur Wara.

Verwant met deze beperkingen vooral met die, welke de soort van vischtuig voorschreef, was de bepaling van de soort van visschen, welke gevangen mogten worden. Ik heb slechts op reeds aangehaalde voorbeelden te wijzen, waar de uitdrukkelijke vermelding van zalm, aal, *rockes* evenzeer bewijst, dat sommige soorten van visschen bij de uitgifte van de visscherij waren voorbehouden, als dit uitdrukkelijk gezegd is in de rentmeesters rekening van Voorne, waar in eene visscherij alleen het vangen van bot en niet van vroomvisch is toegestaan. Door alle deze beperkingen werd de betrekkelijke waarde van hetgeen uitgegeven werd bepaald. Onze vroegere stelling wordt er door bevestigd, dat bij de *piscatio* de opbrengst van te vangen visch werd gegeven, maar geenszins het water, waarin zij gevangen kon worden. Er bestond dus eene deugdelijke reden, waarom in de oude giftbrieven de *aquae* en *aquarum decursus* onderscheidenlijk van de *piscationes* werden opgegeven: het waren zaken van verschillende natuur. Bij het eene werd de uitgestrektheid van den grondeigendom bepaald, door het andere een wisselvallig voordeel weggeschonken, dat niet noodzakelijk met dien grondeigendom verbonden was, maar door die schenking, hetzij aan het gemeene regt, hetzij aan het regaal werd onttrokken.

De moeilijke vraag derhalve, of bij de oude uitgiften onder de *aquae* en *aquarum decursus* ook de *piscationes* begrepen waren, wanneer die niet uitdrukkelijk vermeld worden, komt mij voor volgens het stelligste regt, ontkennend te moeten worden beantwoord ¹⁾. Doch hetzij oude herkomst, hetzij later ingedrongen begrippen, wijzigden op onderscheidene plaatsen, in onderscheidene tijden, op onderscheidene wijzen de begrippen omtrent het verband tusschen

1) Zoo ook Schomaker, *Consultation*, V, bl. 658 - een blijk, dat zo weinig het recht van *tol* en *veer* door de woorden *reditus* of *census*, als dat van *visserye* door die van *aquae*, *flumina* et *aquarum decursus*, naar derzelver onderscheiden aard, kunnen geïndigiteert worden.

het bezit van grond en water en het regt van visscherij. Beide stellingen verdienen nader ontwikkeld te worden.

Ik mag mij na het vroeger gezegde wel op de analogie van jagt en visscherij beroepen ¹⁾ als geen nieuw denkbeeld van late dagteekening, maar zoo oud, als wij slechts in de geschiedenis kunnen opklimmen. Nu vinden wij reeds in de capitularia een diefstal van wild en visch minder zwaar gestraft dan een gewone diefstal: "quia", zegt Dagobert, - en het is een naklank van het oude Romeinsche begrip, - "non est haec res possessa sed de venationibus agitur," (art. 42). Karel de Groote verzwaarde de straf (Tit. XXXV. a°. 749), maar hij voegde er bij: "legem tam de venationibus quam de piscationibus convenit observari." En wat bepaalde nu dezelfde Karel bij de voorregten, welke hij aan de abdij van St. Bertin te St. Omer gaf?

Ut ex nostra indulgentia in eorum propriis silvis licentiam haberent eorum homines venationem exercere, unde fratres consolationem habere possint tam ad volumina librorum tegenda quamque ad manicias et ad zonas faciendas, salvas forestes nostras, quas ad opus nostrum constitutas habemus. (a° 788, *Cartul. de S. Bertin*, n. 45 p. 64).

Brengen wij de voorbeelden aan de jagt ontleend op *visscherij* over, dan wordt het ons duidelijk, hoe onder Lodewijk den Godvruchtige kloosterlingen en geestelijken zich konden beklagen, dat dezelfde onschendbaarheid, welke hun binnen hunne kloostermuren verzekerd was, niet omtrent hunne bezittingen daarbuiten in acht genomen werd, en hoe een capitularium (Lib. v. 269) uitdrukkelijk bepaalde, *piscatoria manu facta eodem immunitatis nomine contineri*, en hoe nog in 1285 in Brabant, een land, waar volstreckte

1) Ter bevestiging van het gezegde bl. 27: over de overeenkomst van beide woorden ten opzichte van de passieve beteekenis, halen wij nog het volgende uit de *Libri Feudorum*, L. II, T. 27, aan: Nemo retia sua aut laqueos, aut alia quaelibet instrumenta ad capiendas *venationes* tendat, nisi ad ursos, apros vel lupos capiendos.

jagtvrijheid sedert tot de door de Hertogen bezworene voorregten behoorde, Jan I in 1283 ten voordeele van den heer van de Riviere verklaarde:

Recognoscimus venationem, piscationem et aucupium sive avium captionem — ubique *supra bona sua* esse suas.

Het voorbeeld, dat wij hierboven (bl. 280) naar Ducange uit het Cronicon Farfense ontleenden, behoort tot dezelfde klasse. Hertog Guinegijs van Spoleto betwistte op grond van zijn regaal den monniken het regt op hunne visscherij. Eerst op het vertoon der brieven van Lodewijk den Godvruchtige, waarbij hun de *piscationes* binnen en bij den hun geschonken grond uitdrukkelijk waren bevestigd, zwichtte hij en onderwierp zich aan de veroordeelende uitspraak der *missi dominici*. Zie Chronicon Farfense, l. l. c. 357, 365, 393.

Het regaal, zoo als het op den Rijksdag van Roncalien werd omschreven, kende geene uitzondering. Het eigende zich toe wat vroeger volgens het geschreven regt ten gemeenen nutte was geweest, de vischvangst waar ook en hoe ook. De Hertog van Spoleto, die alle visscherijen in het Hertogdom aan zich trok, alle netten liet verscheuren, en alle visschen tot zich nam, handelde reeds drie eeuwen vroeger geheel in den geest van zoodanig regaal. Opdat het van te meer kracht zou zijn en het voorbehoud van het Romeinsche regt zou buiten gesloten blijven, werd ten behoeve der visscherij zelfs over den oever als domeingood beschikt. Van alle welwillende uitzonderingen van lateren tijd, b. v. dat men overal met den hengel visschen mag, dat men met opgestroopte broek in het water gaande wel een enkelen visch grijpen mag, van alle die inschikkelijkheden weet het regaal regtens niets. De *omnis piscatio*; de bepaling van Otto III, dat ook de visschen, die met den angel gevangen worden, aan het kapittel van Frankfurt moeten worden opgebracht; het voorschrift van Hendrik III dat bij de abdij van Siegburg: „*nullus — sine abbatis concessione piscem vel magnum vel parvum capere audeat*”

(a°. 1071, Lacomblet, T. I, S. 139, n°. 214); het stellig verbod van *piscari aliquo modo piscandi* bij de uitgifte der visscherij door Hertog Hendrik aan het klooster van Lelien-daal (Miraeus, T. III, p. 95), dat alles bewijst dat reg-tens geen enkele visch aan het wijd gespreide net van het regaal mogt ontsnappen. Aan het begin der middeleeuwen staat het zoo vaak misbruikte placitum der Frankenvergade-ring van Soissons (Gregor. Tur. II, 37), dat men als den grond van het koninklijk alvermogen heeft willen doen gelden: aan haar einde de oorkonde bij Günther (*Codex Rheno-Mosell.*, T. V, p. 147): a°. 1507:

weisen wir unserm gn. h. man und ban, fund und prunt, den hohen wald, den vogel in der luft, den fisch im wasser, *dat fies-sende ist*, dat wilt in der hecken, also ferre unser gn. h. oder siner gn. diener bezwingen mogen ¹⁾).

Tusschen die beide uitersten lag het regaal in, als zich voortdurend en te bekwamer tijde toeëigenend wat vroeger ten gemeenen bate had gestaan.

Het spijt mij om den wil der Germanisten, maar den Paradijsstaat van Germaansch volksregt en volksgeluk vind ik nergens. Hoe hooger ik in de Geschiedenis der Middeleeuwen opklim, hoe minder regt ik vind buiten het regt des Konings — welligt, hoe meer wetteloosheid. Het regaal was uit zijn aard geen barsche rentheffer, integendeel het was mild: het tastte niet in 's volks belangen, wanneer die door lange herkomst eenen schijn van wettigheid hadden verkregen: het verdedigde die zelfs, waar het voorkwam, tegen de aanmatigingen van kleinere dwingelanden. Vandaar dat het regaal, zonder zich zelf te verloochenen, veel dat in gebruik was liet bestaan, bij oogluiking, en eerst dan toe-greep, wanneer verder toezien om allerlei redenen onmoge-

1) Aangehaald bij Grimm *D. Rechtsalt.*, S. 249, die uit de Engersgauer Frei-heit nog het volgende aanvoert: „klockenklank, wassergang, die fisch in den „woogen, das wild uf dem land, den vogel in dem grünen wald, dass den „niemand soll eingea noch zwingen ohne erlanbnis des gepietenden herrn.“

lijk was. Maar wat op die wijze bestond, bestond daarom niet regtens, het waren uitzonderingen op het erkende regt, precario gedoogd, zoo zij niet bij een stelligen titel als voorregten verleend of toegestaan waren.

Zie hier hoe zich de Saksenspiegel omtrent het vischregt uitlaat, II, 28:

Sve so holt houwet oder gras snit *oder vischet in enes anderen mannes watere an wilder wage*, sin wandel dat sint dre schillinge — *Fischet he in diken die gegraven sin*, oder houwet he holt u. s. w. — he mut drittich schillinge geven. *Svelk water strames vliet dat is gemene to varene unde to vischene inne*. Die vischere mut ok wol dat ertrike nütten also vern alse he enes getriden mag ut deme schepe von dem rechten stade.

In allen gevalle kende de Saksenspiegel slechts twee omstandigheden, waarin de visscherij aan het gemeene gebruik was onttrokken: de visscherij in stilstaand water, dat door den wind alleen bewogen werd, of in vijvers, die iemand op zijn erf ten zijnen koste en bate had gegraven. In alle stroomende wateren, groote en kleine, werd zij ten gemeenen gebruike gesteld. Zelfs het genot van den oever, dat het regaal zich, zoo als wij zagen, had toegeëigend, wordt hier aan het algemeen toegekend. Bij volstrekte strijdigheid van toepassing is er zoo veel verwantschap tusschen het beginsel van het regaal en dat der zoogenaamde Saksische vrijheid, dat het moeilijk is te zeggen of de regtstoestand, welken de Saksenspiegel beschrijft, wel als zoo primitief mag gelden en niet veeleer hetzij als een voorregt erkend, hetzij als eene uitzondering bij oogluiking geduld werd, die door het lange gebruik eenen schijn van wettigheid had verkregen. Kwelijk toch kan geloofd worden, dat op de groote stroomen en koningswegen van de landen, waar de Spiegel gegolden heeft, het regaal nooit zijne hand zou hebben gelegd, en dat wanneer het zulks deed, het erkend regt niet op zijne zijde zou geweest zijn ¹⁾.

1) Wij spreken namelijk in de onderstelling, waarvan Grimm, Eichhorn Walter en anderen uitgaan, dat die plaats werkelijk tot den Saksenspiegel be-

De groote voorstander der oorspronkelijke Duitsche vrijheid, Grimm, heeft zich ter bevestiging van de stelling van den Saksenspiegel op de klagten beroepen door de Duitsche volksdichters in het begin der 18de eeuw aangeheven tegen de aanmatigingen van het regaal. Zoo zong een hunner:

Die fürsten twingent mit gewalt
velt, stein, wazzer und walt,
darzuo beide wilt und zam;
si taeten luft gern alsam,
der muoz uns doch gemeine sîn;
möhten si uns den sunnen schîn
verbieten, ouch wint und regen,
man müst in zins mit golde wegen ¹⁾).

Het is evenwel opmerkelijk dat bij een gansch anderen maatschappelijken toestand in gansch andere streken dezelfde klagt zich doet hooren. Men hoore den legist Roffredus Epiphanii († 1235) in zijn boek *de libellis et ordine iudiciorum*, P. II, ad interd. *ut in fl. p. lic. nav.* § 4 fin.

Quod male faciunt multi Beneventani et alii qui prohibent me piscari in flumine publico; immo vendunt *aquas*, id est *jus piscandi*, piscari volentibus.

Men hoore den canonist Io. Andreae, die hier het gezag van den Hostiensis volgde (ad cap.: *non est X de decimis*, III, 30).

hoort en alzoo een beginsel van Duitsch regt voorstelt. Afwijkend is echter de meening o. a. van Zoepfl, die deze plaats als vreemdsoortig aan het geheel en als inschuifsel uit den Zwabenspiegel beschouwt. *D. St. u. Rechtsgeschichte*, II Bd. S. 144 (2^e Ausg.).

1) Men zou bijna zeggen dat die Duitsche demokraat eene herinnering van de schoolbanken, waar hij de *Metamorphoses* had gelezen, medegebragt had. Zoozeer gelijken zijne woorden op die van Latona tegen de Lycische boeren, welke voorbestemd waren kikvorschen te worden: L. VI, vs. 349.

Quid prohibetis aquis? usus communis aquarum est,
Nec solem proprium natura nec aëra fecit,
Nec tenues undas. Ad publica munera veni.

Quid igitur, si antiquitus fuerit libera venatio et piscatio omnibus, nunc autem dominus facit preconizari sub certa poena quod nullus de tali loco venetur vel piscetur? utique si hoc facit contra voluntatem hominum sive populi, quorum interest, violentia est et esset ex hoc dominus puniendus nec opus contravenientem timere furtum: timeat tamen ne de facto cogatur poenam solvere etc.

Volksbegrippen, godsdienstige overlevering ¹⁾, het herlevend Romeinsche regt (want schoon ook de Romanisten kunstmatig het regaal als uitzondering trachtten te handhaven, zij stelden het oude Romeinsche regtsbegrip als regel op den voorgrond ²⁾), alles protesteerde eenpariglijk tegen het onttrekken van visscherij en jagt aan het algemeen gebruik, en dat protest had zijne aanleiding in de omstandigheden. Het regaal, dat in zijne volstrektheid noch drukkend, noch uitsluitend, maar veeleer toegankelijk en mild was, had zich door schenking, verkoop, enz. gesmaldeeld in de handen van tallooze potentaten en heeren, wier eigenbaat de wateren afsloot en aan de ontevredenheid van minder bevoorregten voedsel gaf. De bewelddigde kloosters en geestelijke gestichten, de koninklijke ambtenaren, die uit de opbrengst van het regaal een deel hunner inkomsten putteden, de allodialheeren, die door koop of gift hun goed ten vrijen eigen bezaten, de grootere baronnen, zoowel als de kleinere vasallen, eindelijk en niet het minst, de bevoorregte steden, maakten, voor zoo verre zich hun gebied over de oevers der stroomen uitstreckte, zoo op andere regten als inzonderheid op de visscherij met meer of minderen grond aanspraak. Van de XIde tot de XIIIde eeuw zien wij meer en meer het begrip gelden, dat de visscherij aan hem toekwam die

1) Schwabensp. 352 (236). Do Got den menschen geschüf do gab er im gewalt vber vische und vber wilde Tier. Da von hant die Künige gesetzet, das nieman sinen Lip noch sinen Gesunt verwürken mag mit disen dingen.

2) Zie Io. Faber, ad § 2. *Inst. de rer. div.* Guido Papa, Dec. 91, 218, 514. Chassenaens in *Cons. Burgund.* c. 1706, 1710. Tiraquellus *de Nobil.* c. 37. n. 150. Sixtinus *de Regaliis*, p. 295.

den oever bezat; de kleinere rivieren werden in het bedwang geacht van dengene, wiens land aan weêrszijde lag: van de grootere stroomen behoorde de visscherij ter helfte aan den een of ander, voor zoo verre elk aan den oever geland was. De uitdrukkelijke uitsluiting van zoodanig regt in bijzondere gevallen mag als negatief bewijs voor het doorgaand bestaan daarvan gelden: en wij aarzelen daarom niet als een voorbeeld aan te halen de gift, welke Boudewijn van Rijssel in 1046 aan de Abdij van Marchiennes deed (Miraeus, T. IV, p. 179):

Sciendum quod piscatio fluminis Scarpis a Wasconis curia ad Brachiorum locum propria sit ejusdem ecclesiae, *cujuscumque sit littus ex utraque parte*: excepto quod domino Warlemii in angulo suo licet habere tres tantummodo lacunas palis et viminibus expositas: et dominus Villae Vereti a Rascia-Pomeris usque ad Rasciam Rullagii potest piscando transire.

Zwarte Margaretha bevestigde in 1246 dit voorregt; maar het schijnt dat de goederen van den Heer van Vezières intuschen in het bezit van de Abdij waren geraakt en door die van Marchiennes aan hunne geestelijke broeders van Anchin afgestaan. Althans in dien bevestigingsbrief luidde het (Miraeus, l. l. p. 243):

Proprietatem nihilominus et justitiam aquae Verethi a Rascia de Pomeriis usque ad Rasciam Rullagii, quam justitiam Marchianensis ecclesia concessit ecclesiae Aquicinctensi — reservato sibi omni jure piscandi in transeundo fossatum.

Wat op den Rijn, welke toch zeker wel tot de koninklijke waterwegen moet worden gerekend, plaats greep, hebben wij reeds boven (bl. 52) met de woorden van Lacomblet opgegeven, die zijne opmerking met het beroep op een charter van 1210 staaft; maar opmerkelijker misschien is nog een ander voorbeeld uit dezelfde belangrijke charterverzameling ontleend (Th. I, S. 199), van den jare 1128. Een dam is doorgebroken, ten gevolge waarvan de stroom, welks visscherij de eigendom van het eene stift was, het aangelegen

grondgebied van het andere heeft bevoeid. Nu handhaaft de proost van het laatste stift niet alleen zijn eigen vischrecht op zijn ondergevoeid land; maar vordert hetzelfde, zoo verre zijn land strekt tot op de halve bedding van den stroom, omdat die thans nog zijn grondgebied bleef bespoelen, en de zaak wordt door een onzes inziens nadeelig compromis voor den oorspronkelijken eigenaar vereffend ¹⁾. Gaven wij reeds boven het voorbeeld van *geschonken* visscherijen, wier uitgestrektheid bepaald werd naar het grondgebied aan den oever (bl. 30, n. 1, 40, n. 1); vonden wij in Nikolaas van Putten in 1245 een allodiaal-heer, die in eene gemeene bevaarbare rivier de visscherij ten halven diepe langs zijn land in erfleen uitgaf (bl. 36), wij achten het verband der beide begrippen: grondbezit aan den oever en vischrecht op het daar langs stroomende water ten stelligste uitgedrukt in het volgende Geldersche charter van 1266 bij Bondam (*Geld. Charterb.* bl. 584).

Item de piscatura in Werbedde (dicimus, quod in eadem piscatura) nullus aliquid juris habet nisi comes Gelrensis et abbatissa Altinensis et illud recognoscimus eisdem secundum quod cuilibet eorum competit *ratione hereditatis suae jacentis ibidem*. Siquid vero juris cuiquam alii *ratione hereditatis suae ibidem* competit in ipsa piscatura eo jure non privamus eundem ²⁾.

1) Het is hetzelfde beginsel, dat later aangenomen bleef. Bouteiller, *Somme rural*, I, T. 36. « S'il advenoit qu'un fleuve laissast à courre par son naturel « cours et fit un autre cours nouveau, ceux qui poursuivent les rives, ont droict « de aussi poursuivre la nouvelle rive tant que rivière durera là: — durant ce « ceux qui suivent les rives et les champs y prennent leurs aller et venir de « naviaige et de pescherie, comme à fleuve d'eane appartient. » De Nederduitsche vertaling van de laatste zinsnede luidt (f°. 48 vs°): « duerende des de- « gene, die hanteren dat water ende dat velt, nemen daer haren cours ende « hanteringhe van schepinge ende visscherie, gelijc als tot vloede van den water « toebehoort. » Wij halen namelijk ook deze plaats aan als eene bewijspplaats bij de vele door Mr. Heemskerk met zoo veel zorg uit de Hollandsche vertaling van Bouteiller bijeen verzameld (t. a. p. bl. 897, 898), voor de beteekenis van het woord *visscherij* ten tijde van dien vertaler en van *pêcherie* ten tijde van Bouteiller.

2) Zie ook te dezer gelegenheid Bondam over de beteekenis van het woord *piscatura* en *piscaria*.

Bij al den eerbied, dien hier deze scheidsregter voor het bijzonder eigendom van derden langs den oever schijnt uit te drukken, moeten wij echter opmerken, dat wij ons reeds in een tijdvak bevinden, waarop langzamerhand het kleine grondbezit te onbeduidend was geworden om zich tegenover grootere leenheeren en hunne magtige vasallen te laten gelden. Kloosters en kerken, baronnen en steden deelden onderling de nutschap der wateren: de eersten handhaafden zich in hun bezit door de bescherming van den landsheer of van den diocesaan bisschop en door den geestelijken dwang, welke in die dagen des geloofs alles behalve krachteloos was: de laatsten bezaten de stoffelijke middelen, welke Io. Andreae voorzigtigheidshalve aanried niet te tarten, waardoor zij hun regt of hun onregt beveiligden. Nu en dan moge het regaal tusschen beide zijn getreden om de vrijheid der gemeene wateren tegen de aanmatiging van enkelen te beschermen, zoo als in de constitutie van Frankrijks volkslievenden koning, Lodewijk de Heilige (zie bl. 18), of mogt er scherpe-lijk worden bepaald, dat geen uitsluitend vischregt mogt worden geoefend, dan waar wel stellig het eigendom aan wederzijde van den oever zich uitstrekke, zoo als in de *Coutume de Normandie*, art. 214, was bepaald:

Nul ne peut faire de nouveau construire pescherie ou moulin, si les deux rives de la rivière ne sont assises dans son fief.

al te dikwijls zag de landsheer er zelf zijn voordeel in zijn domeinregt te smaldeelen en door het verkoopen, verpachten en in leen geven der visscherijen zijne eigene schatkist te stijven.

Het is derhalve denkbaar, dat eensdeels tusschen het gemeene regt en dat der Heeren, anderdeels tusschen deze beide en het regaal botsingen moesten ontstaan, welke de landsheer telken reize, wanneer zij tot hem kwamen, besliste in den zin, welke hem het meest voordeelig was. Welke waren de titels, waarop magtige grondbezitters de voordeelen voor zich behielden van den gemeenen stroom, welke langs

hun grondgebied vloeide? Hun eenige titel kon zijn, dat het regaal aan hen afgestaan was; maar bestond die titel werkelijk? of hadden zij, die de magt in handen hadden, zich ook zonder titel naar het algemeen gebruik in een bezit gehandhaafd, dat hun regtens niet toekwam? Met uitzondering van eenige kloosters en abdijen, is het moeilijk den titel te vinden, waarop de groote landheeren de nutschappen der gemeene wateren aan zich trokken. Vooral het leenstelsel, opgedreven tot het uiterste der *foedera oblata*, moest ten opzichte van die eenmaal uitgeoefende of beweerde regten het regaal inschikkelijk maken. Nu moge in het afgetrokkenene de leer geëerbiedigd zijn, dat geene praescriptie de regale regten mag verkorten, in de praktijk, zoowel ten behoeve van leenmannen, als ten behoeve eener verzameling van vrije lieden tot gemeente vereenigd, gold, bij de verduistering der titels, de regel van het onheugelijk bezit. Wij zullen zoo aanstonds zien dat ook in onze gewesten die regel heeft bestaan; hoe zeer zij in toepassing op bijzondere gevallen algemeen werd gevolgd, bewijzen de talrijke processen over het vischregt gevoerd en de uitspraken daaromtrent door bevoegde scheidsregters gedaan; bewijst vooral de bewijsvoering der Romaniserende juristen, die als eerste en voornaamste uitzondering op den regel van het oude regt deze laten gelden, dat het bewezen zij dat iemand uitsluitend op ééne plaats hebbe gevischt, zonder dat zich een ander het tegendeel kan herinneren ¹⁾).

Wat wij omtrent het gemeen gebruik der stroomende wateren toegaven, moeten wij toestemmen omtrent het regt der aangelanden aan den oever, ten opzichte van de nutschap

1) Io. Faber, l. l.: de consuetudine possunt acquiri, si pluribus annis piscatus solus fuerit quin et alios prohibuerit, sciente populo et non contradicente, videtur quod possit sibi jus quaerere ex pacto, consensu populi et ita vides obtinere hodie de consuetudine regni Franciae, ubi sunt piscariae et defensae in multis locis fluminum. Chassenaus, l. l. c. 1710. Het *Statutenbuch* van 1572 aangehaald bij Walter, *System des Deutschen Privatrechts*, S. 198. Sixtinus, l. l. p. 296, § 16—19. Pestel, l. l. p. 422.

des stroomenden waters. Het denkbeeld was oud en de wet der Visigothen (op welke Romeinsche beginselen en Romeinsche wetgeving zooveel invloed hebben uitgeoefend) verbond het op de meest in het oog vallende wijze met dat andere begrip: vrijheid op de gemeene wateren voor elkeen. Dus luidde zij: VIII, T. IV, 29.

Flumina majora i. e. per quae mesoces aut alii pisces maritimi subriguntur vel forsitan retia ant quaecumque commercia veniunt navium, nullus ad integrum contra multorum commune commodum suae tantummodo utilitati consulturus excludat, sed usque ad medium alvenm, ubi maximus ipsius fluminis concursus est, sepem ducere non vetetur, *ut alia medietas diversorum usibus libera relinquatur.* — *Quod si ab utraque hujus fluminis parte duo manserint* non liceat integrum flumen excludere, ut dicat unusquisque eorum, quod medietatem suae partis excluserit, sed alter superius, alter inferius clusuram facere ex medietate fluminis non prohibeatur. Si vero locus non fuerit nisi tantummodo in uno transitu, sic excludatur ut et *naves et retia per medium discurrere possint.*

Duidelijk zijn, naar mij voorkomt, in deze wet twee beginselen uitgedrukt: ten eerste het oorspronkelijke onvervreemdbare regt van allen op de nutschap van het water, d. i. op vaart en visscherij; ten tweede het regt der aangelanden op een gedeelte van het voorbijstroomend water, dus beperkt dat het regt van het algemeen daardoor niet geheel werd opgeheven. Men ziet tevens uit deze wet, dat de oorspronkelijke zin van *visscherij ten halven diepe* in gemeene wateren niet zoo zeer de erkenning was van het regt van den eventuelen overgelande op de andere helft des waters, als wel van het regt dat elkeen tot varen en visschen bleef toekomen, een regt dat zamenviel met dat des opperheers, het regaal.

Zoo iets dan maakt deze verbinding van visschen en varen het duidelijk, dat volgens de middeleeuwsche regtsbegrippen het regt van visscherij geen eigendom van het bevaarbare water kon in zich sluiten. Zelfs waar het regt van de grondbezitters aan den oever zich deed gelden, bestond dat oorspronkelijk

in het uitsluiten van de vrije vischvangst over een gedeelte der rivier: over het overige bleef het gemeene gebruik meester; en slechts door aan te nemen dat het regaal het gemeen gebruik zich had toegeëigend, en dat vertegenwoordigde, maar daarvan ten behoeve van enkelen had afstand gedaan, kon het gebruik zich vestigen dat de visscherij van een stroom in diens geheele breedte aan een enkelen of aan weinigen in gedeeld bezit toekwam. Bij het meest uitgebreide bezit van visscherij bleef het regt van scheepvaart onverkort, en wie zich de nutschappen van tolheffing en veergelden verkrijgen wilde moest daartoe eenen afzonderlijken titel kunnen aanwijzen. Kennen de Saksen- en Zwabenspiegels nog slechts een onderscheid van stroomend en stilstaand water, zoo in Duitschland als Frankrijk werden later de rivieren in groote, middelmatige en kleine of beken verdeeld; maar dan nog kon het regt van Heeren en aangelanden zelfs over de laatste niet zoo worden uitgebreid of zij waren verplicht den stroom als stroom en het diep, d. i. datgene 't welk van algemeene nuttigheid kon worden geacht, te onderhouden. Wij verwijzen naar hetgeen daarover door Bouteiller in zijne *Somme rural*, Liv. I, T. 73, gezegd is en naar de aanhalingen bij Walter, *System des Deutschen Privatrechts*, S. 172 tot 176.

Hieruit ontwikkelde zich een regt van den landsheer, van verschillenden oorsprong voorzeker, maar echter met het fiscaal van het vischregt zoo naauw verwant, dat het zich vaak in gelijke vormen voordoet en het begrip van beide onderling verward werd ¹⁾. Wij bedoelen het regt van toezigt daarop, dat de verschillende regten, welke op de wateren werden uitgeoefend, elkander niet benadeelden en aan het gemeene belang schadelijk werden. Frankrijk vooral was rijk aan zulke policiewetten, tot welker handhaving in naam des konings de *maîtres des eaux et forêts* werkzaam waren. De

1) Zie over het onderscheid van beide begrippen: Championnière, *de la propriété des Eaux courantes*, p. 608, 609 en 626 suiv.

Ordonnances des Rois de France zijn daarvan vol, en hoe-
 zeer b. v. Karel de Schoone in 1326 (*Ord. T. I*, p. 792),
 zijne wetten op de *visscherij* over: „les fleuves et chascun
 „par soi et rivières grandes et *petites* de nostre royaume”
 deed gelden, zijn echter de voorbeelden niet zeldzaam, dat dit-
 zelfde regt door de koningen bij bijzondere voorregten aan ande-
 ren is afgestaan geworden. Zoo erkende Lodewijk van Frank-
 rijk (a. 1370, *Ord. T. V*, p. 326), dat volgens hare voor-
 regten aan de stedelijke regering van Cahors uitsluitend het
 regt toekwam van binnen haar grondgebied uitspaak te doen
 (*jus cognoscendi, cognoissance, kennege*), over stroomzaken
 met betrekking tot molens en visscherijen, van het be-
 palen van de maat der visschen en der netten, waarmede
 zij moesten worden gevangen. Zoo sprak Filips IV van
 de „literae concessae dudum per tunc duces Aquitanie”
 (aan de voorvaders nl. van den burggraaf van Turenne), „conti-
 „nentes — quod ipse Vicecomes habet et sui predecessores
 „habuerunt in toto vicecomitatu — ejusque territorio et
 „mandamento jus et cognitionem aquarum et fluviorum *navi-*
 „*gabilium ac ceterorum* in dicto vicecomitatu defluentium.”
 Zie *Ordonn.* T. VI, p. 522.

Over het geheel is het Fransche costumiere regt, dat uit
 Henegouwen en Vlaanderen in onze gewesten reeds vroeg-
 tijdig indrong, vol van bewijzen dat het regt van visscherij
 als zeer onderscheiden beschouwd werd van den eigendom
 der wateren zelve. Men sla, behalve Bouteiller, I, Tit.
 LXXIII, Loisel, *Institutes Coutumières*, L. II, T. II (ed.
 Dupin et Laboulaye, T. I, p. 245 suiv.) op, en men zal
 als algemeenen regel zien vast staan, dat de groote bevaar-
 bare rivieren des konings eigen zijn, en alle nutschappen
 daarvan aan hem als zoodanig toekomen; dat op de kleinere
 rivieren van veertien en zeven voeten breedte wel een regt
 aangenomen wordt van de Heeren door wier heerlijkheid zij
 stroomen, maar dat dit regt zoo verre is van een eigen-
 domsregt op het stroomende water of den bodem er onder,
 dat uitdrukkelijk voorgeschreven blijft op hoedanige breedte

het diep moet onderhouden worden. Wat de grootere rivieren betreft, het werd toegegeven dat ook bijzondere hooge Heeren daarover een zeker regtsgezag konden uitoefenen, doch bij wijze van uitzondering, welke uitzondering hetzij door stelligen titel, hetzij door langdurig bezit moest worden gestaafd: „On tient”, zeide de *Coutume* van Meaux, art. 182 (Richebourg III, p. 395), „que tous fleuves navigables sont au Roy, s'il n'y a Seigneur qui ait tiltre particulier: et suppose qu'aucun ait haute justice en aucune terre près ledit fleuve, n'est pas censé avoir haute justice sur lesdits fleuves, s'il n'y a tiltre exprès ou longue jouissance de si longtemps, qu'il ne soit mémoire de contraire.” Over het geheel werd het vischregt in de kleinere rivieren als in de hooge heerlijkheid begrepen beschouwd ¹⁾, doch uit dit gevolg mogt niet besloten worden tot de hooge heerlijkheid, omdat het vischregt ook langs eene andere wijze, hetzij bij een bijzonderen titel, hetzij uit langdurig gebruik kon zijn verkregen. De tweederlei oorsprong van dat regt werd dan ook aldus uitgedrukt in de *Coutume* van Gorze, art. 69.

„Droit de pescher ès rivières d'autrui, ruz, ou ruisseau n'argue jurisdiction pour ceux à qui il compète d'usage, ancienneté, possession ou privilège si d'ailleurs ils ne sont en pleine et paisible jouissance d'icelle.” (Richebourg, II, p. 1097, vergeleken met de *Coutume de Lorraine*, T. 15, s. 35, *ibid.* p. 1115.) ²⁾

1) *Coutume du Comté d'Eu*, art. 7 (Richebourg, T. IV, p. 178): „au Comte d'Eu, comme haut justicier, compétent et appartiennent les chemins, places et voyes publiques, venes et canaux des rivières et droits de pesche en l'estendue dudit Comté d'Eu.” — *Coutume de Bourgogne*, art. 372 (bij Championn. l. c. p. 597): Rivière bannale est celle en laquelle le seigneur haut justicier a droit de défendre la pêche à ses sujets et autres à peine d'amende.”

2) Ook Charondas le Caron in zijne aantekeningen op Bouteiller, beschouwt het regt der Heeren op de visscherij als eene uitzondering op het gemeene gebruik, als eene toelating van het regaal: „L'usage”, zegt hij, „de l'eau des fleuves avec la navigation est commun à tous par le droit des gens. Tout ce que les Jurisconsultes et Justinian escrivent du pouvoir de pescher ès fleuves et ports communs librement est grandement retranché par les ordonnances royaux, par quelques coutumes, et tiltres d'aucuns seigneurs, qui prétendent avoir tout droit ès fleuves et rivières, qu'ils maintiennent leur appartenir et de prohiber

Nog eene bijzonderheid eer wij van het ten deze in Frankrijk geldige regt afstappen. Volgens verschillende coutumes had de hooge Heer (*S. haut-justicier*) de bevoegdheid zijne rivier over andermans erf te verbreed en alzoo daar eene afgesloten visscherij aan te leggen; maar hij was tot vergoeding van den overstroonden of afgegraven grond verplicht:

„ Si aucun hault Justicier veult de nouvel esdifier estang à poisson en sa Justice, faire le peult, pourvû que la chaussée soit en son fond et justice, et peut délater son eue sur les héritages voisins assis en sadite Justice en récompensant de fait et avant que de inonder ceux ausquels appartiennent lesdits héritages, d'autres héritages à l'équipollent. „ (*Anc. cout. de Troyes* bij Richembourg, T. III, p. 276.)

Gelijke bepaling vindt men in de *Coutume* van Chaulmont en meer uitvoerig in die van Nivernois, Ch. XVI, § 4. Ibid. p. 1141. Maar hetzelfde beginsel dat eene schadevergoeding vorderde in evenveel grond als van het erf werd afgenomen, kon toelaten dat die vergoeding plaats had in een bepaald aandeel in de dientengevolge ontstane visscherij. Ook op die wijze zou de merkwaardige vergunning aan de abdij van Marchiennes (zie bl. 91) kunnen worden verklaard: en voorzeker zou die uitlegging volstaan voor hetgeen wij in de keur van Waes van 1241 (Warnkönig, *Fl. Staats- u. Rechtsges.* II, § 182), vinden:

Per cujuscumque terram aquaeductus, id est, Waterganc foditur, licebit illi piscari in illo aqueductu tam nocte quam die.

Of nog uitvoeriger in die van de vier ambachten van 1242 (§ 63. Ibid. § 197):

„ d'y pescher sans leur volonté et permission, comme si lesdits fleuves leur ap-
partenoient particulièrement, et par ce moyens reputez plustost privez que pu-
blics: aussi quand nos praticiens ont escrit qu'un seigneur ne pouvoit prohiber
de pescher en sa rivière, ils ont adjousté: sinon que la coustume lui attribue
tel droiet (note b. ad Liv. I, T. 36) en op T. 73: „ J'ay monsté cy dessus
en ce livre et ailleurs, qu'il y a en France deux espèces de fleuves, les uns
royaux, et les autres qu'aucuns seigneurs prétendent à eux à cause de leurs
seigneuries, mais par la concession des Roys. „

Per cuiuscumque terram waterganc foditur, licet illi piscari in illo Waterganc, die et nocte, nisi alia restitutio vel satisfactio illis data fuerit.

Thans zou op ons de taak rusten aan te wijzen in hoe verre de stelsels, welke wij in andere landen, gedurende de middeleeuwen omtrent visscherij en vischregt in zwang vonden, ook in ons vaderland hebben gegolden en welke wijzigingen zij daar hebben ondergaan. Ik heb boven, bl. 87, melding gemaakt van een nog ongedrukt vertoog over het regt der Grafelijkheid op de visscherijen en aanwassen van den jare 1632. De schrijver heeft zijnen naam verzwegen; maar welk gewigt aan zijne beschouwingen gehecht werd, kan daaruit blijken dat daaraan eene onderscheidende plaats in de loketkas van Holland werd toegekend. Of er in het opgegevene jaar eene bijzondere aanleiding tot het schrijven van dit vertoog hebbe bestaan, kan ik niet verzekeren; evenmin als ik de reden weet op te geven, waarom het nooit het licht heeft gezien; maar wel draagt het handschrift zelf eenige kenmerken als ware het tot een hetzij officieel, hetzij officieus gebruik bestemd. Het is kennelijk door de hand van een sierlijken kopijist in het net gebragt, maar de schrijver zelf heeft eigenhandig aan het handschrift eenige verbeteringen, vermeerderingen en wijzigingen toegevoegd, waaronder eene enkele aan de Hollandsche Regtsgeleerdheid van de Groot ontleend is; een werk dat door den schrijver bij zijn aanvankelijk opstel niet was gebruikt. Nu is het bekend dat de eerste druk van het beroemde werk op het einde van 1630, de tweede in 1631 werd uitgegeven. Onder de vermeerderingen komt voorts eene aanhaling voor uit Seldens berucht geschrift: *de Mari clauso*, dat in 1635 het licht zag; ook het beroep op een proces dat in den jare 1634 hangende was, alles schijnt, onzes inziens, te bewijzen, dat de woorden door den steller op den titel gebezigd: *ingesteld in den jare 1632*, dus moeten worden opgevat, dat hij toen

de *eerste hand* aan zijn geschrift heeft gelegd, met gebrekkige hulpmiddelen, waaraan zelfs de Inleiding van de Groot ontbrak, dat hij zijn geschrift sedert heeft aangevuld, eene nieuwe redactie daarvan bepaaldelijk na 1634 aan zijnen afschrijver heeft ter hand gesteld, en eindelijk nog steeds volgehouden op het reeds voor jaren gestelde aanteekeningen en toevoegsels te maken, waarvan nieuwe studie hem de noodzakelijkheid had doen inzien.

Maar wie ook de vervaardiger zij van het opstel en welke de aanleiding voor het opstel, het is, niet volgens het oordeel van ons onbevoegden, maar volgens dat van bevoegde kenners van het middeneeuwsch en Oud-Hollandsch regt, allezins waardig uit het duister, waarin het tot dusverre verscholen lag, te voorschijn te treden. Het is het waardig, omdat de schrijver naar eigen studie, op eigen gezag, op eigene verantwoordelijkheid werkte; dat hij eene zelfstandigheid in onderzoek en beschouwing handhaafde, welke de overigens voortreffelijke navolgers van de Groot, Groenewegen, Graswinckel en Bort, voor het gezag des onsterfelijken meesters moesten inboeten. Rijker is hij dan een van hen allen aan geschiedkundige bewijzen, aan proeven uit de jaarboeken der regtspraak ontleend; en nu en dan is een verschil van beschouwing tusschen hem en de in later tijden heerschende regtsoverlevering zichtbaar. Zulk een jurist laat ik te liever voor mij spreken, omdat hij de vraag van de visscherijen niet met beperking alleen tot dat nutschap, maar uit een ruimer gezigtspunt, dat van het regt van den Staat op de gemeene wateren, heeft behandeld. Iets beters dan ik zelf in staat zou geweest zijn te leveren, meen ik mijnen lezers door de uitgave van zijn handschrift aan te bieden. Ik mag mij echter daarom niet ontslagen rekenen van de verplichting, welke de gelegenheid tot onderzoek van rijkere bronnen mij oplegt, om met eenige aanmerkingen, daaruit geput, mijn eigen opstel te be-sluiten, en tevens dat van den ongenoemden regtsgeleerde toe te lichten.

In de eerste plaats zijn wij beter in staat dan hij, zoo niet om

den oorsprong, dan toch de bevestiging van het regale regt op de visscherij en de openbare wateren aan te wijzen, en de wijzigingen en uitbreidingen, aan dat regt geschonken, na te gaan. Voor ons ligt het destijds onbekende charter van 1275, en het zoo klemmende Restrinctie-Edict van 1492; daartusschen ligt het regaal in al zijne breedte en diepte. Het zou een vruchteloos onderzoek zijn, hooger dan de eerste jaarteekening op te klimmen, omdat men zich in eene bovendien duistere zaak altoos op onzekere gevolgtrekkingen zou te verlaten hebben, niet op stellige geschiedkundige feiten. Wij vinden visscherijen, dat is het regt op vischvangst en opbrengst van visch, in het bezit van den Graaf, die ze wegschonk; in het bezit van hooge heeren, zoo als die van Strijen, welke ze verpachtte; in het bezit van kapittels en geestelijke stiften, welke er het regtstreeksch gebruik van trokken. Wij vinden reeds vroeg Gerard van Velzen meester van de helft der visscherij van de Zaan; titels van aankomst kennen wij in dat aan schrifturen arme tijdvak geene, en de kleine grondbezitters zijn alreeds verdwenen voor of opgeslurpt door de bevoorregten uit geestelijken of wereldlijken stand. In 1275 zien wij eensklaps Floris V optreden met de verklaring, dat het regt op de visscherij in alle wateringen — wij verklaarden het als het regt op de opbrengst van alle daar te vangen visch — hem als heer des lands toekwam. Wateringen; — zouden wij te veel zeggen, indien wij beweerden dat de Graaf hetzelfde regt zich *a fortiori* op alle stroomende rivieren zal hebben toegekend? Doch bepalen wij ons tot wat strikt genomen hier staat. Ten gevolge van zijn regt over de wateringen in het geheele land, gaf Floris V aan Gerrit van de Wateringen in vollen eigendom de visscherijen voor de sluizen van Vlaardinga gelegen. Honderd jaren verliepen er; nog altoos waren de visscherijen in het bezit der nakomelingen van den eerst begiftigde; maar de sluizen vervielen, en de watering moest naar elders verlegd worden. Niet de gift van bodem of water houdt de Graaf gestand, maar die van de nutschap

des waters, van de visscherij voor de sluizen, en waar ook de nieuwe sluizen gelegd, waar ook de nieuwe watering zou gegraven worden, op welken en wiens grond en bodem ook; daar verzekerde Graaf Aelbrecht in 1388 aan „Joncvrouw Willem, „Her Aelbrechts dochter van der Wateringhe, de vischerien „in allen manieren, als si die tot Vlaerdinghe hadde „ (v. Mieris, dl. III, bl. 499). Waar eene sluis gelegd wordt, en dientengevolge een togt ontstaat voor visschen, daar beschikt de landsheer tevens over de visscherij als over zijn eigendom, en bepaalt wiens zij wezen zal. Gewoonlijk behoudt hij die visscherij aan zichzelf, verpacht die ten zijnen voordeele, of bezoldigt er de door hem aangestelde ambtenaren mede. Van dien aard zijn de voorbeelden aangehaald bij de Vries bl. 36 en 44, Heemskerk bl. 899, hierboven bl. 67, die nog met talrijke andere zijn te vermeerderen. Van gelijken oorsprong is de bepaling van Graaf Willem V, omtrent den eigendom der visscherij van Crommenie in 1357 (v. Mieris, III, bl. 30), welke plaats wij wel bespreken moeten, omdat de woorden: „die visscherye „van de Crommenije sal ons wesen; maer anders sullen „alle wateren vrij wesen als sij nu zijn „, ook door de Vries, bl. 42, aangevoerd, maar verkeerd uitgelegd zijn. Hij heeft gelijk, dat de „andere wateren „ niet zijn die van Kennemerland in het algemeen, maar die welke onder Crommenierdam, tot welks ingezetenen het handvest gerigt is, behooren; maar dat hier niet van vischregt, maar van eigendom des waters sprake zou zijn, en dus door de *vrije* wateren wateren verstaan moeten worden, die de vrije eigendom zouden blijven van wien zij thans behoorden, mag niet toegegeven worden. Neen, de Graaf tastte niet met schendige hand bijzonderen eigendom aan; maar hij beschikte en regelde regten, die geen bijzonder eigendom waren ¹⁾. Hij had eene vergunning verleend, welke niet zonder invloed blijven kon

1) Zie dat onderscheid duidelijk aangewezen bij Championnière, *de la propriété des eaux courantes*, p. 604 en 605.

op den loop en het winstbedrag der in dien omtrek vlietende stroomen. Nu hij als landsheer zijn gezag over die wateren had doen gelden, nam hij daaruit zijn deel voor het domein of regaal, en liet het overige zoo als hij het gevonden had. Heer noch heeregebod strekte zich verder uit dan over wat hij zich had voorbehouden. Het overige bleef zoo als het was: ten bijzonderen of ten gemeenen gebruike. De vrije wateren staan over tegen de bedwongene, waaruit de Graaf elke visscherij, behalve de zijne, of die van anderen met zijne toestemming, geweerd had. Het gebruik der overigen, dat vroeger feitelijk bestaan had, bestond van nu af door de beschikking des landheers regtens. De juistheid dezer uitlegging wordt bevestigd door de vergelijking van een handvest in bijna gelijke bewoordingen door Hertog Willem op den 3den Maart 1357 aan die van Schermer en Graft in gelijke zaak gegeven (v. Mieris, dl. II, bl. 864), een handvest, op zijne beurt eensluidend met een nog onuitgegeven door Machteld van Voorne, als landsvrouw, aan de bureu van Noord- en Zuid-Schermer op den 17den September 1357 verstrekt.

Hetzelfde begrip van een onbeperkt regaal lag ten grondslag aan den maatregel van Hertog Aelbrecht, waarbij hij de vogelarij, visscherij, sluizen, wind en molens in Waterland aantastte (zie v. Mieris, dl. III, bl. 599), eenen maatregel, waarop de Graaf zelf later terug kwam; een handvest, waarop wij gedwongen zijn terug te komen, omdat de opvatting daarvan bij den ongenoemden schrijver, welken wij in het licht geven, en bij de Groot en al diens navolgers ten eenemale verschillend is. In allen gevalle zou de aantasting nooit hebben plaats gehad, indien niet stelselmatig Aelbrecht als landsheer zich daartoe gerechtigd had geacht. Niet onderscheiden is het beginsel, dat Hertog Aelbrecht bij het verdrag van onderwerping, den Friezen in 1398 opgelegd, deed gelden (v. Mieris, dl. III, bl. 671). Alle visscherijen in de banslooten zouden hem als Heer regtstreeks toekomen; in de binnenslooten en de grachten van de begraven huizen zou

de visscherij den eigenaars verblijven; voor de sluizen, voor zoo verre die op kosten van bijzondere personen gelegd en de dammen met aarde van hun eigen erf waren opgehoogd, zou de visscherij den Graaf opgedragen en van hem ter leen gehouden worden.

In en sedert het tijdvak van Hertog Aelbrecht waren er ten algemeenen nutte vaarten aangelegd, en op die vaarten greep het regaal toe om ze aan zich te behouden of uit te geven en te verpachten aan wie het wilde. Tot voorbeeld mag strekken de vaart van Delft naar Delfshaven, in 1380 gegraven, op welke *vrije*, d. i.: ten gemeenen gebruike gestelde, vaart het regaal in 1394 de hand legde en waarvan zij de visscherij aan de stad Delft verpachtte (zie v. Mieris, III, bl. 311). Zeker toch niet het vaarwater, dat ten algemeenen gebruike bestemd bleef, evenmin als zulks kan ondersteld worden van de kleine gedeelten, waarbij de verlenging dier zelfde vaart tot bij 's Gravenhage aan overigens zeer onbeduidende personen bij gunst werd uitgegeven. Ten voorbeelde strekke dit charter van Jan van Beijeren:

Johan enz. — Alsoe wij aengesien hebben dat Kerstijn Jansdr. langen tijt onsen lieven broeder Hertoge Willem van Beijeren — in den coeltuyn gediend ende die zeer loffelick bewaert ende geregoirt heeft ende hoeren arbeyt, die sij daerin gedaen heeft niet wael geloent en is, so hebben wij gegonnen ende gegeven — derselven Kerstijne — die visscherie in der *gemeynre vaert* tusschen den Hage ende ter Siecker-luyden, dewelcke tonser ghiften nu verschenen ende vervallen is, vermids dode Arnkijs, wilneer painter ons broeders voirn., die te *hebben ende te bevisschen* tot hoire meesten oirbair ende proffijt, in alre maten als Arnkijn voirscr. die te hebben ende te gebruycken plach, duerende tot onsen wedersegghen, enz. — In onsen leger voir Leyden, XXX dage in Julio, anno (MCCCC)XX.

Tot de gemeene wateren werden, nevens vaarten, sluisvlieten en wateringen, vooral de havens gerekend. Ook deze, de *portus*, behoorden bepaaldelijk tot de zaken, waarvan de nutschap onder de regalia was opgenomen, en het is

opmerkelijk, hoezeer daarover ten onzent de landsheer beschikte. Hij bepaalde niet slechts striktelijk hoe verre het vischgebied van den bevoorregte zich mogt uitstrekken, maar hij weerde en verbood ook alle visscherij daar om heen binnen zekeren omtrek. Wij willen een paar nog ongedrukte oorkonden bij voorkeur aanhalen, omdat het regt van uitsluitende visscherij ons voorkomt daarin op een zeer merkwaardige wijze te zijn gehandhaafd; de eerste is van Willem VI, toen nog Graaf van Oistervant, maar in het souverain bezit der zoogenaamde goederen van Blois.

Willem enz. — Doen cond allen luden, dat wij Willem Eggart die visscherien in den Horensloit, die Koetstael ende die Pol, die wij him vircoft hebben, virlijet hebben ende virlijen — *mit alle horen toebekoren* te houden — tot enen onversterfiken erfleen ende te virheergewaden alse virsterft mit enen snoec. Voirt; want men bitiden ons liefs neves, des Graven van Bloys — doe him dese visscherien toe te horen plagen, mit genen vissche te azen en plach ter Wijc uptie zee, dan mitten vissche, die uter voirsr. visscherien quam, so hebben wij geloift ende geloven dat men ter Wijc uptie zee mit genen visch asen en sal dan die uter voirsr. visscherien coomt ende dair gevangen wort. Oic mede dat men gene stalen steken noch bevischen en sal in *den Ie* tusschen den Hoerensloot ende der Zuderzee, dan dese stalen voizr. Ende sullen voirt dese vissecherie houden in alsulcken recht ende in alre nutscap ende proffijt als wij tot hair toe gehat hebben enz. — Gegeven Tschoonhoven upten twie ende twintichsten dach in Octobri a°. M^cCCC^xCIX.

Het andere charter is door denzelfden vorst, acht jaren later, als Graaf gegeven, en houdt in :

Willem etc. doen cond allen luden; want Willem Grebber, onse poirter tot Aemsterdam, bi onsen bevelen in der haven tot Eedam heeft doen maken een visscherie die him gecoft ende dair hi om wtgeleit heeft, geliken onsen clerken dat van hem berekent ende onderwiist is, negen pont groten Ingelscher nobelen voir VI st. VIII dr. gr. gerekend, so hebben wij Willem voirsr. dieselve visscherie verhuert ende verpacht — die te bevisschen of te doen bevisschen tot sinen besten profijt ende oirbair om vijftien ponden

siaers — duerende tien jair lang na den date des briefes ende dairentenden tot onsen wederseggen, behoudelic dat wij him noch sijn nacomingen van de voirsch. visscherie niet setten en sullen, noch laten setten, sijn en zullen die in huerwair houden ende gebruiken als voirsch. is, voir die tijt dat him die negen pont groten voirsch. vol ende al betaelt sullen wesen — oic willen wij dat nyemant en vissch, noch en doe visschen binnen twe hondert roeden na elken eynde van onsen haven van IJedam voirsch. Ende wair yemant die hier overhorich in wair ende Willem voirsch. enigen hinder dede an der visscherien voirsch. of binnen twee hondert roeden na elken eynden van onsen have voirsch. visschede als voirgeroert stait, dat wouden wij an dien houden ende verhalen als an den-genen die ons onse goederen ontsetten woude, sonder verdrach. Gegeven upten zesten dach in Decembri anno MCCCC ende VII.

Wij vinden hier eene visscherij te midden van de haven, door een bijzonder persoon aangelegd en bekostigd; d. i.: een gedeelte van het water door stalen of horden afgeperkt, fuiken en korven en netten daarbinnen gelegd, toebehooren van de visscherij vergelykenderwijze van zoo weinig waarde, dat de jaarlijksche opbrengst der visscherij meer bedroeg dan de kosten van den aanleg. Van die visscherij blijft echter de Graaf in zoo verre Heer, dat hij die na afloop van de eerste pacht, tegen betaling der uitgelegde penningen, aan zich kan trekken, die op nieuw verpachten, door zijne eigene visschers laten bevisschen, of geheel opheffen en vrij geven. Ten gevolge van die aangelegde visscherij, wordt alle vischvangst, ook buiten den omtrek der visscherij, in de haven van Edam, even als dat, in zake van Willem Eggaert, met het vaarwater voor Amsterdam het geval was, verboden; alles onzin, wanneer men door visscherij iets meer verstaan wil dan het regt om binnen zekere daartoe ingerigte en afgepaalde ruimte te visschen; indien niet door den afstand van het eene nutschap des waters, de visscherij, de overige nutschappen daarvan geheel onaangetast bleven; indien niet bij het, hetzij dan Romeinsche, hetzij Germaansche, begrip van vrijheid van varen en visschen in alle openbare wateren,

dit correctief moest worden bijgedacht: voor zoo verre en zoo lang het de Landsheer toelaat ¹⁾).

Wij hebben nog een even doorslaand bewijs van de uitgestrekte magt, welke aan het regaal werd toegekend, te vermelden, te merkwaardiger, omdat het een *stilstaand* binnenwater geldt, dat vroeger ten gemeenen gebruike gestaan had, maar daaraan later door het regaal werd onttrokken. Het geldt de Sloterdijkmeer en de stichting van de kerk van

1) Wij zouden hier nog kunnen bijvoegen de beschikking van Aelbrecht over de visscherij in de Donge voor Geertruidenberg, of liever de voorloopige uitspraak door hem gedaan, in het geschil over het regt daarop tusschen de stad Geertruidenberg en het Karthuizer-klooster aldaar (v. Mieris, III, bl. 605). Het geschil schijnt ontstaan te zijn uit een gunst, door Hertog Aelbrecht kort te voren (de gunst is van Donderdag na S. Pontiaan 1394, de uitspraak van den 7den Februarij deszelfden jaars) aan de Karthuisers verleend, en de uitspraak eene soort van voorloopig compromis, waardoor Hertog Aelbrecht de grievte te herstellen zocht, met het verleenen dier gunst den Geertruidenbergers in hun jarenheugend bezit gedaan. Zoo luidt de gift van Hertog Aelbrecht:

- verbieden ende bevelen naernstelic enen yegeliken dat nyement en vissche, hinder
- noch scade en doe in onsen stroom ende heerlichede van der Dongha ende
- virlate buten ende binnen den diic, die van onsen wege bi den Sertroysen-
- cloester bi onser stede van Sinte Gerdenberge geleit is: welken cloester
- voirsr. wij die *visscherie, nutschip ende bate van den watere* voirsr. gegeven
- hebben, gelikerwijs die brieve begripen ende inhouden, dict cloester voirsr.
- van ons dair of heeft; ende wair yement die hier boven dede, tsi mit stalen,
- mit hurden of mit enigerhande dinghe te steken of te setten, dair die stroom
- ende water mede belet worden te gaen buten den diic of binnen den virlate
- in den stroom van der Dongha tot onser stede veste ende grafte thoe voirsr.,
- of dat yement anders dair in visschede mit corven, mit netten, mit eligaers
- of mit enigen anderen instrumente, so gebieden wy ende bevelen ernstelic onsen
- bailiu van Zuythollant ende anders allen onsen rechteren ende boden — die
- des vermaent wort van der Sertroysen wegen voirsr. dat si die vanghen ende
- houden in onser vanghenisse ter tyt thoe, dat si ons of onsen bailiu — tot
- onsen behoef vergouden hebben vijf pont ende den Sertroysen voirsr. genoegh
- gedaen voir hoiren scade, ende van den vijf ponden voirsr. sal die aenbrengher
- hebben een pont. Ten waere dat yement beter ende onder betoen ende brieve
- hadden van den visscherien voirsr. dan die voirsr. Sertroysen ende ons dat
- betoende ende aenbrochte: Ende wair yement van onsen rechteren hierin ver-
- sumich, dat wilden wij aen hem houden. — Gegeven in den Hage,
- Sdonredages na Sinte Pontiaensdach: Anno XCIII, secundum cursum
- curie. •

Sloterdijk. Op den 28sten Maart 1480 gaven Maximiliaan en Maria dit privilegie:

Ontfaen de oetmoedige supplicatie van onsen welgeminde, die kerckmeesters ende gemeene buyren van Sloterdijk — inhoudende, hoe dat zekere jaren geleden die kerck van Sloterdijk voirsr. verbrant ende te nyete gegaen is geweest. Ende aleist zoe, dat die voirsr. supplianten, die arme schamele lansluyden zijn, alle nerensticheyt gedaen hebben ende noch dagelicx doen, naer hoiren vermogen, omme dieselve kercke weder op te bringen, dairinne te besorgen datter van nooden is, tooter eeren ende diensten Goids, ende die tonderhouden, soe en connen nochtans dieselve supplianten mitten renten ende incommende van der voirsr. kercke, dat zeer weynich is, noch oick mittet guent, dat bij devocien daertoe gegeven wordt, die voirsr. gebreken niet gefurnieren, zonderlinge van kerckenboecken ende anders dat van nooden is. Maer is wair dat binnen den ban van Sloterdijk voirsr. ende binnensdijcx een *staende waterken ende meerken* is, genoemt Sloterdijkmeer, streckende an den zeedijk, die de voirsr. supplianten gemeenlicken ter causen van denselven water ende meer jaerlicx moeten maken ende houden, ende daer sij geen land voir en hebben, *welck water dagelicx bevischt werd, by diverssche personen, die binnen den voirsr. dorpen van Sloterdijk niet en woonen, ende dairvan wy noch onse voorsaten nye proffijt of gehadt en hebben, noch oock toot geenens proffijte en zoude comen*, ten ware dat ons beliefte die visscherie van den voirsr. water te gunnen der voirsr. kercken van Sloterdijk, omme jaerlicx daervan wat te gecrigen of te maken ten proffijte ende onderhoudene van derzelve kercke ende van den Goddelijcken diensten, die men daerinne doende ende celebreeende es: waeromme wij — verleent, gegeven ende gelaten hebben ende bij desen onsen brief vuyt rechter wetenheit ende specialer gracie verleenen, gheven ende laten tvoirsr. waterkijn ende meerken, genoemt Sloterdijk, omme dat van ons ende van onsen hoirs ende naercommelingen, Graven ende Gravinnen van Hollant van nu voortdan in erfpachte te houdene ende dat te bevisschene ten proffijte ende oirboire van der voirsr. kercke van Sloterdijk, omme metten penningen, daer off commende, den Godlijcken dienst in deselve kercke gewonen te doene, te onderhoudene ende den vermeersene — mits dairof jaerlicx betalende tonsen proffijte, in handen ons rentmeesters van Kennemerland,

jegenwoirdich ende toecommende die somme van vier-en-twintich schellingen, enz. Ontbieden ende bevelen dairomme onsen — justicierien ende officieren dien dit noopen sal, jegenwoirdich ende toecommende, dat van deser onser gracie, ghifte ende consente ende van al dies hierinne begrepen ende in der manieren dat vorscr. is, den vorscreven supplianten in den namen als boven, doen, gedogen ende laten vredelic, te vullen ende ten eeuwigen dage gebruycken ende genyeten, sonder hemlyuden daerinne te doene oft te doen doene oft laten geschien eenich belet, wederstoet oft ongebruyct ter contrarien; want ons alsoe belieft, niettegenstaende enige oirdinancien, bevelen oft voirboden ter contrarien.

En zoo komen wij aan de plaats, welke onzes inziens op het gezag des regaals de kroon schijnt te zetten, die door de V., bl. 19, als het grootste bewijs voor zijne stelling, dat *vischwater* en *visscherij* eenerlei is, aangevoerd wordt, en waarin anderen, juist om de tegenstelling van *pecheries* en *eaux*, het treffendste bewijs tegen zijne meening hebben willen vinden. Ik geloof dat de plaats door beiden evenzeer is misverstaan, zoowel door de V., die in het woord *pescherie* het begrip van *water* op den voorgrond stelt, als door hen die meenen, dat *pescherie* eenvoudig *het visschen*, *het vischbedrijf in het afgetrokkene* te dezer plaatse beteekene. Wij zijn wel gedwongen, ten einde onze meening te doen verstaan, de plaats uit te schrijven: (Kluit, *Gesch. d. Hollandsche Staatsregering*, D. V, bl. 431).

Voulons et ordonnons, que toutes excluses, pescheries, volilleries ès rivières et ruisseaux et autres eaues communes, et semblablement tous herbaiges ou pasturages communes, soit dedens, dessus ou dehors les dycques, par tous nos pays de Hollande, Zeelande et Frise soubz nous, qui parci devant du temps de noz predecesseurs nont esté rendues pour rente héritable ou esté tenues deulx en foy et hommaige, soient par noz officiers de recepte chascun ès mettes de son office, prinses en noz mains et ce fait par eulx baillées à ferme pour et au prouffit de nous, par proclamacion à renchière et selon les ordonnances, que par lesdiz de nos comptes seront sur ce baillées à iceulx noz officiers. Et néantmoins, se aucun tenant à présent telles et semblables parties se y voloient

opposer, il pourra venir pardevant nous ou en nre absence pardevant noz lieutenant et gens de nre conseil en Hollande, pour faire ostention de toutes lettres et enseignemens, dont il seouldra aydier, pour, le tout veu et nre procureur sur ce oy, par nous ou eulx en estre ordonné, comme il appartiendra.

Het is het 25ste artikel uit het bekende restrictie-edict van Filips den Schoone, een edict dus genoemd, omdat de een tijdlang magtelooze hand der grafelijkheid, die onder de regering van Maria van Boergondie „uit nalatigheid of door drang van lastige verzoekers” zoo veel had laten glippen, thans weder zich sloot, om in haren greep vast te klemmen wat aan 's Graven grootvader en over-grootvader had toebehoord. Bij het omzien naar al hetgeen vroeger 's landsheers eigen was geweest, naar de bezittingen van edelen en gemeenten, waarvan de herkomst niet kon worden aangewezen, en waarvan geene penning rente in 's Graven schatkist vloeide, vielen vooral die goederen in het oog, welke uit hunnen aard aan allen gemeen of ten algemeenen gebruike bestemd, thans voor weinige, hetzij bijzondere personeu, hetzij gemeenten, uitsluitend voordeel afwierpen. Daartoe behoorden de gemeene of vrije wateren, de schorren en aanwassen. Het was voor het oogenblik niet het gemeene gebruik dier wateren tot visschen, hetgeen de fiscus bedoelde aan te grijpen, schoon hij daarop zijn regt niet afstond; het was het regt dat sommigen, met uitsluiting van anderen, zich tot het bevisschen van zekere afgeperkte gedeelten dier stroomen hadden aangematigd, waardoor zij òf regtstreeks, òf door de tweede hand bij verpachting, voordeelen trokken, welke geacht moesten worden aan het gemeene land toe te komen. Het was dus het regtelijk bestaan dier *privative visscherijen* en vogelarijen, welke het hervormings- of restrictie edict ontkende, voor zoo ver het niet uit de rentmeestersboeken bleek, dat daarvoor de canon werd betaald, of de tegenwoordige eigenaars hun regt daarop met behoorlijke titels of met voorregtsbrieven, nog ten tijde van Karel den Stoute geldig, konden bewijzen. De *pescheries* zijn alzoo niet, zoo

als de Vries meent, *vischwateren*, maar vischregten over zekere gedeelten waters uitgeoefend; niet *vischbedrijf* in het afgetrokkene, zoo als ik het door anderen opgevat zag, maar vischbedrijf over een zeker gedeelte waters uitgeoefend, met uitsluiting van hetzelfde bedrijf door anderen. Ik geloof dat de mededeeling van den tekst zelven genoegzaam zal geweest zijn om mijne opvatting als de juiste te staven.

Na aldus te hebben aangewezen dat, althans van de regering van Floris V af, de visscherij in openbare wateren in den regel in Holland als regaal werd beschouwd, moeten wij het oog op de uitzonderingen van dien regel en op den oorsprong dier uitzonderingen vestigen. Wij gelooven dat het ontstaan dier uitzonderingen aan twee oorzaken is toe te schrijven: voorregt en verjaring.

In de eerste plaats komt hier het voorregt in aanmerking, door Graaf Floris V in 1292 aan de Kennemers verleend, volgens welke zij noch op het IJ, noch in Crommenie, noch in Limmermeer den vierden visch zouden gelden, een voorregt, door Graaf Willem VI in 1415 bevestigd en herhaald. Eenparig hebben daaruit de Groot (*Inl.*, II, 4, 21) en zijne navolgers de gevolgtrekking afgeleid, dat het IJ, de Crommenie en Limmermeer vrije wateren waren verklaard. Doch dat beweren is in stellige tegenspraak met andere feiten. Reeds de eigenlijk gezegde vroomvisch (zalmen en steuren) in het IJ, de Crommenie en Limmen gevangen, werd in den staat der domeinen, bij den aanvang der regering van Willem III opgemaakt (v. Mieris, II, 63), geheel en al den Graaf toegewezen: „het en si of yemand betoghen mach dat sine is „mitten rechte“. In 1357 verklaarde Willem van Beijeren de visscherij van de Crommenie de zijne, in tegenoverstelling van die der aangelegene banwateren. Wat het IJ betreft, wij gaven hierboven op, hoe de visscherij van Holensloot aan Willem Eggaert was geschonken, hoe die visscherij met zeer buitengewone voorregten door de vroegere heeren, de Graven van Blois, werd geoefend; hoe alle visscherij, van deze streek af tot waar het IJ zich met de Zuiderzee

vereenigt, ten behoeve der visscherij van Holensloot werd afgesloten ¹⁾. Zal men geen onoplosbaren strijd tusschen de privilegien van Floris V en Willem V aannemen, dan moet men de bewering van de Groot en zijne navolgers loochenen, en noch het IJ, noch de Crommenie, noch Limmermeer (waaromtrent ik echter buiten staat ben nadere inlichting te geven) als eigenlijk gezegde vrije wateren beschouwen. Neen, de Graaf behield er zijn volkomen regt; maar de wijze waarop hij van zijn regt partij trok bestond daarin, van elken visscher den vierden visch te vorderen, en dit regt hield Graaf Willem V bij het voorregt, aan de bureu van Crommenierdam verleend, onwrikbaar vast. Slechts den Kennemers werd bij uitzondering het voorregt toegekend, in die wateren vrij te blijven van die opbrengst; van andere visschers werd zij geheven. Voor zoo verre de aangelanden van Crommenierdam tot de Kennemers werden gerekend, waren zij als zoodanig vrij en onbelemmerd van de opbrengst aan 's Graven rentmeesters; doch de Crommenie was daarom evenmin een vrij water als het tot regel kon gesteld worden, dat de Kennemers vrij visschen mogten in hun eigen land in andere wateren dan de drie aangewezenen ²⁾.

1) In 1594 werd door Hoogheemraden van Rijnland, of door de Grafelijkheids-rekenkamer eene poging aangewend om de visscherij van het IJ van Sparendam tot Buiksloot te verpachten. De regering van Amsterdam kwam daartegen in verzet en legde verklaringen van getuigen over, waaruit bleek: eensdeels dat van onheugelijke tijden het IJ vrijelijk was bevischt geworden, zonder dat er van eene uitzondering ten voordeele der Kennemers sprake is; anderdeels dat de visscherij van Holensloot, welke van Willem Eggaert aanvankelijk op diens schoonzoon Reinoud van Brakel was overgegaan, nog steeds door het domein in leen werd uitgegeven, zonder dat echter daaraan de voor de verdere visscherij in het IJ bezwarende bepaling, waarmede zij aan Eggaert was uitgegeven, verbonden bleef. Men merke echter ten opzigte van het laatste op, dat de visscherij toen in het leenbezit der stad zelve was, wier belang het niet medebragt de visscherij op het IJ meer dan noodig was te beperken. Zie *Handvesten*, D. I, bl. 23.

2) Onze beschouwingen over de visscherij in Crommenie stemmen over het geheel overeen met die van Mr. Heemskerk, t. a. p. 910. Ik vind mij echter verpligt uit de oude rekeningen van 's Graven rentmeesters in Kenne-

Wat het feit der privative visscherij op het IJ betreft, wij willen niet de moeilijke vraag van het staatsregt aanroeren, in hoe verre een privilegie door eene latere uitgifte

merland, zoo als mij die in het Archief voorkomen, eenige aanhalingen te doen, die wel bewijzen hoezeer de Grafelijkheid haar regt op de visscherij van de Crommenie vasthield; maar des te minder voor de beperkingen van dat regt, zoo als die door den heer Heemskerk en mij zijn opgevat. In de rekening over het jaar 1360 lees ik, onder het hoofdstuk: *mijns horen visscherien*: „Item Symon Wernbouts van den gate in die Cromnye, LXX f8; „ in die over den jare 1401, is dezelfde post dus uitgedrukt: „ In dat gat in die „ Cromnye, heeft mijn heere van Hollant ghegeven haeren Bartout van Assendelft ende daer niet of ontfæn „ Breedvoerig wordt dit opgehield in de rekening van 1477—1478: „ Die visscherie van Crommenye die jaerlicx gelt „ LXX nobelen als men zecht, die gebruyct Geryt, heer tot Assendelf, als „ vrijheer in hogen ende in lagen van den dorpe van Assendelf, daer die „ voirsr. visscherie onder gelegen ende van den toebehoiren is ende dat by „ brieve van hertoge Aelbrecht, daeraff in de partie van der herfstbede van „ Assendelf hier voren verclaert staet, wt machte van den welcken brieven die „ voirsr. Geryt ende zijne voirsaten deselve visscherie altyt gebruyct hebben, „ sinder der date van denselven brieve tot nu toe, gelyc men dat bevinden mach „ bij die oude rekeningen van Kennemerlant die daerup gevisenteert zijn geweest: „ Ock mede soe seicht die voirsr. Gerijt van Assendelf dat hij brieven meynt „ te vinden onder him van wijlen Hartoge Aelbrecht gaende aen den rentmeester „ van Kennemerlant doen wezende, die him belet doen wouden of zijnen voirsr. vaders int gebruycken van der voirsr. visscherien, daermede denselven Rentmeester bevolen was zijn handt daer af te trecken; daerom hier van der „ voirsr. visscherien: *Niet.* „ De post van de herfstbede, waarop gewezen wordt, houdt in dat de bedoelde brief gegeven is door Hertog Aelbrecht, op den 1sten September 1400 „ in den Hage ende gehecht int lyaetse van den tytelen van „ Kennemerlant. „ Den brief vind ik echter noch in de registers, noch in de memorialen terug. In het denombrement door Gerijt van Assendelf van zijn leengoed gemaakt in 1472, geeft hij als tot het leen van Assendelf behorende op: „ In den eersten, die visscherie van den gate van den Nyeuwendam ende „ heeft in sommigen jaren gegouden XVI nobelen s'iaers, in sommigen XXV „ nobelen s'iaers, in sommigen jaren XI nobelen s'iaers, sommels LX nobelen „ sjairs, ende int laetste hebbent gehuyrt die gemeen buyren die dair deur „ waten om LXXI½ nobelen. „ Men zou dus aanleiding hebben te onderstellen, dat werkelijk met den aanleg van Crommenierdam de visscherij der Crommenie geheel in 's Graven hand zij gekomen, en dat de vernieuwing van het privilegie der Kennemers door Willem VI niets zij geweest dan eene ligtvaardige herhaling, ondanks verandering van omstandigheden, van verouderde regten, ten einde de stemmen van eene geheele streek te winnen voor de door hem beraamde opvolgingsplannen; eene soort van spinrok-privilegie, omtrent welks waarde niemand zich liet bedriegen.

mogt worden opgeheven, te minder daar in den tijd van Willem VI, nevens de gunst aan Eggaert bewezen, het oud privilege der Kennemers stand hield; maar liever aannemen dat door het IJ in dat privilege dat gedeelte van dien stroom bedoeld werd, hetwelk tot Kennemerland en niet tot Water- of Amstelland gerekend werd te behooren, welke laatste geheel in 's Graven magt werden geacht te zijn, en waarop derhalve het regaäl zijne regten bleef oefenen.

Niet van geheel gelijken, maar toch eenigermate verwanten aard is, hetgeen onzes inziens ten onregte omtrent de vrijheid der visscherij in Waterland pleegt beweerd te worden. De Groot en alle zijne navolgers hebben beweerd: in Waterland heeft de Graaf moeten bekennen geen regt te hebben tot de visscherij. Slechts de ongenoemde schrijver van het hierbij gevoegde traktaatje wijkt van die beschouwing af en teregt. Doch hij, zoowel als de Groot, redeneerde uit den brief door Graaf Aelbrecht op den 23sten Mei 1393 aan die van Monnikendam verleend. Zij wisten niet, dat bij genoegzaam eensluidende brieven dezelfde vrijheid aan Purmerkerspel (v. Mieris, III, bl. 597) aan de geburen van Landsmeer tot Schellingwoude, aan de noordzijde tot Broek en aan sommige met namen genoemde personen over Zuideree (Ibid, bl. 599), aan de bureu van Ransdorp en van Ransdorperkerspel (den 27sten Mei 1393) was toegekend geworden. Reeds de menigvuldigheid dier brieven over hetzelfde onderwerp, van denzelfden inhoud, uit hetzelfde beginsel uitgaande, telkens tot afzonderlijke gemeenten of personen gerigt en dat omstreeks denzelfden tijd, bewijst dat het de bedoeling van Aelbrecht niet heeft kunnen zijn, een algemeen beginsel voor eene geheele streek vast te stellen; maar in die streek slechts aan enkele gemeenten, naar gelang zij zich opdeden, regten toe te kennen, waarvan zij of het langdurig bezit met bewijzen staafden — of waarvoor zij den altoos geldeloozen Aelbrecht of zijne schraapzieke rentmeesters de hand vulden. De bewoordingen van de charters bewijzen, dat het begrip van door langdurig bezit verkregen

aanspraak op den voorgrond stond, althans voorgewend werd op den voorgrond te staan en dat dit langdurig bezit individueel moest bewezen worden door elk die de bekrachtiging daarvan verlangde. Alle of allerhande visscherij, vogelarij, wind en sluizen in zijn land van Waterland had de Hertog aangetast; doch sedert was hem betoogd geworden dat zijne voorvaders en de heeren van Waterland die goederen nooit gehad noch bezeten hadden. Men ziet er is geene spraak van het regt des Hertogs daarop, maar van het feit des bezits. Er volgt ook niet: daarom geven wij de visscherij, enz. vrij overal in onzen lande van Waterland: neen aan bijzondere gemeenten en streken wordt *uit gratie* gegund de visscherij enz. te gebruiken als zij dit tot dusverre hadden gedaan; en wat zij vroeger ongestoord hadden bezeten, werd hun nu als voorregt bevestigd. Het ons overigens onbekende besluit, waarbij de Hertog gelast had alle die regten en goederen over geheel Waterland aan te slaan, werd in zijn beginsel niet opgeheven door de uitzonderingen daarop ten behoeve van bijzondere, zij het ook vele, gemeenten gemaakt. Teregt heeft dan ook de schrijver van het tractaatje beweerd dat *in het algemeen* in Waterland geene vrijheid van visschen heeft bestaan en bij zijne bewijzen had hij het voorbeeld kunnen voegen van de visscherij ter Weer bij Purmerend, welke tot de voornaamste inkomsten van de Graven heeft behoord en door hen aan bijzondere personen in leen is uitgegeven. De meening niettemin van den vrijdom der wateren voor het visschen, — wij moeten het erkennen, — was in die streken van Noord-Holland zeer algemeen en bij gelegenheid, dat het plakaat van Filips den Goede op de grootte en het samenstel der netten (zie bl. 14) daar zou worden toegepast, beriepen zich de bekeurden op de vrijheid, welke zij sinds onheugelijke tijden in die wateren hadden genoten, en waarop niemand inbreuk had gemaakt dan de Heer van Montfoort, in de eerste tijden dat hij Heer van Purmerend was geworden, eene tegenspraak welke echter door het Hof in zijne vonnissen van 1468 niet werd aangenomen.

In den grafelijken brief, welken wij hier behandelden, vinden wij dat Aelbrecht nevens visscherij en vogelarij ook alle sluizen in Waterland had aangetast. Het brengt ons van zelf op de visscherijen voor de sluizen, welke wij doorgaans als regaal zien aangemerkt; zoo zeer dat, zelfs bij de ruimste vergunning tot het aanleggen van vaarten of het indijken van polders, de visscherij voor de sluizen het eigendom van den landsheer bleef, of van hem aan wien hij het in leen of erfelijke pacht overdroeg. Nu en dan wordt bovendien door den graaf of den landsheer bepaald, dat alle visscherij voor de sluizen verboden zal zijn; en, om aan dat besluit klem bij te zetten, deed hij zelf van zijn eigen regt op die visscherij ten eeuwigen dage afstand. Intusschen mogen wij niet verzwijgen, dat wij eene afwijking van het onbeperkt regaalregt vinden in den bekenden staat van domeinen uit de eerste regeringsjaren van Willem III. — „Voort” lezen wij daar „alle die sluze, die ligghen tus-
 „schen Maze ende Zijpe, dair men voir visket, vinde wi die
 „vischerien den ghene toe, die die sluze becost hevet, en si
 „of size gemeenlike den Grave hebben ghegheven jof enen
 „anderen.” Wij berigten het feit om er tevens de opmerking bij te voegen, dat wij nimmer in grooter getale visscherijen, hetzij in 'sgraven hand, hetzij in die van hooge heeren, aantreffen dan juist sedert dien tijd. Wij wagen geene uitlegging, waar slechts het feit te constateren valt.

Wij hebben eindelijk de vraag te beantwoorden, of en in hoeverre visscherij, binnen de wateren tot bepaalde heerlijkheden behoorende, als heerlijkheidsgevolg moet worden aangemerkt. Bort heeft in zijn *tractaat van Hooge en Ambachtsheerlijkheden*, bl. 779, aangemerkt, dat, schoon de heerlijkheden feitelijk in het bezit der vischgeregtigheid waren, in Holland echter dit regt hun geenszins toekwam als heerlijkheidsgevolg. Om het regt te vestigen vordert hij twee zaken: bijzonderen titel of onheugelijk bezit. Dit stelsel is door Schomaker in zijne aangehaalde consultatie, Dl. V, *Cons.* LVI, tot het uiterste gedreven. Een tegenover-

gesteld gevoelen schijnt de schrijver van ons tractaat aan te kleven. Wij gelooven echter dat Bort volkomen gelijk heeft. Zijne leer stemt overeen met die der Fransche regtsgeleerden met den regel door Loysel gesteld: „ On ne peut tenir ri-
 „ vière en garenne ou défense, s'il n'y a titre ou prescription „; maar hoezeer regt en feit in oudere tijden verward werden, daarvan levert de heerlijkheid van Schagen een gedenkwaardig voorbeeld. Toen zij door Jacoba van Beijeren in 1431 aan haren bastaardoom Willem van Holland bevestigd en tot hooge heerlijkheid verheven werd, verlijde zij die tevens, als of dat uit het heerlijkheidsregt volgde, met tienden, visscherijen enz. Niet lang duurde het of het verzet kwam. Tienden, zoo wel als visscherijen en de tot de heerlijkheid behorende koggen, bleken voor dezen regtstreeks uit het grafelijk domein in erfpacht te zijn gegeven en de erfelijke pachters handhaafden hun regt met te beweren, dat geen van beide heerlijkheidsgevolg waren. Eene soort van compromis, waarbij van wege de grafelijkheid de zaak werd afgekocht en eene nieuwe regeling gemaakt van hetgeen voortaan uit de koggen aan den heer van Schagen, in plaats van aan 'sgraven rentmeester, zou worden opgebracht, eindigde het verschil. Wil men een vroeger voorbeeld, wij treffen het aan in het verzet door Dirk en Filips van Wassenaar, jaren achtereen, volgehouden tegen de door hertog Aelbrecht aan de stad Delft uitgegeven visscherij, in hare nieuw gegraven vaart en in de Schie, voor zoo verre beide door de heerlijkheid van Kethel stroomden, waarvan de Wassenaars ambachtsheeren waren. Zij lieten tegen het grafelijk voorregt hunne regten gelden en de stad Delft, om zich in de verleende gunst te handhaven, was gedwongen eene afkoop van het regt der ambachtsheeren te bedingen (v. Mieris, D. IV, bl. 114).

In dit geval even als in dit van Wouter van Mathenes, betreffende de aan de stad Schiedam door den graaf toegevozen visscherij (v. M. III, bl. 641), en over het geheel meermalen, werden de strijdige aanspraken door eene schik-

king, door eene wezenlijke of voorgewende koop vereffend ¹⁾. Stellige regtsbeslissingen, zoo als wij die sedert den tijd van Filips den Goede in de memorialen en sententien van den Hove aantreffen, vinden wij in de XIIIde en XIVde eeuw uiterst zeldzaam. Zoo talrijk de visscherij-kwestien in de Fransche *Olim* voorkomen, zoo schaars vinden wij ze in onze charters. Het is derhalve bijna onmogelijk anders dan bij analogie te beslissen, welke als geldige oorzaken van het bezit van visscherij hebben gegolden. Houden wij nu in het oog, dat zelfs uit de vijftiende eeuw geene beslissingen van het Hof van Holland bekend zijn, waarin uit het afgetrokken begrip van heerlijk regt het regt tot de visscherij wordt afgeleid, maar de vraag eeniglijk nederkomt, hetzij op het vertoon van titels, bij regtstreeksche gifte, verlij, koop of hoe dan ook van den landsheer verkregen, of wel, bij gebreke van die, op het bewijs van onheugelijk bezit, dan mogen wij wel aannemen dat ook vroeger geene andere beginsels hebben gegolden. Eene oudere proeve hoe het beginsel van langdurig bezit in zaken van visscherijen en tienden, wel niet in Holland zelf, maar toch op de grenzen daarvan werd in acht genomen, levert de volgende uitspraak van Bisschop Guy van 1311: eene uitspraak, belangrijk om

1) Allerzonderlingst klinkt in dit opzigt een brief van Zweder van Abcoude van den jare 1396, waar de praemisse zoo zeer in tegenspraak is met de conclusie, dat wij de laatste niet kunnen verklaren, zonder aan te nemen, dat partij den heer van Abcoude de hand hebbe gevuld. „ Want wat gescheels „ ende dedinge „ zegt hij „ geweest heeft tusschen ons ende Harman Vinck van „ Brandenburch, ruerende van der visscherien, die gelegen is in der prochie „ van der Weede, die hi van onsen voirvorders ende van ons te leen houdt, „ *overmits* dat hi meer aengetast ende gebruect soude hebben of doen bruken, „ dan siin brieve dair of inhouden, die hi van onsen voirvorders dair of beze- „ gelt heeft; — *wairom* wi Harman voirscr., om dienst die hi ons gedaen heeft „ ende noch doen mach, gegeven hebben ende geven dese voirscr. visscherie, „ vrijlic van ons ende van onsen nacomelingen te houden ende te bruken, him „ ende sinen nacomelingen tot enen rechten crleen in alre manieren, als hize „ tot desen dage toe aengetast ende gebruect heeft: voirt so schelden wi quit „ Harman voirscr. — van alle toezeggen, dat wi op Harman voirscr. mogen „ hebben gehadt van deze voirscr. punten tot desen dage toe. „

het verband, waarin tienden en visscherij over hetzelfde grondgebied worden uitgestrekt, en om de eigenaardige beteekenis van het woord *piscaria*.

Guido etc. — orta dudum controversia inter nos ex una parte et prepositum et archydiaconum ecclesie Sancti Iohannis trajectensis ex altera super quadam piscaria sita in parochia de Midricht nre dyoceseos inter Eerdamme ex una parte et inter Outdycsnesse ex altera, que piscaria consistit in tribus aquis seu fluminibus in unum concurrentibus, quorum primum vocatur Lecmeer, secundum vocatur Simeer et tertium vocatur Amestel — quas dictus prepositus dicebat ad eius preposituram predictam pertinere et pertinuisse a tempore cuius contraria memoria non existit; tandem nos de consensu dicti prepositi super premissis omnibus diligentem inquisitionem per fide dignos, quibus fidem adhibemus, fecimus fieri et invenimus dictam piscariam ad preposituram ecclesie sancti Iohannis predictae pertinere et pertinuisse a tempore cuius contraria memoria non existit; sed super decima predicta intentionem dicti prepositi non invenimus esse fundatam. — Nos igitur — sententiamus — predictam piscariam mero iure ad prepositum ecclesie sancti Iohannis Trajectensis pertinere et ipsam decimam ad nostram ecclesiam spectare.

Wat nu de overdrijving van Schomaker in zijn meergemeld advies betreft, zij bestaat daarin, dat hij zelfs het beginsel van langdurig bezit, bij gebrek van titel, als ten eenemale ongeldig beschouwt, waar het in regten ingrijpt, welke als regaal beschouwd worden. Die leer is echter geheel in strijd met de feiten, welke wij reeds aangevoerd hebben, en die nog met talrijke andere, o. a. uit de sententien van het Hof, zouden kunnen worden vermeerderd. Beter is in dit opzicht het beweerde van Pestel, l. l., § 249. Zie hier zijne woorden:

„ Neque obstat, *domaniorum*, seu rerum dominio publico
 „ adscriptarum eam esse naturam, ut alienari nequeant, at-
 „ que adeo privatos habendos esse incapaces eorum usu acqui-
 „ rendorum, qui usus uti ab initio fuerit vitiosus, ita prop-
 „ ter longinquitatem temporis talis esse haud desinat. Ea
 „ enim de domaniis regula sic est coercenda ut dicatur: alie-

„ natio illis haud consentientibus, quorum interest (successo-
 „ res iidemque heredes consensisse intelliguntur), temere facta
 „ non valet. Deinde distingui oportet inter substantiam
 „ rerum sive corporalium sive incorporalium dominio publico
 „ attributarum et earum fructus, jusque hos percipiendi
 „ temporarium vel perpetuum privatis delatum, de quo hic
 „ agitur. — Repudiata sententia Thomasii, negantis praescrip-
 „ tionem privatis adversus Principem dari haud video, quid
 „ sīt, cur fisci jus potius habeatur in illis rebus haud per-
 „ dendis, quae ad privatos titulo gratuito vel oneroso trans-
 „ mitti possunt, quam horum jus in illis longinquo tem-
 „ pore acquirendis. „

Wanneer wij als regel in Holland stellen, dat het uit-
 sluitend vischregt slechts uit twee oorzaken, titel of verja-
 ring, kon ontstaan, dan wagen wij het echter niet te ont-
 kennen, dat er uitzonderingen kunnen hebben bestaan, en
 dat ook hier en daar visscherij als heerlijkheids- of ambachts-
 gevolg zij beschouwd geworden. In Zeeland, waar nevens de
 ambachtsheerlijkheid alles tot ambachtsgevolg werd gerekend,
 wat der grafelijkheid bij de uitgifte had toebehoord, werd
 de visscherij als zoodanig beschouwd. Men zie Bort, *van
 de Hooge en Ambachtsheerl.*, bl. 781; Canter de Munck,
Deductie omtrent de regten der Ambachtsh. in Zeeland,
 bl. 81; Ermerins, *Zeeuwsche oudheden*, Dl. I, bl. 163. Het
 voorbeeld van Zeeland mag niet zonder invloed gebleven zijn op
 die vrije heerlijkheden, welke in de nabijheid van dat graaf-
 schap gelegen, en, daarmede in naauw verkeer, later aan
 Holland zijn vervallen¹⁾. Vandaar uitgiften zoo als die
 van Scobben- en Everockers-ambacht in 1356 (boven, bl. 45),
 van Roxenisse en Ruigenhil in 1482 (bl. 47), waar kenne-

1) In het denombrement van de heerlijkheid van Putten in 1312 (v. Mieris,
 II, bl. 123) worden echter heerlijkheid en visscherij kennelijk onderscheiden:
 Eerst: „ hield mijn Heere van Putte vrij van den Grave die heerscapie tusschen
 „ dese palen. „ — Voorts: „ soo hield mijn Heere van Putte vrij van mijn
 „ Heere den Grave voirsr. de visscherien binnen desen voirsr. palen. „

lijk visscherijen, als onder Ambachtsheeren-regt begrepen, worden opgenoemd.

En hier leggen wij de pen neder, en geven het woord aan den ongenoemden regtsgeleerde. Het gevoelen van de Vries, door ons weersproken, en onze eigene wederlegging, mogen hunne verontschuldiging daarin vinden, dat daardoor een oud vertoog, dat ten minste naast die van de Groot en Bort verdient te worden geplaatst, der vergetelheid onttrokken wordt. In een bekend regtsgeleerd tijdschrift werd, naar aanleiding van het werkje van de Vries, met eenige scherpte de wensch uitgesproken, dat onze regtsgeleerden in de oude charters keken. Moge de stof, die de Vries en ik hun daarvoor hebben aangeboden, hun aanleiding geven tot een vernieuwd onderzoek van een, ook afgescheiden van alle tijdelijke en voorbijgaande belangen, voor ons vaderland zoo gewichtig hoofdstuk van het voormalig regt.

TRACTAET VAN 'T RECHT

DAT DE

GRAEFFLIJCKHEIDT VAN HOLLANDT HEEFT OVER DE
PUBLIJCKE WATEREN,

ZOO

TEN AENSIE VAN DE VISSCHERIJEN ALS VAN DE AENWASSEN.

Ingesteld in October 1632.

Auctore

Alhoewel by de beschreven rechten van de Romeynen, nijdrukkelijk gezeght wordt, dat de Zee, *jure gentium* allen volckeren gemeen is, ende 'tselve bij hun-luyden, alsoo wel van de *Middellandsche Zee* als van de *Ocean* verstaen wordt; dat oock het visschen op alle rivieren, bij dezelve rechten een ijder toegelaten wordt, overmits *flumina et portus publica esse dicuntur*, soo wordt nochtans dat recht bij de jegenwoirdige potentaten in vele plaetsen, ja zelfs over den *Oceano* ofte Noordt-Zee ten deele verandert. *V. Elb. Leonin.*, *VI Emendat. C. 1.* Insgelijks alhoewel de navigatien, allen volcken (gheen vijanden zijnde) werdt vrij-gelaten; zoo bevindt men nochtans, dat tusschen K. Karel ende den Co. van Vranckrijck over de visscherije in de Noordt-Zee, anno 1521, op den V^{en} Octobris, eenigh accoordt gemaect is, daer bij verstaen wordt, dat die van Vlaenderen, Hollandt ende Zeelandt de Noordt-Zee allezints ter halver zee toecomt; ende dat de Engelsche eertijds jegens den Coningh van Hispangien gesustineert hebben dat zij vermochten convoy-gelden op te stellen over alle de schepen hun in de Spaensche Zee ontmoetende, als oock jegens *Denemarcken*. [*V. Seldenium, toto tr. de Mari clauso et de Piscatione Zirickseensib. permissa a rege Daniae. lib. 2. c. 32. et ib. alleg.*]

Doch, dese veranderinge ofte usurpatie op zommige tijden ende eeuwen bij sommige potentaten gepleeght, heeft niet altijdts geduijrt: maer is 'tvoorschreven *jus gentium* nopende het visschen, bij de Engelsche den Nederlanders toegestaen in het XIII^e articul van den tractate van entrecours tusschen H. Philps van Borgondien ende Henricum VII^e Coning van Engelandt, gemaect: ende bij Eman. de Meteren in zijn historie, fol. XXXVIII verso geinsereert. Ende zulcks wert te vergeeffs, bij zeker Engels tractaet, door William Welwod, professor in de rechten tot Londen uijtgegeven, dit gemeen recht *omnium gentium* bij hem qualijc gerestringeert *ad gentem suam*, ende de subjecten van zijne voors. maj., alsoo die maxime bij alle *D.D.* vastghestelt is, dat een ijder geoorloft is over al te visschen zoo wijdt hem den *Ocean* streckt. *V. haec late tractata ab Hugone Grotio, de Jure belli, Libro 2, Cap. 3 per totum et in tractatu de mari libero, contra quem scripsit D. Guil. Welwod Anglus in Tract. de dominio maris, pag. 16. Huc refer concordata anni 1541 inter Carol. V et Regem Schotiae, de quo mentio fit apud Borr. 1594. p. 49 vers. [Et ad continuandam subditorum suorum piscationem sub Norvegia et circa Islandiam eodem jure gentium se defendit Elisabetha contra Regem Daniae A°. 1600 apud Cambden. p. 768.]*

Zuider-Zee.

Aengaende de visscherije van de *Zuider-Zee*, deselve heeft eertijds toegecomen de aenpalende steden, overzulcks is tusschen Hollandt ende Westvriesland ter eenre, ende Over-IJssel ter andere zijde, een afdeelinghe ghemaect van de *Zuider-Zee*, ende oock proces voor den Secreten Raide tusschen die beijde provintien geventileert geweest, nopende de visscherije aldaer.

Ende, dienvolgende heeft Hertogh Philps anno 1442 aen de stede van *Naerden* geconfermeert haer stapelrecht, dat geene visschers en zouden vermogen den visch, die zij tusschen de Vecht ende den IJssel gevangen hadden, ergens te vervoeren over de *Zuider-Zee*, ten ware zij eerst

ter bancke van de vischmarckt te Naerden dezelve gebracht ende daervan een teken van de Schout aldaer genomen hadden.

Daerna zijn op de Zuider-Zee *alle* de visscherijen den Coningh toebehoorende geweest. Van des Coninghs visscherijen tot *Enckhuysen* staet vermeldt in het placcaet de anno 1569 Januarij 12. Ende bij speciael octroy is den inwoonderen van het *Ooghe*, in des Conincks stroomen van Texel toegelaten geweest te visschen, A°. 1580. Septemb. 5.

Wijders, soo sijn aen de Graeffeljkheit van Hollant toebehoorende alle de stroomen ende revieren, als de *Leck*, de *Maes*, de *Wael* (die men oock de *Merwe* noemt), den *IJsel*, voor sooveel die loopen binnen de palen van Hollandt. Consequenteljk, zoo sijn insgelijcks de visscherijen van dezelve stromen van oudts mede geweest bij 't gemeene Landt, ende *Vroon Visscherijen* genaemt: ende zulcks hebben de Graven dezelve somtijds tot haer onderhoudt beseten gehadt, met het vorder incomen van der landen regalien, ende somtijds dezelve apart aen hunne vasallen te leen uijtgegeven; gelijk als bij de confirmatie-brieff van Vrouw *Jacoba*, slaende op de gifte van Hert. Philips haren broeder, blijkt dat d' ambachtsheerlijkheit van *Rijderkercke*, bedijckt ende onbedijckt, mette visscherijen ten halven diepte, ende in de Merwede voorts (mette visscherijen, soo als den rentmeester van de Domeijen die plach te ontfangen) aen *Roelandt van Uytkercke* is vergont te houden tot eenen erfleene, in date den XXVII^{en} April 1430.

Vroon Visscherijen.

Ende nu ter tijdt, door middel van zulcke leengiften, van de Schoolasterie van den Dom tot Utrecht vercregen, behoort de *Visscherije van de Leck* de Heere van Brederode toe, van Vianen aff tot Ameijden; maer van Ameijden tot het huijs te Langerack, is, nopende dat gedeelte van de Leck, proces hangende ongedecideert voor den Hogen Rade van Mechelen. Daeraen volght de heerlijk-

Visscherijen van de Leck.

heidt van Liesveldt competerende de H. Grave Ernst van Nassau, nu zijne erfgenamen, streckende tot aen Berghschoor.

Veeën over de rivieren.

Is oock van alle tijden verstaen geweest, ende bij den Graven geuseert, dat zij het recht van de *overtochten*, van alsulcke kleene ende groote rivieren, 'twelck men *veeren* noemt (diergelijcke veele in Zeelandt geweest zijn), aen zich hebben behouden tot hun eijgen proffijte, off andere Heeren daarmede begifticht, als daer zijn de *veeren* te *IJselmonde*, aencomende de Heer van Merode aen de Iselmondsche sijde, het veer over den *Rhijn* off 't schou tot Catwijck, toebehoorende den Heer van Duyvenvoorde, het veer int Graeffschap van *Megen* over de Mase.

Bruggen.

Waertoe oock gerefereert moet werden het recht dat de Prins alleen mach Octroy geven, om *bruggen* over eenige wateringten te leggen ofte 'twater te bekaden ofte te beplaten, volgens de concessie van Graeff Willem, de a°. 1409 aen de stadt van Amsterdam gegeven. *V. legem ultimam ff de Fluminibus.*

Ende van brughghelt te mogen eijsschen tot behouff van der stede *Muiden*. V. Handvest Hartog Philips, in K. van Goijlandt.

[Soo hebben de Heeren van *Leijden*, 19 Mertij 1403, bij Heer Philips Heere van Wassenauer bekeurt sijnde van dat zij den Rhijn binnen der stadt hadden benauwt, octroy vercregen van voortaan ordre te mogen stellen op plaeten, straten ende werven, daer den Rhijn mede gewijdt ofte genaauwt mocht werden. *V. Dienstbouck der stadt Leijden, van J. van Houten. f. 97.*]

Dammen. Overtochten.

Noch oock en mach geen stadt off waterschap, *dammen* off *overtochten* maken, in eenige publijcke wateren, al ist in hun eijgen jurisdictien, daerdoor de navigatie zoude werden belet, ten zij bij consent van den Prins off dat zij bij accoordt tusschen elckanderen off bij immemoriale prescriptie, zullen recht vercregen hebben: waertoe oock

Nota. Als de stadt van Haerlem was aen des Princen van Orangien zijde gevallen en in de stadt van Amsterdam eenighe notabele burgers van Haerlem waren geweken; soo ist gebeurt dat de Heeren van Amsterdam Duc d'Alve heb-

gerefereert moeten werden, den *Overtoom* aen de *Haerlemsche meer* ende den *Leijdschendam*, nu competeerende de Heeren van Delft, daerop bij placcate den 26^{en} Mey 1571 ordre gestelt werdt, dat den damhouder zijn recht van overtocht bij parate executie mach innen.

ben versocht, ten eynde hij den *Overtoom* soude willen laten doorsteken om die stad Haerlem schade aen te doen ende Amsterdam te benefiteren, maer hebben de gevluchte Burgers van Haerlem evenwel hen ontraden soodanich recht ende privilegio hun stad te benemen.

Nieuwe Maes.

De groote visscherijen op de *Nieuwe Maes* van steuren, salmen ende elften, comen insgelijcks de Graeffelijkheid toe, alsoo niemant daer in en mach vissen, van 't *Hooft* van *Rotterdam* tot in de Zee neerwaerds, dan die 'tselve recht van de Graeffelijkheid hebben gepacht ende zulcks, hun eerst hebben laten aentekenen bij de vroommeester, uijtwijsende 'tplaccaet van 'tjaer 1538, Januarij 29 ende van 'tjaer 1551, November 17, gelijk dan oock bij diversche placcaten, van wegen de Graeffelijkheid ordre gestelt wert, op de maniere van het visschen aldaer, ende dat men schuldigh zij, den gevangen visch, bij den vroommeester te brengen ten affslagh, om den sesten penningh voor licent eerst daeraff gehouden te werden: volgens het placcaet de anno 1632, October 5 ende het placcaet 1574, Februarij 25 verbiedende oock eenigen visch uijt Hollandt te voeren, zonder eerst ten affslagh gebracht te zijn.

Ende verstaet dat het visschen van kleijne ofte witvis int ruijme water, op de voorschreven conditie, een ijder aldaer vrijstaet (zoowel als in Zeelandt, rondtsomme alle de eijlanden aldaer) maer niet van stalen ende netten te steecken tot de salmvangst ende van elft; want zulcks dependeert aen 'trecht van de aenwassen dat de Graeffelijkheid ofte die *particuliere Heeren*, ijder in sijn district hebben, gelijk omtrent Schiedam ende Vlaerdingen te zien is. Niet dat alle Ambachtsheeren off halsheeren vrijdom in Leck off Maes hebben, om salmstalen te steken; want Jaersvelt zoodanigen recht niet en heeft, hoe wel 'teen halsheerlijckheijdt is, maer alleen zoodanige heerlijckheden die expres daarmede zijn geïnvestieert.

Insgelijcks alle andere publijcke wateren (die niet te

verre van 'tvaste landt en zijn streckende (want in Zee-landt, tusschen de eijlanden van Goes ende Ter Tholen, geen visscherijen verpacht en werden: maer staet een yge-lijck vrij, meulenaers ende alrehande vis, daer te vangen) 'tzij loopende off stilstaende, ende de visscherijen van dien werden als Graefflijkheijts domeijnen verpacht. Soo heeft ook Grave Willem, in de uijtgifte van de bedijkingen van den *Swijndrechtsen Waerdt*, de visscherij aen zich gehouden, anno 1377. Ende de visscherije in Sparendam ende in de sluijs te Alckmeer is anno 1345 aen de stad Leijden verpandt geweest.

Visscherije in den Rijn.

Soodanich recht van visscherije, heeft de voorsz. heere Philips van Wassenaer, als burghgrave van Leijden, in den Rhijn van oudts mede toegecomen, ende 'tselve recht heeft Philips van Wassenaer, als hij het voorsz. burgh-graeffschap, anno 1420, aen Hertogh Jan van Beijeren belooffde te cedeeren, aen sich behouden: Uijt kracht van welke reservatie, aen de heerlijkheit van Wassenaer noch toebehoorende is de visscherije van de duijnkant aff streckende door Leijden tot Swammerdam toe. (*V. Dienstbouck J. van Houten, manuscriptum, pag. miki 103.*) Van dezelfde natuijre zijn de visscherijen van alle de verdroncken polders ende dorpen in den *Grooten Waerdt* bij Dordrecht, daerop ordre gestelt werdt, bij twee plac-

Objectie.

caten van den twaelfden April 1559. Ende hoewel eertijds die stad Monickendam ende het dorp Zuiderwoud jegens Grave Aelbrecht hebben geobtaineert van dat zijn Gen: aldaer geen recht van vogelrije off visscherije in de sluijsen, noch recht van windt en hadde, als bij zijn bekenenisse in dato 1393, Meij 23, te zien is, ende daeruijt bij sommige geseght ende geschreven werdt, dat geheel Waterlandt van sulcke regale rechten zoude vrij zijn, *Grotius de jure Belli Lib. II, Cap. 8*, soo is nochtans ter contrarie waer, dat in de uijtgiften ofte octroyen van deu Beemster, Purmer, Hugo-Waerdt ende Schermer de Ho. Mo. HH. Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt ex-

presselijk aen sich behouden hebben de visscherijen in de ringslooten ende graefflijkheidtsgronden aldaer.

Nopende dit recht van visscherije, werdt oock gesustineert, dat, als de Grave yemant eenigh ambacht vergunt heeft, *cum suis appertinentiis*, dat binnen de limiten van de voorsz. heerlijkheijdt de visscherije den ambachtsheere toecomt, ende niet den Grave off *Domino directo, secundum Cravettam, Consil. 54. num. 9 et cons. 1, num. 426 et 430, et Menoch., de praesumpt. Lib. III, Cap. 99. num. 10.*

Ende gelijk hiervooren geseght is, dat dit recht van de visscherijen bij den Grave aen eenige vasallen met de respective heerlijkheijden vergunt is (als te zien is in den dorpe ende ambachte Giesen ende visscherijen van dien), en oock altemets apart gelijk blijkt nopende de visscherije van *Barendrecht*, die a°. 1369 bij *Willem Heere van Hoorn* ende *Altena* apart tot een erffleen is uitgegeven gheweest aen Wouter van den Wale zijnen neve, - *V. Eyck in Zuijdt-Hollant pag. 284*, - ende nu onlangs annex gemaect mette voors' heerlijkheijdt, bij de prince van Ligni aen den heer Cornelis va Beveren, burgemeester tot Dordrecht vercocht. Insgelijks nopende de visscherije van de Heere van Capelle in de Lecq, soo ist dat oock bij diverse placcaten, aen alle persoonen verboden wordt, in de wateren van de perticuliere Heeren ofte vasallen met eenige netten te comen visschen, gelijk als bij de handvest van Graef Aelbrecht, nopende den waterschappe van Alblasserwaerdt, d. a°. 1365 en zedert bij 'teeuwigh edict in dato den 13den April 1559. Item bij 'tplaccaet van den 5den Martij 1610 ende den 5den Junij 1619 te zien is, mitsgaders bij placcate van den 7den Meij 1621, van niet te vissen in Oudt- ende Nieuw-Beijerlandt.

Visscherije somtijds apart vergund.

Insgelijks is het visschen ongeoorloft oock in perticuliere wateren ofte vivers, die aen ijemants hofstede behorende zijn, volgens 't placcaet 24sten Meij 1554. adde keur van Zeelandt, tit. 3. ar. (want zoodanige visscherijen zijn

gemeenlijk allodiael. V. Neostad. de Feud., obs. 5) gelijk als nu het meijrtgen leggende achter het huijs te Alverensbergh buiten Haerlem ende in 't Wijnendaelsche meir achter Loosduijnen. *V. Placcate van den VIIden Augusti 1564.* alleenlijk uijtgesondert dat de angelroede overal vrij is bij placcaet van den 13den April 1559.

Quaenam porro consuetudines sint piscandi in Gallia in fluminibus publicis et lacubus Italiae, V. allegatos apud Chassan., Tit. des Forests § 2. nu. 13. et nu. 21 verso: Tertio fallit.

Aenwassen. Dus veele van de visscherijen van de bevoijde gronden ende landen gehandelt zijnde, comt nu te examineeren, wat recht dat de Graefflicheit, ofte Ambachtsheeren, ofte oock privee personen hebben, tot de *Aenwassen* van dien.

Wesaengaende voor een generalen regel gestelt moet werden, dat alrehande soorten van aenwassen, ordinarie, de Graefflicheit toecomen, die oock deselve altemets tot zijn eijgen kosten heeft bedijckt. V. Cronyc Reijgersb. van Zeelandt. p. 38 $\frac{3}{4}$ et p. 95. Ende zuleks, zoo is onlangs in den jare 1620 Septemb. 15. een placcaet geëmaneert van geen domeijnen te veralieneren, dan bij ghemeen consent, onder de welcke gerecenseert werden alle geabandonneerde gorssen, wateren, meeren, slijcken. Ick segge: ordinarie; want oock bij *Ambachtsheeren* somtijds gesustineert werdt dat de perticuliere gelanden hun erff verlatende aen hun ambachten de slijcken ende gronden vervallen zijn. *Secundum text, in § si quis de manso. 5. l., si de investit. Feud. quaestio fuerit, ut interpretatur Aimo, de alluvion. 2. Cap. 11.* Daer van hierna breder wert geseght.

Maer om wat naerder te espluceren, alle soorten van aenwassen, daer in *jus alluvionis* zoude mogen plaetse hebben en behouft vooreerst niet vele geseght te werden van alzulcke mejren, *qui lacus in jure dicuntur*, daer geen loopende rivieren, maer wel andere grachten uijt off

inne comen, (*V. Griphiandr. tr. de Insulis, cap. XVIII, nu. 105*); alsoo hier te lande door den grooten slag van het water van dezelve meeren de aen-leggende margentalen wel werden vermindert, maar niet vermeerderd ende zulcks daer geen *incrementum alluvionis*, maer veel meer *detri-mentum*, voor particuliere aengeerffde geconsidereert can worden ende zulcks de Graefflicheit alleen daerbij proffiterend is. [Ten sij de aenpalende gelanden van soodanighe meeren hun reesterende landen met eenen dijk besluynen ende dat daerna nevens dien dijk eenige slijcken aengroeijen, gelijk als de geerffde van St. Aeghtendijk gebeurt is, die daer omme oock het recht van aenwas ter breedte van hun erven daeraen gelegen, bij sententie van 't Hoff van Hollant in date den VIII Julij 1604 toegewesen is,] Insgelijks alle kleyne rivierkens die elders door de sourcen van de fonteynen ofte het vallen van het regenwater in de leeghte gecauseert werden ende noch niet navigabel en zijn, alsoo dezelve gemeenlijk *ab utraque ripa privati juris* zijn, ende oversulcx daer oock selden eenigen aenwas vallen can; waarom daervan oock niet veel ter materie alhier te zeggen is.

Maer nopende alle andere groote rivieren, overmits dezelve *notorie juris publici* zijn, zoo ist dat, indien dezelve haren boezem verlaten ende eenen anderen wegh inloopen, alzulcken boesem ende aenwas de souveraine Heeren toecomt, *pro rata* van een yders gebiedt. *Quia flumina censitorum vice funguntur, v. Aimon de Alluv. Lib. 1, Cap. XVI per totum*, niettegenstaande men deur oudheydt van tijden niet en weet, hoe den grondt van den Rhijn (die men meent door Utrecht ende Leijden ghe-loopen heeft) verdeylt ofte beheert is gheworden. Ende zulcks, soo competeeren in Hollaudt alle de aenwassen ende uyterdijcken aen de Graeffelijckheydt: dien volgende heeft de K. Mt. in sulcken gevalle, dickwils ordre gestelt gehadt tot preservatie ende vermeerderinge van zulcke aenwassen, onder andere van de aenwassen van

Portugael ende *Bernisse* te zien is, bij het placcaet van den 13den Januarij 1553 int vierde memoriael van van Dam. Mitsgaders, is bij K. Mt. verbodt gedaen, dat niemant die zoude aenvaerden, zonder zijn recht ende titul eerst in de Rekenkamer getoont te hebben. *V. Placcaet van 22 Meij* 1559. [Welcken titul dan, 'tzij van leengronden off van allodiale gronden, met een continuele possessie van ruyghten te snijden, off cleyne visscherije te exerceeren. bekrachticht sijnde, soo blijft den ouden eygenaer altijds zijn eygendom behouden, gelijk als bij sententie van den Hoogen Rade in Hollandt seeckere XLVIII margens leen, sijnde geleegeen in den ambachte van Leyderdorp in den grooten verdroncken waerd, den Heere van Roon, verweerders jegens Dijkgraeff van Bonavontura, ende met hem ghevought den Procureur-Generael, anno 1598, toegewesen sijn, welke sententie bij revisie oock is geconfirmeert. Siet hiervan Eyck, fol. 39.]

Verdroncken polders.

Aengaende de verdroncken polders omtrent de zeegaten ende mondt van de revieren staet te letten, dat de eygeners van alsulcke geinundeerde gronden zomtijds bekendt zijn ende zomtijds niet.

Als dezelve nae langen tijdt niet bekendt zijn, soo behooren de slijcken ende verlatene gronden, buyten alle twijffel, de Graeffelijckheydt toe, *tanquam bona vacantia*. Doch is gebruyckelijck dat in sulcken gevalle, van wegen de Heeren van de Reeckenkamer, bij affixie van biljetten, een yder vermaent werdt, zijn landt weder te comen dijcken off dat de Graeffelicheit hetselve sal doen doen tot zijn eygen proffijt. Soo hebben die van Bommenede, in den jare 70 verdroncken zijnde, van Duc d'Alba een octroy vercregen, dat indien yemant van de oude eygeners zijn landt wilde abandonneeren, dat de crediteur, die daerop gehypotequeert was, zoude in zijn plaetse comen off indien die oock cesseerde, dat de Ambachtsheer zoude zoovcel margentalen bedijcken moeten, alsser geabandonneert waren, off bij faute, dat hij van zijn

recht van Ambachtsheer zoude vervallen zijn, ten behouwe van de Graeffijckheydt. *V. decis. Cur. Supr. 10 in Hubet.*

Item de oude eygenaers noch wel bekend zijnde ofte hare erfgenamen, soo wanneer sij gewaerschouwt off niet gewaerschouwt nae haer goet niet en taelen, bevindt men dat (hoewel in andere provincien, als in Vlaenderen, den tijdt van hondert jaren verloopenen moeten zijn zedert de inundatie, eer de prince eenigh recht tot den eygendom van alsulke verlatene gronden mach pretendeeren, als te sien is bij 't narré van 'toctroy om de schorren liggende tusschen Out-IJsendijcke ende Biervliet te mogen herdijsken, in dato 30 September 1497) dat nochtans den eygendom van de slicken ook binnendijcks hier in Hollandt *ex consuetudine* vervallen zijn geworden aen de Graven stracks na de thien jaren. Doch na beschreven rechten wert zooveel tijts niet vereyscht. *L. si ager ff usufructus quemad. amitt. [vid. Aymo de alluvion. Cap. 22. § 1.* ende verstaet dit altijts van inondatien die door storm ende cracht van zee geschieden, maer niet als de Prince sijn ondersaten landt onder water set, in tijde van oorloge] zulcks dat alsser apparentie is geweest om dezelve weder te herdijsken, dat zomtijds de oude geërfde off andre vreemde dat recht van 'therdijsken *de novo* van den Grave hebben moeten vercrijghen; als te zien is bij de uitgifte van de Rijderwaerdt in date 19 December 1403, daer Graef Aelbrecht die luyden *gratie* gedaen heeft, die daer eertijds in geërfd waren, om dezelve weder te mogen voor hun eygen bedijsken.

Doch, bij de uytgifte, die Graef Willem daer te vooren anno 1331 van den *Swijndrechtsen waerdt* gedaen heeft, werden alle ende een yder genoodicht om op zeker voordeelen den voors. Swijndrechtsen waerdt te comen bedijsken, hun schenckende den grondt die aen hem vervallen was, alleenlijck aen zich reserveerende de thienden, veeren, tpatronaetschap ende de heerevaerten, mitsgaders een jaerlicxen chijnschap op yder margen *in signum directi*

dominii et proprietatis suæ. V. Eijck in de Handtvesten van Zuydt-Hollandt. p. 268 et p. 278. Ende is dit dus verre te verstaen hoe de particuliere hun eygendom verliesen. *Alia quæstio est*, hoe een ambachtsheer zijn recht van aenwas zoude mogen behouden, niettegenstaende de particuliere met het verloop van thien jaren mogten verstaen werden hun eygendom verlooren te hebben: want de ambachtsheeren sustineeren, dat als zij bij versterff van den vader de soon de verdronckene heerlijkheydt verheft, ende het heergewade betaelt, dat hij daerdoor, als een acte van possessie, zijn recht houdt, *quia causa feudalîs favorabilis est. Jason in. l. 3. § Labeo adq. poss. quem allegat Aymo. 2. c. 22 § 2. num. 10.* [Welverstaende nochtans dat dat recht sich niet verder en streckt als het te vooren gedaen en hadde, als bij exempel, in den jare 1421, op Elisabeths dagh, zijnde den grooten waerd in Zuydt-Hollant geinundeert geworden, daer diversche ambachtsheeren recht van kleyne visscherijen hadden gehadt; is bij deselve ambachtsheeren off hare successieurs t' onrecht gesustineert geweest, dat sij uyt krachte van oude investituren, daerbij hun die visscherije toegestaan was, nu mochten de vroomvisscherij exercceeren ende steuren ende salmen vangen sonder met nieuwe forme van investiture versien te worden, wesaengaende sij niet en hebben cunnen obtineeren, volgens seker advys bij de Reeckencamer daerop gehadt in den jare 1551 van den Heer Hypolitus Persin, President eerst van 't Hoff van Vrieslandt ende daerna van 't Hoff van Utrecht, mij gecommuniceert van wegen den Heer Advocaet Mr. Dirck de Jonge.

Andersints, nopende de resteerende rechten van ambachtsheerlijckheydt, blijft den verheffer sijn voorsaten recht behouden, uijtgesondert dat in cas van herdijcken hij] altijts octroy van den Prince van nooden heeft, om de landen weder te moghen bedijcken, gelijk als blijkt bij nytgifte van het Oost-Ambacht van *IJselmonde*, 'twelck.

hoewel het eertijds toegecomen hadde de Heer Jan van der Lecke ende zijne voorouderen, als het nu weder be-
vloeydt was, niet en heeft bij Hugo de Lanoy (die des
voorschreven Jan van der Leks actie telle quelle als hij
tot de slicken noch mochte hebben, hadde gecocht) cun-
nen ofte mogen bedijckt werden, sonder speciale nieuwe
uytgifte van Hertogh Philips, als Grave van Hollandt,
in date 5 Decembris 1435. Soo heeft oock *Maria van
Bourgoignen*, als Gravinne van Hollandt, anno 1476,
alle de aenwassen van *Oeltgens Plate*, *proprio jure* in
erffpacht ende voor een erffleen uijtgegeven aen Anna,
de bastaert-dochter van Hg. Philips van Bourgondien,
die dezelve bij testamente nagelaten heeft aen haer man
Adolph, heere tot Ravensteyn, zijn leven geduyrende.
(*V. Cronica Reigersberg van Zeelant*, pag. mih. 41), die
deselve plate ooc bedijckt heeft en die daeromme Adol-
phiplate genoemd wert.

Ick hebbe gezeydt, dat de Graven zomtijds aen vreemde
oock alsulcke geincorporeerde slicken hebben vergunt,
gelijk aff te meten is uyt het octroy van Johan van
Beijeren, gegeven aen zijnen neve, Johan van Nassau,
om de goederen van de kinderen van Giessen in de
Nederwaerdt, zijnde diversche dorpen ende perthijen, te
mogen tzijnen proffijte herdijcken, alwaer dan d'erffge-
namen van de oude eygenaers voorbijgegaen zijn ge-
weest, zulcks dat de Grave aen vreemde dezelve heeft
vergundt. Eyndelijck is 't recht van den heere hierin
zoo notoir, dat men oock bevindt, dat de vrouwe van
Velsen, a°. 1538, octroy heeft gegeven aen de oude eige-
naers van Velsen, hunne geinundeerde landen te mogen
herdijcken. *V. Handtv. Munnickendam*. In de *Zijpe* heb-
ben oock de oude eygenaers, bij speciale gratie; a°. 1561,
octroy vercregen, omme hunne landen te mogen herdijcken.

Alle tgunt voorschreven is, moet nochtans zoo ver-
staen worden, dat geinundeerde polders weder aen den
Grave vervallen, ten zij de oude eijgenaers van notable

Possessie kan men be-
houden.

perthijen deselve zelfs weder laten bedijcken, gelijk als de Heer Adolph van Bourgondien *Duyvelandt* tweemaal bedijckt heeft. (*V. Chron. Reygersb. p. 40. Aymo. de al-luvion., si ilico operi accingit. Lib. 2. cap. 22. § 2. num. 11.*) Off dat zij hun possessie blijven mainteneeren, mits alle jaren daerop visschende, (*diff. Aymo. d. c. 21. n. 1 fin.*) off dat de ambachtsheeren stervende, hun kinderen zich wederom van de Graefflicheit *de novo* laten investieeren, ende de rechten daertoe staende betalen, om haer gerechtigheydt (te weten als vasallen onder haren Overheere) te mainteneeren, gelijk hiervooren ooc gesegt is. De heerlijkheydt van *Dubbeldam* 1421 metten *Grooten Waerdt* verdroncken zijnde ende den Heer Jan van de Merwe ghestorven zijnde zonder kinderen, is de voorschreven heerlijkheydt vervallen aen de Grave ende zijn de voorouders van den Heer van der Mijl, a°. 1429, daarmede geïnvestieert gheweest, daeronder veele perticuliere verlatene landen waren begrepen. Ende zoo blijft altijdts de distinctie, daerop zij eertijds hunne leenen ontfangen hebben, van recht van aenwas verder te mogen pretenderen als hunne oude limiten strecken, off niet. Welcke perticuliere heeren, alsulcke slijcken wel uytgeven te bedijcken, voor een kleynen chijs ende daerbij bedingen dat alle tgunst buytendijcks aenwast, den Heer accresceren zal, gelijk dan den Abt van St. Barnaerd, anno 1460, het gors van 't *Oude Nieuwe Landt* uytgegeven heeft, op conditie dat de gelande niet meer aenwas pretendeeren zoude, als XVIII voeten van de dijkagie. Hoe dat nu de Keyserlijke Majesteyt aen sich 't recht van aenwas gereserveert heeft, mitsgaders de hooge jurisdictie in de uytgifte van de ambachten van den Eem, Eemkerck, Op-alm, Uyt-alm ende Vooren-sater Waerdt aen Graeff Oswalt van den Berghe, a°. 1524, gegeven. *V. Eyck, p. 37* (ende off alzulcke leengiften *stricti juris* zijn off niet, *V. Wesemb. consil. 60. num. 11. et seq.*) Ten resguarde van welck regt van graefflijckheydt totte

In de bedijckinge van Oxenisse is te noteeren, dat de bedijckers in qualite als privee ingeërffde nieuw octrooi om te herdijken hadden vercregen, ende sij oock meenden de ambachtsheerlijckheydt ende de feudale thienden aen sich ende voor sich te behouden; dat den Procureur-Generael hen heeft geopposeert, alleguerende dat niemant van haerluyder wegen de voorsz. ambachtsheerlijckheydt hadde verheven, noch een man uytgemaekt die hun alle als vasallus representeerde, ende oversulcks dat de heerlijckheydt ende de feudale thienden derselver in commissum waren vervallen. *per ea quae tradit Guido Papa, decis. 165 et 166, Jul. Clar. § feudum. p. 49.* In welke sustenue den procureur-generaal heeft getriumpheert bij sententie van de rechters uyt den Hoogen Rade ende Rade van Hollandt bij HH. Staten gedelegeert in date off 1570.

Et allegatos in de additien van wegen heer van der Mijl, gemaekt bij Mr. Dirck de Jonge, Copieboek, p. 77.

aenwassen, anno 1559. Mey 22. een placcaet is geëmaneert, verbiedende dat niemant in de *Groote Waerdt* zoude mogen visschen, ruychten snijen off oock aenwassen aenvaerden, ten ware hij toonde zijnen titul in de Reecken-camer.

Ende is den Heere Engelbert van Nassouw als Heere van Nieuvaert door alzulke continuatie van possessie in 't visschen, den eygendom oock geconserveert geweest van 'teylandeken den *Moerdijck* genaemt, mitsgaders de heerlijkheydt van Twintigh-hoeven, gelijk bij de VIIde *decisie Curiae Holl* ende bij *Eyck*, pag. 45, te zien is, alsoock aen den Grave van Arenberge in de Beemster, de heerlijkheit van *Oost-Huyssen*, tsedert aen de gelanden ende bij deselve onlangs aen de Graefflicheit gecedeert.

't Is in de groote meyren ende sterile plaetsen wel somtijds bij de Graefflicheydt toegelaten geweest, dat vreemde particuliere daer mochten visschen off ruygten snijden, maer daerdoor en is geen recht henluyden off eygendom geacquireert worden, als hebbende zulks maer *precario* gedaen; maer is den eygendom, aen de Graefflicheydt eens vervallen zijnde, oock aen haer ghebleven; zoodat, als ne Graefflijckheydt alsulke meyren heeft willen uytgheven om te bedijcken, die voorschreven particulieren noyt eygendom daeraen hebben connen pretendeeren, gelijk als in de Biemster, Purmer, etc.; 'tselve heeft de Graefflicheydt oock gesustineert gehadt bij proces voor den Hove van Hollandt, over de slicken ende gorsingen, nu noch ontrent het *Calantsooge* onbedijkt leggende.

Wat aengaet de aenwassen buytendijks aengroeijende, in sommige quartieren hebben dezelve (gelijk hiervooren geseght is) ordinarie de Graven toebehoort gehadt, als te zien is bij de verpandinge, die den Grave gedaen heeft, ten behouwe van de steden Dordrecht, Middelburgh, Zierickzee, Delff, Leyden ende Haerlem, benevens zijn ander incomen op den 24sten Junij 1345 gedaen. Insgelijks ontrent *Geertruydenberghe*, zijn alle de aenwassen

Particuliere mogen
geen aenwassen præ-
scriberen.

Aenwassen buyten-
dijcks.

Geertruydenbergo.

voor de Graefflijkheydt, zulcks dat de landen aldaer als *limitati agri* te estimeeren zijn, *V. Rosenthal de Feudis c. 10. con. 44*, ende de heerlijkheden daerontrent leggende zijn mede *limitata territoria*, overmits in de investiture van dien de ambachtsheeren ofte halsheeren met het recht van aanwas niet expresselijk en zijn begifticht geweest, gelijk gesegt is. Onder dese wert oock gereeckent de heerlijkheydt van der *Dussen* ende *Haagh-Oirt*.

Vlaerdingen.

Maer aen de Leck ende IJssel, alsoock ontrent *Oost-Barendrecht* ende *Vlaerdingen*, volgen de aanwassen de particuliere gelanden *pro rata* van de breedte van hare oude landen binnen 's dijcks gelegen, zulcks dat als daer eenige wooninge ofte parthije van landt vercocht is, van ontrent zooveel margen groot, den cooper alle uiterdijcken ende aanwas van grienten ende riedt, oock volgende is. *V. Mey, keuren Alblasserwaerdt, art. 13*. (*In diplomate tamen Florentii Vli. Anni 1281, quod extat apud Boxhoren in sua Hollandia, p. 40, alwaer hij spreekt van de landen tusschen de Gouw ende de Schie aen den IJssel ghelegen, illa verba reperiuntur; et Terra illa, quæ uyt-dijck dicitur, ad nos pleno jure pertinebit*). Ende is zulcks oock volgens beschreven rechten, eertijts in usantie geweest. *L. Julianus § si Titius fundum ff de action. empti, to. tit. C. de alluvionibns*.

In andere quartieren, als in Zeelandt, zijn meestendeel de ambachtsheerlijkheyden bij de Graven uytgegeven, met het recht van de aanwassen. *Grot. Lib. 2. de Jur. Bel. C. 8, num. 15*. (ende wordt voor aanwas gherekent altgunt men met bilhosen begaen magh) alwaer dat oock specialijcken geobserveert is geweest, dat hunne heerlijkheden op een zekere nombre van gemet-getalen gestelt zijnde, die schot ende lot geven, den ambachtsheer aen de Grave voor het dorp plagh te respondeeren, ende dat dan, als hij eenighe van zijne aanwassen bedijckte, dezelve van schot en lot vrijwaren. *V. Keur van Zeelandt, cap. 2, art. 33* en het 13de articul in de *Keur*

van Voorne, contra l. 2. c. de alluvionibus. Nochtans is noch proces voor den Hove van Hollandt hangende, tusschen den heer van Brunisse off d'Heer van Oost-Duyvelandt ende om d'aenwassen bij Brunisse vallende.

Men verkrijght dit recht van aenwassen zomtijds bij perticuliere coop, die men doet jegens perticuliere personen, daer ter plaetse daer de perticuliere erven off gronden recht van aenwas hebben, gelijk als aen de Leck ende ontrent Barendrecht geseght is te geschieden. Daer werdt oock aenwas zomtijds vercregen van de Graven, bij investiture van eenighe platen off schorren apart, zonder datter eenige heerlijkheydt ofte oudt landt aen vast is. *Neostad. tract. de Feudis. c. 5. num. 28. vers. Secus si ipsa alluvio.*

Maer *eo casu*, als de aenwassen de perticuliere aangeefde toecomen, indien daer eenige eylanden off ruyghen in de rivieren opquamen, die men met bilhozen niet begaen magh, competeeren dezelve den Grave alleen. *Grot. Lib. 2. c. 8 et 9 de jure Belli*, ofte diegene, die hij de heele rivieren gheschoncken heeft, ende daarmede verlijdt zijn. *Exempli causa*: Graef Willem van Hollandt heeft in den jare 1342 vercocht aen Heer Jan van Polanen de heerlijkheyden van *Leck*, voor de zomme van 12,400 *℔* swaerte tournoijs, met het water tot aen beyde de oevers: *quod fieri posse tradit Grotius de Jure Belli, d. lib. 2. cap. 3. num. 18.*

Eylanden in de rivieren opcomende.

Uyt krachte van dese coop ende investiture, pretendeeren de Heeren van de Lecke, als noch, alle eylanden in de riviere groeiende, daer men rondtomme noch zeylen kan, hun toe te behooren, alzoo zoodanige eylanden, onder den naam van aenwassen, die de naestgeërfde toecomen, niet en connen gerekent werden. Doch over deze pretensie, is noch proces in 't petitoir ongedecideert hangende voor den Hove van Hollandt, jegens de vrouwe van Hesbeen, vrouwe van Streeffkercke. *Atque ita omnes*

insulas in Rhodano Carolo Galliarum Regi adjudicatas. fuisse a°. 1493 ait Boer in Consil. 24. num. 16. contra l. 1. § si insula ff. de fluminibus, idemque votando in Camera Imperiali adductum esse ait Sixt. de Regal. 2. C. 3. num. 29. Sulcks heeft de Graefflijkheydt van Zeelandt diversche malen gesustineert gehadt, alsoock jegens de gemeene ambachtsheeren van *Wolphertsdijk* over een eylandeken, de Hoogepate genaemt, dat het als aenwas hunluyden niet toe en quam, maer de Graefflijkheydt.

Rivieren haer cours verlatende.

Oft gebeurde, dat de geheele riviere haer cours veranderde, zoo zoude de grondt van de oude riviere de Graefflijkheydt toebehooren, overmids gelijk de riviere zelffs ende de visscherije in dezelfde de Graven gemeenelyck toebehooren, zoo moet oock nu tselve verstaen werden plaetse te hebben nopende den grond; *etiam ex sententia Grotii num. 9.* (hoewel de beschreven rechten in *L. adeo § quod si toto ff de acquir. rer. dom. et in § 25. Instit. de rer. divis.* anders melden.) [Welverstaende als de rivieren heel plat ende breet sich verspreijen, dat dan de particuliere ambachtsheeren wel tot int midden van de rivieren hun possessie met 'tverpachten van haer visscherien maintaineren, als in de heerlijkheydt van Cornelis van Noordenssteeck geschiet, palende tot aen een steen in 't midden van de Mase liggende, voor een scheyt van 't ambacht van Aloijzen die Graefflijkheydt competerende. Siet *Eyck Zuyt-Hollandt*, pag. 35; siet oock *Grot. lib. 2. 9 deel. versu: Hoewel visscherien.*]

Off wederkeerende.

Ingevalle oock deselve rivieren wederommekeerden tot haren eersten boesem, zoude de Graefflijkheydt den grondt van den tweeden boezem oock accresseeren, bijzonderlyck als het water, boven de thien jaren hier in Hollandt daerop gestaen hadde; want alle 'tgunt *utroque casu* de beschreven rechten in *d. l. adeo § 25 Instit. de rer. divis* de naeste aengelegen perticuliere gelanden attribueeren, dat moet bij ons verstaen worden ten behouwe van de

Graefflijckheydt *publicum* geworden te zijn *idque jure novo regaliorum*, sulcks dat hier geen plaats en heeft de regel *flumina censitorum vice fungi, ex publico in privatum*.

Dijcken.

Ende dat meer is, de Graefflijckheydt pretendeert oock dat de oude dijcken ende dijkettingen (dat is het gras dat daerop wast) haer toecomen, waertoe gerefereert moet werden, dat Hertogh Philips aen de HH. van Amsterdam belooft, de oude dijcken daerontrent niet meer te zullen vercoopen aen particuliere om die te bebouwen, maer dat hij se als slapers zal laten leggen, als blijkt bij zijn handtvest, in date 11 Junij 1452. Zoo heeft oock Graeff Aelbrecht aen de poorters van Munnickendam speciaalijck vergunt, dat zijluyden de uyterdijcken van den *Nieuwendam* zouden mogen gebruycken, maer niet verdelfen, op een boete van thien pondt, bij zijne handvest in date Novembri 13, a°. 1403. Item, Hertogh Jan, dat die van *Munnickendamme* de sluysen uyt de Crommesloot zouden mogen opnemen, ende ontrent hare stede leggen, mitsgaders noch een ander sluys binnen leggen, om de verganckelijckheydt van hare stadt voor te comen, mits dat zij die beyde sluysen alleen zullen mogen bevissen, in date 1420. 't Selvige is om dezelve reden, oock bij Hertogh Jan vergunt aen zijn stede van Wesop, a°. 1422, alwaer Keyser Karel den rentmeester van Goylant heeft belast, den vijffden penning van 't sluysgeldt te ontfangen, als blijkt bij de handtvesten van Goylandt.

Uyt dese zorge van de dijcken wel te bewaren, den Grave competerende, spruyten oock de verboden ende interdictien, aen alle perticulieren in Zeelandt gedaen, van geen darije (daeruyt het zel ofte zout tot Zierickzee en elders placht gemaect te werden. *V. Chron. Zeland*, p. 96) binnensdijcks uyt hun landen te mogen uytdelfen, om deselve te vercoopen. *V. Keur van Zeelandt*, c. 3, art. 39. Item van geen moeren in Zevenbergerlandt uyt te graven. *Eyck in Zuydt-Hollandt*, p. 143.

Doch alle drooge binnen gedijckte dijcken comen in

Zeelandt den ambachtsheeren toe, die se dan uytgeven om te betimmeren op een jaerlijksche recognitie; waeruyt spruyt, dat de huysen binnen der stede van der Goes van de Graven, ende de huysen staende op de dijcken in de dorpen van hare respective heeren, meest alle maer recht van superficie en hebben, ende alle chijsen daerover schuldigh zijn. Maer nopende de uyterdijcken ende 't gebruyck derzelver pretendeert de Graefflijckheydt dat ontrent Brunisse off in Oost-Duyvelandt haer privatieve toecomt; daertegen den Heer Harsbeecke van Brunisse, anno 1634, noch proces was sustinerende.

Sluysen.

Hieruyt volght bij consequentie, dat in de dijcken van de Graefflijckheydt de binnenpolders geen sluysen noch heulen en mogen maken, zonder harer ofte hunder dijkgraven consent; want de sluysen oock *aliquo jure* den Grave toecomen. Sulcks is aen het waterschap van *Alblasserwaerd* bij Graeff Aelbrecht toegestaan, dat sij door *Gijssendam* in de Lecke mogen uytwateren. Ende is bij Graeff Willem, op 't versouck van de Heeren van Zevenbergen, aen die van Wioldrecht (zijnde een gedeelte van den *Grooten verdroncken Waerd*) al te lichtveerdelijcken toegestaan geweest, dat de huysluyden aldaer aen zekere zijl off waterganck woonende, vermochten de sluys altydt open te zetten als 't hunluyden goet docht, zonder becroon van den ordinarisen dijkgraeff, door welck verzuym schijnt dat die LXXII dorpen a°. 1421 ontrent Dordrecht verdroncken zijn geworden, volgens dit veersken:

*Perdidit hoc diploma homines, armenta gregesque,
Septuaginta duos pagos et florida rura.*

Eyck, p. 147 vs°.

Ende wierden zomtijds de dijkgraven bij de Graven tot het opzicht van de dijcken gestelt voor haer leven lanck, al was t'zake datter een ambachtsheer eenige polder te leen hadde. Siet de handtvest van Vrouwe Jacoba over de *Crimpende waerd*, anno 1430, *art. 1, et art. 9.*

Oock wierdt het bij de Graven wel in erffpacht uytgegeven off oock erffpachtigh gemaect, zoo zijn de Heeren van *Montfoordt* erffpachtige off *Hereditarii dijkgraven* van der *Lecq* en schoudt en de bergemeesteren van *Naerden* representeeren in *perpetuum* dijkgrave ende heemraden over zekre dijkagien gelegen in Goylandt. *V. process. in causa Jan Adriaensz. Lap, in decis. 1, Cur. Hollandiae*. Ende dat zulck recht van allen tijden de Graven toegecomen heeft, blijkt uyt het diploma *Florentii de Vette*, anno 1097 (1), gegeven aen die van *Ouderkercke aen de Lecke*, alwaer dese woorden te vinden zijn: *Praefati homines omnes aggeres ad nos spectantes, vel qui nobis supervenire ex formaturis in posterum poterunt, quoquomodo reficient*. Diergelijke verdragh wasser tusschen den voorschreven Heere Grave ende den Heer van der *Lecke* gemaect in date 15 Junij 1089. Eenigen tijdt daernae heeft Grave *Florents* de XIIIde van Hollandt opt verzouck van zijn broeder Ottho, Bisschop van Utrecht, eenen dijk tot zijn eygen kosten doen leggen van *Amerongen* aff tot *Schoonhoven* toe, daerover de zorga bevelende aen de Bisschoppen van Utrecht, *sc. circa annum 1240. V. Hedam in Otthone 36*. Insgelijks heeft Vrouw Maria de commissie van een dijkgraeff ende twee heemradens te mogen stellen over den *Grooten Vrieschen dijk* van Kennemer- ende Waterlandt gegeven aen de stadhouder ende raden van Hollandt, met advys van de aanleggende steden.

Huydendaghs, hoewel de dijcken van de *Biemster*, *Purmer*, *Wormer*, *Hugowaerdt* bij de particuliere bedijkers ende op haren costen gemaect zijn, zoo heeft

1) De bekende font, die reeds door v. Mieris, Dl. I, bl. 75, is aange-
wezen, ten gevolge der hoogst zeldzame uilating van het centesimaal. Lees
1287 en schrijf het charter aan Floris V toe. Toen men eenmaal met het
centesimaalcijfer aan het dwalen was, heeft men ook willekeurig het deci-
maal veranderd, dewijl men wist dat in 1087 geen Floris Graaf van Hol-
land was geweest.

nochtans de Graefflijckheydt altydts bij de uytgifte derzelve de macht aen zich gereserveert, om uyt de nominatie van ettelijke persoonen, bij de gelanden te doen, een persoon te stellen tot dijkgraeff, als bij d'ctroijen, daervan zijnde, te zien is.

Van eenige oude dijcken, die ontrent de *Biemster* lagen, te mogen roven. *V. de Kavelinge van de Biemster, articul 28.* ende van de nieuwe dijcken dat de boeten daervan den dijkgraeff van de Graefflijckheydt competeeren. *V. ibid. Keuren van de Biemster, art. 1.*

Ende dit tractaetgen van visscherijen, aenwasschen ende aenwasschensgevolge eyndigende, zal besluyten met deze oude spreekwoorden:

EN DIJCKT, ENDE EN DIJKT NIET.

Item,

HET GELDT VAN PRACTIJKEN

WIL DAMMEN NOCH DIJCKEN.

Bij MARTINUS NIJHOFF te 's GRAVENHAGE

is verschenen :

HET NEDERLANDSCHE RIJKS-ARCHIEF. Verzameling van onuitgegeven oorkonden en bescheiden voor de Nederlandsche geschiedenis. Uitgegeven door Dr. R. C. Bakhuizen van den Brink, Mr. L. Ph. C. van den Bergh en Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge. Deel I. roy. 8vo. f. 7.60.

Inhoud: Eerste vergadering der Staten van Holland in 1572. — Documents politiques et diplomatiques sur les révolutions de 1787 et 1795. — Uiterste wil van den Graaf van Horn. — Hecmundensia. — De Baljuwen.

D'ABLAING VAN GIESSENBURG, W. J. Baron, De Duitsche Orde, of beknopte geschiedenis, indeeling en statuten der broederen van het Duitsche Huis van St. Marie van Jeruzalem. Met plaat. 8vo. f 3.25.

BERGH, L. PH. C. VAN DEN, 's Gravenhaagsche bijzonderheden. I. 12mo. f 0.60.

Oorsprong van 's Gravenhage. — Het tooneel en de rederijk-kamers. — 's Gravenhaagsche dagbladen. — Herbergen en koffijhuizen.

Het 2de stukje is ter perse.

BESLOTEN PLAATSEN. Art. 167 der Grondwet. Regtsgeding van H. te Vaarwerk, R. K. Priester. Met conclusie van Mr. J. L. G. Gregory, pleitrede van Mr. L. Metman, Adviezen van Dr. J. H. Nassau, Prof. M. de Vries, Prof. W. J. A. Jonckbloet, enz. 8vo. f 0.80.

— J. VAN LENNEP, De uitlegging der woorden „*besloten plaatsen*“, in art. 167 der Grondwet beschouwd. 8vo. f 0.20.

BRINK, R. C. BAKHUIZEN VAN DEN, La retraite de Charles V. Analyse d'un manuscrit Espagnol contemporain, par un religieux de l'ordre de Saint Jérôme à Yuste. 8vo. f 1.25

— Overzicht van het Nederlandsche Rijks-Archief, uitgegeven op last van Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken. 1ste gedeelte. 8vo. f 1.—.

DEVENTER, M. L. VAN, Het jaar 1566. Eene historische proeve uit den Nederlandschen vrijheids-oorlog, meerendeels naar onuitgegeven bescheiden bewerkt. Met een voorwoord van Dr. R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK. roy. 8vo. f 1.50.

FONSECA, ANTONIO LOPEZ DE, La Haye. (Description historique et géographique.) Nouvelle édition avec additions et corrections. 1857. 2 dln. 8vo. f 3.—.

- GROOT, J. P. CORNETS DE, Levensschets van Mr. PIETER DE GROOT, Gezant der Vereenigde Nederlanden. (Met onuitgegeven stukken.) gr. 4to. Met portret. f 1.80.
- GUILLAUME D'ORANGE, Chansons de geste des XI^e et XII^e siècles, publiées pour la première fois par M. W. J. A. JONCKBLOET. 2 dln. 8vo. f 10.—.
- HOLTROP, J. W., Catalogus librorum saec. XV^o impressorum quotquot in Bibliotheca Regia Hagana asservantur. (Acc. Supplementum e Bibliotheca Musei Meermanno-Westreeniani.) 8vo. f 4.—.
- JONGE, J. C. DE, Verhandelingen en onuitgegeven stukken betreffende de geschiedenis der Nederlanden. 2 dln. 8vo. (f 9.50.) f 5.—.
- De Unie van Brussel des jaars 1577, naar het oorspronkelijke uitgegeven. Met bijvoegselen en verbeteringen. 8vo. (f 2.50.) f 1.25.
- Hendrik van Wijn als geleerde en staatsman geschetst. 8vo. (f 2.—.) f 1.—.
- Nederland en Venetië. 8vo. (4.80.) f 2.—.
- Staatsbetrekkingen, Handelsbetrekkingen, Kunst, wetenschappelijke en letterkundige betrekkingen tusschen Nederland en Venetië. — Bijlagen, bevattende Instructien voor de ambassadeurs der Nederl. republiek te Venetië, Gezantschapsbrieven, Memorie van Mornay du Plessis, van der Myle, enz.
- NETSCHER, P. M., Les Hollandais au Brésil. Notice historique sur les Pays-Bas et le Brésil au XVII^e siècle. roy. 8vo. Met portret, fac-simile en kaart. f 3.60.
- (SCHINKEL, A. D.) Bijdragen tot de kennis van het karakter van Constantijn Huygens, ontleend uit aantek. wegens het beheer zijner goederen. 8vo. (f 1.80.) f 1.—.
- VRIES, M. DE, Proeve van middelnederlandsche taalzuivering. Voorbereidende opmerkingen voor de aanstaande uitgave van een middelnederlandsch Woordenboek. 8vo. f 1.90.
- WESTRHEENE, WZ., T. VAN, Jan Steen. Étude sur l'art en Hollande. Avec une liste complète de tous les œuvres de Jan Steen. roy. 8vo. Met portret. f 3.—.
- WIJN, H. VAN, Letter- en geschiedkundige aantekeningen op de Rijkmkronyk van JAN VAN HEELU, betreffende den slag van Woeringen, in het jaar 1288. Uitgegeven door W. J. A. JONCKBLOET en A. W. KROON. gr. 4to. (f 7.50.) f 4.—.

